

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI KALELERİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Samet ARABACIOĞLU

BURSA - 2023

T.C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI**

KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI KALELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Samet ARABACIOĞLU

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalında 701842004 numaralı Samet ARABACIOĞLU'nun hazırladığı "Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri" başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 13/03/2023 günü 13.00-15.00 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Doğan YAVAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Kemal Ramazan HAYKIRAN
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

13/03/ 2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Adı Soyadı: Samet ARABACIOĞLU

Öğrenci No: 701842004

Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı

Programı: Yüksek Lisans Programı

Tezin Türü: Yüksek Lisans Doktora Sanatta Yeterlilik

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS / DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 23/02/2023

Tez Başlığı / Konusu: Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin, 23/02/2023 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezin benzerlik oranı %14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı:	Samet ARABACIOĞLU
Öğrenci No:	701842004
Anabilim Dalı:	Tarih Anabilim Dalı
Programı:	Yüksek Lisans Programı
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar Adı & Soyadı	Samet ARABACIOĞLU
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Tarih Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Genel Türk Tarihi Bilim Dalı
Tezin Niteliği	
Mezuniyet Tarihi/...../2023
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM

KURULUŞ DÖNEMİ OSMANLI KALELERİ

Kuruluş Dönemi Osmanlı kaleleri üzerine yapılan tez çalışmasında, 1284 yılında fethedilen Kulacahisar Kalesi ile 1353 yılında Rumeli'deki ilk kazanım olan Çimpe Kalesi'nin fethine kadar olan süreçte, Osmanlıların ele geçirdiği kaleler incelenmiştir. Tez çalışması hem sahadaki gözlemlerden hem de kaynak araştırması üzerinden oluşturulmuştur. Böylelikle, Osmanlı Arkeolojisinin gerekliliği ön plan çıkmıştır. Osmanlılar, Anadolu'ya gelip, yerleşme sürecini tamamladıktan sonra, Bithynia bölgesinde son derece aktif bir gaza faaliyeti yürütmüşlerdir. Çalışma kapsamında, öncelikle kale kelimesinin kökenleri araştırılmış ardından kaynaklarda ve tahrir kayıtlarında kale olabileceği düşünülen kelimeler tespit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen kelimeler titizlikle incelenerek kalelerin yerlerinin tespiti için uğraşmıştır. Üç bölüm olarak planlanan çalışmanın ilk bölümünde, Osmanlıların Anadolu'ya geliş süreçleri ve Anadolu'daki siyasi faaliyetleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise kale mimarisi ve Anadolu'daki ilk kale izleri araştırılmıştır. Son bölümde ise elde edilen veriler ışığında Osmanlıların ele geçirdiği, 35 kale incelenmiş ve bu kalelerin Osmanlıların topraklarına katılma şekilleri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kale, Anadolu, Osmanlı Kuruluş Dönemi, Osmanlı Arkeolojisi

ABSTRACT

Name & Surname	Samet ARABACIOĞLU
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	History
Subfield	
Degree Awarded	<i>Master</i>
Date of Degree Awarded/...../2023
Supervisor	Asst. Prof. Sezai SEVİM

OTTOMAN CASTLES IN THE FOUNDATION PERIOD

In this study conducted on Ottoman castles during the foundation period, the castles captured by the Ottomans during the period from the conquest of the Kulacahisar castle in 1284 to the conquest of the first conquest in Rumelia, Çimpe Castle in 1353, were examined. The study was created based on both field observations and source research. Thus, the necessity of Ottoman Archaeology came to the fore. After arriving in Anatolia and completing the settlement process, the Ottomans carried out an extremely active conquest campaign in the Bithynian region. In the scope of the study, first the origins of the word "castle" were researched, then words that could be castles in sources and registration records were identified. The words obtained in this study were meticulously examined and efforts were made to determine the locations of the castles. The first part of the study, which was planned in three sections, the process of the Ottomans' arrival in Anatolia and their political activities in Anatolia were examined. In the second part, the castle architecture and the first traces of castles in Anatolia were researched. In the last part, using the data obtained, 35 castles captured by the Ottomans were examined, and the ways in which these castles joined the Ottoman lands were researched.

Keywords: *Castel, Anatolia, Ottoman Foundation Period, Ottoman Archaeology*

ÖN SÖZ

Osmanlı kuruluş dönemi, kaynakların azlığı dolayısıyla çalışılması zor bir alan olmasına rağmen, yeni metotların ortaya çıkmasıyla birlikte farklı bir çalışma ortamı da oluşmaya başlamıştır. Bu bağlamda incelediğimiz kaleler üzerinden, kuruluş dönemi için yeni bir anlamlandırma çalışması hedeflenmektedir.

“Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri” başlıklı tez çalışmasında, kaleler üzerinden hareketle Osmanlı kuruluş Dönemi’ne farklı bir bakış açısı ile yaklaşabilme becerisi hedeflenmektedir. Bu çerçevede doğrultusunda tez konumun belirlendiği ilk aşamadan son aşamaya kadar, tezimin her aşamasında bilgisini, tecrübesini ve değerli görüşlerini eksik etmeden tezi çalışmamı tamamlamam hususundaki değerli destekleri için, değerli danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sezai SEVİM’e, tez çalışmam boyunca yapmış olduğu değerli yönlendirmelerle tez sürecime yapmış olduğu katkılardan dolayı Arş. Gör. Dr. Yusuf Ziya KARAASLAN’a teşekkürlerimi sunuyorum.

Bugün burada bu ön söz cümlelerini yazmaya vesile olan, tüm eğitim hayatımda olduğu gibi bu süreçte de desteklerini benden esirgemeyen anneme ve babama, ayrıca tez çalışmam boyunca katkı veren kardeşim Süha Mert ARABACIOĞLU’na sevgilerimi iletiyorum ve çok teşekkür ediyorum.

Bursa, 2023

Samet ARABACIOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İ
ABSTRACT	İİ
ÖN SÖZ.....	İİİ
İÇİNDEKİLER	İV
HARİTALAR, ÇİZİMLER VE RESİMLER.....	Vİİ
KISALTMALAR	Vİİİ
GİRİŞ	1
1. KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ GELİŞİMİ.....	7
1.1. Osmanlıların Kuruluşunun Arifesinde Anadolu'da Genel Siyasi Gelişmeler	7
1.2. Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya Yerleşme Süreci	10
1.3. Ertuğrul Gazi, Osman Bey ve Orhan Bey Dönemindeki Siyasî Faaliyetler	12
1.3.1. Ertuğrul Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler	12
1.3.2. Osman Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler	13
1.3.3. Orhan Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler	17
2. ANADOLU'DA BULUNAN KALELERİN TARİHSEL SÜRECİ.....	21
2.1. Kale Mimarisinin Anadolu Coğrafyasındaki İlk İzleri	21
2.2. Kalelerin Anadolu'daki Yol Güzergâhlarına Göre Konumları.....	24
2.3. Gelişimleri ve Fonksiyonları Açısından Anadolu'daki Kaleler.....	26
2.3.1. Roma ve Bizans Kaleleri	26
2.3.2. Selçuklu Kaleleri	28
2.3.3. Beylikler Dönemi Kaleleri	29
2.3.4. Osmanlı Kaleleri	30
3. OSMANLI HAKİMYETİNDEKİ KALELER (1284-1352).....	32
3.1. Kulacahisar Kalesi	32

3.2. Karacahisar Kalesi	34
3.3. Bilecik (Belakoma) Kalesi	36
3.4. Yarhisar Kalesi.....	39
3.5. İnegöl Kalesi	41
3.6. Yenişehir Kalesi.....	43
3.7. Köprühisar Kalesi.....	44
3.8. Kestel Kalesi	45
3.9. Koyunhisar Kalesi	46
3.10. Aktimur Kalesi	46
3.11. Balabancık Kalesi.....	48
3.12. Bursa Kalesi	50
3.13. Kite Kalesi.....	59
3.14. Adranos Orhaneli Kalesi	60
3.15. Karaçepüş Kalesi.....	61
3.16. Karatigin Kalesi	62
3.17. Absu Kalesi	63
3.18. Karahisar Kalesi	63
3.19. Geyve Kalesi	64
3.20. Mekece Kalesi	64
3.21. Leblebici (Löblüce) Kalesi.....	65
3.22. Ak Hisar (Metabole) Kalesi	65
3.23. Taz Ali (Diraz Ali) Kalesi.....	66
3.24. İznik Kalesi	66
3.25. İzmit Kalesi	70
3.26. Aydos Kalesi	71
3.27. Uluabat (Lopadion) Kalesi	72

3.28. Gölyazı Kalesi.....	74
3.29. Kirmasti Kalesi.....	74
3.30. Mihaliç Kalesi	75
3.31. Bergama Kalesi	76
3.32. Mudanya Kalesi	78
3.33. Filadar Kalesi	78
3.34. Balıkesir Kalesi	78
3.35. Tophisar Kalesi	79
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	84
EKLER.....	90

HARİTALAR, ÇİZİMLER VE RESİMLER

Haritalar

Harita 1: Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi coğrafyası

Harita 2: Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti'nin yayılımını gösterir harita

Harita 3: Osmanlı Dönemi yol güzergâhlarını gösteren harita

Çizimler

Çizim 1: Karacahisar Kalesi planı

Çizim 2: Bilecik Kalesi illüstrasyonu

Çizim 3: Bursa Kalesi illüstrasyonu

Çizim 4: Bursa Kalesi planı

Çizim 5: Uluabat (Lopadion) Kalesi Planı

Resimler

Resim 1: Kulaca Hisarı'nın yer aldığı düşünülen alan.

Resim 2: Kulaca Köyü ve Kulaca Hisarı'nın yer aldığı düşünülen alan

Resim 3: Karacahisar Kalesi giriş kapısı doğu cephesi

Resim 4: Karacahisar Kalesi giriş kapısı batı cephesi

Resim 5: Bilecik Kalesi kalıntısı olduğu düşünülen alan

Resim 6: Kestel Kalesi

Resim 7: Aktimur Hisarı'na ait olduğu düşünülen kale duvarı

Resim 8: Aktimur Hisarı'na ait olduğu düşünülen kale duvarı üzerinden çekilmiş detay fotoğrafı

Resim 9: Aktimur Hisarı'na ait olduğu düşünülen kale duvarı yakın çekimi

Resim 10: Bursa Kalesi ile Aktimur ve Balabancık kalelerinin yerlerini gösterir uydu fotoğrafı

Resim 11: Balabancık Hisarı sur fotoğrafı

Resim 12: Balabancık Hisarı sur kalıntısı

Resim 13: Bursa Kalesi sur kalıntıları

Resim 14: Bursa Kalesi surları

Resim 15: Kite Kalesi'ne ait olduğu düşünülen sur kalıntısı

Resim 16: Ak Hisar (Metabole) olabileceği düşünülen kale kalıntısı

Resim 17: Ak Hisar (Metabole) Kalesi olabileceği düşünülen kale kalıntısı detayı

Resim 18: Ak Hisar (Metabole) Kalesi olabileceği düşünülen kale kalıntısı görünümü

Resim 19: İznik surları detay fotoğrafı

Resim 20: İznik Kalesi Lefke Kapısı görünümü

Resim 21: İznik Surlarında plansız yapılaşmayı gösteren fotoğraf

Resim 22: Aydos Kalesi

Resim 23: Uluabat (Lopadion) Kalesi kalıntısı

Resim 24: Uluabat (Lopadion) Kalesi kule kalıntısı

Resim 25: Gölyazı Kalesi iç sur kalıntıları detayı

Resim 26: Bergama Akrapolü

Resim 27: Tophisar Kalesi Kule Kalıntısı

KISALTMALAR

bkz.	Bakınız
b.y.	Basım yeri yok
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
No	Numara
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
vd.	Ve diğerleri
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Tez konusunun sınırları, 1284 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Kulaca Hisarı ile 1353 yılında Çimbi¹ Kalesi'nin ele geçirilmesine kadar olan süreçteki kaleler olarak belirlenmiştir. Bu kapsam çerçevesinde kalelerin yerleri, fonksiyonları ve fethedildikten sonraki süreçte, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna katkıları incelenmiştir. Ayrıca Osmanlı mülkü olan kalelerin, tahrir defterlerinde nasıl kayıt altına alındığına bakılarak kalelerin Osmanlılar tarafından kullanım şekilleri takip edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı kuruluş dönemi, kaynaklar ve ihtiva ettiği bilgiler açısından incelenmesi en zor alanlardan biri olarak kabul edilmektedir. Kuruluş dönemini ele alan birinci elden kaynakların azlığı, bu dönemin aydınlatılması hususunda araştırmacıların farklı metotlar benimsemesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, Osmanlı kuruluş dönemine ilişkin yazılı kaynakların yanı sıra özellikle kuruluş coğrafyasında var olan yapıların arkeolojik olarak incelenmesi ve bu bölgedeki kuruluş dönemi kalıntılarının tespit edilmesi gerekmektedir. Kuruluş bölgesinin saha taraması yapılması ve elde bulunan yazılı kaynaklar ile sahada bulunan kalıntıların birlikte tekrardan yorumlanması önemli bir husus olarak gözükmektedir. Kuruluş bölgesi olarak belirlenen Söğüt, Domaniç, Bilecik, Eskişehir, Bursa, İznik, İzmit ve Balıkesir'e kadar olan Anadolu sınırları içinde kalan yerlerde saha araştırması yapılarak Osmanlı kuruluş dönemine ait izler araştırılmalıdır. Tez çalışmasının ana konusunu, Osmanlı hâkimiyetindeki kaleler oluşturmaktadır. Ancak bu kalelerin çok büyük bir alana yayılması gerçeğinden hareketle, tez çalışmasının sınırları Kuruluş Dönemi içerisinde Anadolu tarafında kalan kaleler olarak belirlenmesi uygun görülmüştür.

Araştırma kapsamında rehber olarak alınan ve çalışmanın ana kaynakları olarak *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*, *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri* ve *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri I* isimli çalışmalar incelemiştir. Bu kaynaklardaki yer isimleri taranmış ve içinde hisar, burg, burç, kale gibi geçen kelimeler tespit edilerek sahada bu yerlerin kale ile bağları olup olmadığı araştırılmıştır.

¹ Çimbi: Kaynaklarda isim olarak farklılık gösteren bu kale, Osmanlıların Rumeli'nde elde ettiği ilk toprak parçası olma özelliği taşımaktadır. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın sayesinde 1353 yılında Osmanlılara verilmiştir. Detaylıca bkz. M. Münir Aktepe, "Çimbi", *DİA*, Cilt: 8, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 317.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri incelediğinde, Bursa, İnegöl, Yenişehir, Mihaliç, Karahisar-ı Nallu, Sifri Hisar, Adranos, Kite ve Yenice gibi yer ve kale isimleri görülmektedir. Bu defterde, Osmanlı Devleti'nin, Anadolu sınırları içerisinde kalan topraklarında 1530 yılı kayıtlarına göre 37 kale olduğu yazmaktadır². Bu isimlerden bazıları, zamanla değişime uğramış ve kalelerin buldukları bölgeler, farklı isimlerle günümüze ulaşmıştır. 438 numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri'nde de İznik, Yalak Abad (Yalakova) ve İzmit gibi isimler geçmektedir³. Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri'ne bakıldığında ise; Bursa, Balabancık, Kestel, Burgos, Filedar, Adranos, Kite, İnegöl, Kulaca, Yarhisar, Yenişehir, Koyunhisar, Akhisar gibi isimler görülmektedir⁴.

Bir diğer temel kaynak alanları ise kuruluş dönemi ile ilgili yazılmış ve günümüze ulaşabilen kroniklerdir. Bu bağlamda, Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin, Osmanlı Kuruluş Dönemi gelişmelerini anlattığı ve Yahşi Fakih Menakıpnamesine dayanarak oluşturduğu *Tevârîh-i Âli Osman*'da geçen kalelere bakıldığında, Kulacahisar, Karacahisar, Bilecik Kalesi, Yarhisar, İnegöl Kalesi, Yenişehir, Köprühisar Kalesi, Kestel Kalesi, Koyunhisar Kalesi, Aktimur Kalesi, Balabancık Kalesi, Bursa Kalesi, Kite Kalesi, Adronos (Orhaneli) Kalesi, Karaçepüş Kalesi, Karatigin Kalesi, Absu Kalesi, Karahisar Kalesi, Geyve kalesi, Mekece Kalesi, Leblebici (löblüce) Kalesi, Ak Hisar Kalesi, İznik Kalesi, İzmit (İznikmid) Kalesi, Aydos Kalesi, Uluabat Kalesi, Gölyazı Kalesi, Kirmasti Kalesi ve Mihaliç Kalesi gibi isimlerin varlığı görülmüştür⁵. Bu tip birinci elden kaynaklar hem dönemi anlamaya hem de kaleler ile ilgili kronolojiyi takip etmeye imkân sağlamaktadır. Vakfiyelerde geçen kale isimleri ve kaleler ile ilgili terimler de taranmıştır. Bu bağlamda tez çalışması kapsamının temel kaynakları arasında *Bursa Vakfiyeleri-I* yer almıştır. *Bursa Vakfiyeleri-I* adlı eser

² 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995, s. 1.

³ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994, s. 1.

⁴ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, Hazırlayanlar: Ömer Lütfü Barkan - Enver Meriçli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 119.

⁵ Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî, *Tevârîh-i Âli Osman*, Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 100.

incelediğinde, Kite, Burgos, Filadar, Mudanya, Abalyanut, Uluabad ve Kulaca isimleri görülmektedir⁶. İkincil kaynaklar olarak incelenen eserler arasında kuruluş dönemi ile ilgili bugüne kadar yazılmış doktora tezleri, kitaplar ve makaleler yer almaktadır. Prof. Dr. Halil İnalıcık'ın hazırlamış olduğu Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları adlı eserinde geçen yer adları ve kale isimleri de tek tek incelenmiştir. Bu isimlerden bazıları; Karacahisar, Kulacahisar, Bilecik, Yarhisar, Yenişehir, İnegöl, Karaçepüş, Köprühisar, İznik, İzmit Kalesi, Koyunhisar, Bursa, Adranos, Kestel, Kite, Aktimur, Balabancık, Kirmasti, Gölyazı ve Mihaliç Kalesi olarak sıralanabilir⁷. Yapılan bu incelemeler, günümüze ulaşan kalelerin veya kale kalıntılarının yer tespitine katkı sağlamıştır. Ayrıca kazısı yapılan Karacahisar Kalesi'nin kazı raporları da detaylı bir biçimde incelenmiştir.

Tez çalışmasının temel noktasını oluşturan kalelerin, tanımına ve tarihsel süreçte geçirdiği evrime bakmanın araştırmanın sağlıklı yürütmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Öncelikle “kale” kelimesinin kökenine bakmak yerinde olacaktır. Kale kelimesinin sözlük anlamına bakıldığında, kelimenin Arapça kal'a kökünden gelmekte olduğu görülmektedir. Anlam olarak ise dışardan gelecek saldırıların önlenmesi amacıyla yol güzergâhlarına, dar geçit ve boğazlara, askeri önem taşıyan stratejik noktalara kurulan burçlu, mazgallı ve kalın duvarlara sahip yapılar olarak tanımlanmaktadır⁸. Kaleler, ilk çağlardan bu yana kullanılan en önemli savunma sistemleri ve yapılarıdır. Kelime manası olarak, korunma maksadıyla inşa edilen kalın ve yüksek duvarlı, burçları olan yapılar şeklinde tanımlanmaktadır. Bir veya daha çok kattan oluşacak şekilde planlanan kaleler, özellikle stratejik noktalara inşa edilmişlerdir⁹. Burada dikkat çeken bir şehir ismi de Balıkesir kelimesidir. Yunancada

⁶ *Bursa Vakfiyeleri-I*, Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan-Sezai Sevim-Doğan Yavaş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, s. 212.

⁷ Halil İnalıcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 28.

⁸ *Türkçe Sözlük 2*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatır-Nevzat Gözaydın-Hamza Zülfiyar-Belgin Tezcan Aksu-Seyfullah Türkmen-Yaşar Yılmaz, Türk Dil Kurumu, Ankara: Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, 1998, s. 1166.

⁹ Semavi Eyice, “Kale”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 234.

eski kale anlamına gelen Palaion Kastron kelimelerinden türeyerek bugünkü Balıkesir şeklini almış olmasıdır¹⁰.

Sınır bölgelerinde kurulan ve şehrin korunmasına yönelik olan bu yapılar, yapım tekniği ve şekilleriyle yapıldıkları dönemin anlamlandırmasına olanak sağlamaktadırlar. Tasarım ve gelişim aşamaları incelendiğinde, kullanılan malzemelerin içeriğinden, yapım tekniğine kadar birçok açıdan dönemin mimari özelliklerini ve inşa edildikleri dönemdeki teknolojinin, ne durumda olduğunu bu kale yapılarından öğrenebiliriz. Kaleler, yapıldığı dönemlerin tüm yapım teknikleri ve inceliklerini üzerinde barındırması bakımından da son derece önemli kültürel bilgi aktarım araçlarıdır¹¹.

Kalelerin bölümleri ve yapıları ile ilgili detaylar çalışma kapsamında araştırılmıştır. Kaleye bakıldığında ilk olarak yüksek duvarlar görülmektedir, bu yüksek duvarların adı sur olarak tanımlanmaktadır. Bu surların üzerinde ulaşımın sağlandığı yollar dikkat çekmektedir. Seğirdim adı verilen bu yollar, burçlar arası iletişimi ve bağlantıyı sağlamaktadır. Burçlara bakıldığında ise belirli aralıklarla birbirlerini görecektir şekilde düzenlenmiş olduğunu görülmektedir. Burçlar yuvarlak planlı olup, genellikle askerlerin mühimmatlarının bulunduğu gözetleme yerleridir¹². Kale kapısının iki yanında bulunmasının amacı ise giriş güvenliğini temin etmektir. Kale kapılarının yapımında ise genellikle üzeri demir ya da bakır levhalarla kaplanmış, kalın ağaç malzeme tercih edilmiştir. Bazı kalelerde ise poterna denilen küçük kapılar bulunmaktadır ve bu kapılar saldırı sırasında duvarla örülerek battal hale getirilirler. Surlardaki bir diğer önemli bölüm ise mazgallardır. Mazgallar ok atışı için açılmış oyuklardır ve bu mazgallar iç taraftan geniş başlar dış kısma doğru daralır. Bunun sebebi, dışardan atılacak okların içeri girmesini engellemektir. Bu açıdan mazgallar özel bir forma sahiptir. Daha sonraları topun kullanımıyla birlikte, topların yerleştirildiği

¹⁰ Tuna N. Osman, “Kelimeler Arasında”, *Türk Dili*, No:117, Ankara: b.y., 1961, s. 643.

¹¹ Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Toplum Yayınları, 1975, s. 58.

¹² David Nicolle, *Osmanlı Kaleleri 1300-1810*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, s. 9.

ahşap kapaklı da olabilen delikler açılmıştır. Bu deliklere lumbar veya lumbar ağzı denmektedir¹³.

Kale kapısından içeri girildiğinde ilk olarak görülen alana şehristan (dış kale) denmektedir. Bu tanımlamanın içinde yer alan yapılar genellikle halkın kaldığı konutlar, ticaret yapılan pazar alanı ve ibadet merkezleri olarak bilinen yapılardır. Şehristanlar incelediğinde, kalelerin yaşam modellerini ve kalelerin içindeki günlük yaşama dair izleri görülmektedir. Dış kalenin içinde ayrı surlarla çevrilmiş bölüme gelindiğinde ise buranın iç kale (ahmedek) diye adlandırılan bir yapı olduğu anlaşılır. İç kale, genellikle kale dizdarının ya da sultanın yani yönetici sınıfın kaldığı bölümü olarak bilinmektedir. Bu iç kalelerin daha korunaklı ve güvenli durumda olduğu görülmektedir. Bazı kalelerde ise ahmedek bölümü bulunmamaktadır¹⁴.

Kale görevlileri incelediğinde ise ilk olarak dizdarlar ele alınmıştır. Dizdar sözcüğü, Farsçada kale anlamına gelen “diz” kelimesinden türeyerek, kale sorumlusu manasını almıştır. Kale görevlilerinin başında gelen dizdarlar, kalenin baş sorumlusu diyebileceğimiz kişilerdir ve şehrin asayişinden de sorumludurlar¹⁵. Şehri koruma görevlerinin yanı sıra, şehrin diğer ihtiyaçlarıyla da ilgilenmektedirler. Bu niteliklerinden ve tımar sahibi olmalarından dolayı askerdirler ve sefer zamanı orduya katılmak asli işlerindedir. Beylerbeyi ve sancak beyine bağlı bir makamda bulunan dizdarlar, şer’ en de kadıya karşı sorumludurlar¹⁶.

Bir diğer kale görevlisi ise dizdarın yardımcısı konumunda bulunan kale kethüdalarıdır. Kale erlerinin düzeninin sağlanması ile kale içindeki dirliğin temini açısından sorumludurlar. Dizdar’a yardımcı olarak görevlerini yerine getirirler. Bağlı buldukları

¹³ Eyice, “Kale”, s. 235.

¹⁴ Ali Boran, “Türk Sanatında Kale Mimarisi”, *Türkler*, Cilt 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 878.

¹⁵ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 480.

¹⁶ Eftal Şükrü Batmaz, “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *OTAM*, Sayı 7, Ankara: b.y., 1996, s. 5.

makam ve atama şekilleri açısından dizdarlar ile aynı olması da kethüdaların konumları açısından dikkat çekmektedir¹⁷. Kalede bulunan diğer görevliler ise bölükbaşı, kâtip, müezzin, kapıcı, cebeci, topçu, ambarcı, suyolcu, cerrah, nöbetçi, demirci, terzi, marangoz gibi özel olarak görevlendirilenlerin yanında kale erleri oluşturmaktadır¹⁸.

¹⁷ Batmaz, “Osmanlı Devleti’nde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, s. 5.

¹⁸ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, Hazırlayanlar: Ersin Kırca vd., İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı, 2016, s. 10.

1. KURULUŞ DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ GELİŞİMİ

Tez çalışmasının bu kısmında, Osmanlı Devleti'nin oluşum süreçleri incelenerek Osmanlıların yapmış olduğu faaliyetler, mercek altına alınacaktır. Burada, Osmanlıların nerelerden ne şekilde geldiğine bakılarak, yapılmış olan gaza politikasının Anadolu'da nasıl bir değişime sebep olduğu incelenecektir.

1.1. Osmanlıların Kuruluşunun Arifesinde Anadolu'da Genel Siyasi Gelişmeler

Türk toplulukları Anadolu coğrafyasında ilerlemeye başladığında, bu bölgede Bizans'tan kalma teşkilat yapılarıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Anadolu coğrafyasında geçirilen ilk dönemler, fetih ve gaza dönemi olarak tanımlanmaktadır¹⁹. Osmanlıların kuruluşu öncesinde ise Anadolu'nun batı tarafında, IV. Haçlı seferi sonunda Latin işgaline maruz kaldıktan sonra 1204 ile 1261 yılları arasında hüküm sürecektir olan Latin İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş bir Konstantinopol ve bu istila sonrasında, Nicea'yı 1261 yılına kadar başkent olarak kullanmak durumunda olan bir Bizans İmparatorluğu bulunmaktadır²⁰. Anadolu'nun iç ve doğu kısımlarında ise Anadolu Selçuklular ve doğudan gelen Moğol baskısı varlığını göstermektedir. Selçuklu Devleti, 1243 yılında Sivas yakınlarında Köseadağ mevkiinde gerçekleşen savaşın ardından Moğol tahakkümüne girdi. Baycu Noyan komutasındaki Moğol ordusu savaşı kazandıktan sonra üç gün süreyle Anadolu'da büyük yağma yapmış ve insanları kılıçtan geçirmiştir²¹. Bu hadisenin ardından Moğollar, Anadolu'yu valilikleri ile yönetmişler ve karargâhlarını Ermenistan civarında konumlandırmışlardır. Anadolu'ya ilerleyip burayı neden merkez yapmadıkları konusu, bugün de hala tartışma konusu olarak, önümüzde durmaktadır²². Selçuklular, Köseadağ Savaşı sonrasında haraçgüzar bir devlet konumuna düşmüş ve her sene Moğollara vergi ve hayvan vermeyi kabul etmiştir²³. Savaş

¹⁹ Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019, s.61.

²⁰ Donald M. Nicol, *Bizans'ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çeviren: Bilge Umar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s. 12.

²¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016, s. 10.

²² William L. Langer-Robert P. Blake, "Osmanlı Türklerinin Doğusu ve Tarihsel Arka Planı", *Söğütten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, s. 200.

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 11.

sonrasında bölgede bir karmaşa hâkim olmuş ve Moğol zulmü Anadolu insanını çok zor durumlara düşürmüştür.

Anadolu Selçuklularının başında 1257 yılında, İzzetin Keykavus bulunmaktaydı. Bu dönemde Moğollara ödenmesi gereken yıllık verginin zamanında ödenmemesinden dolayı Baycu Noyan Anadolu'ya gelerek, İzzeddin Keykavus'a saldırdı. Keykavus bu muharebede mağlup oldu ve Rum İmparatorluğu'na sığındı. Yerine tamamen Baycu Noyan güdümünde olan Rükneddin Kılıç Arslan geçirildi. İzzeddin Keykavus, Hülagü Han'a bir elçi ile Baycu Noyan'ı şikâyet etti ve bunun üzerine Hülagu, İzzeddin Keykavus ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında ülkeyi ikiye böldü²⁴. Burada anlatılan olay bile Anadolu coğrafyasının ne kadar zor bir süreçten geçtiğine kanıt olacak niteliktedir. Anadolu Selçuklu Devleti, hâkimiyetini tamamen kaybetmiş ve artık bölge yeni oluşumlara uygun hale gelmiştir.

İşte bu ortam içinde tarih sahnesine Karamanoğulları çıkmaktadır. Azerbaycan ve Arran dolaylarında yaşam sürerken, Moğollar ile karşı karşıya kalmamak adına Anadolu'ya girmişler ve ilk olarak Sivas dolaylarına yerleşmişlerdir²⁵. Daha sonrasında Selçuklu hükümdarı IV. Kılıçaslan 1261 yılında tek başına tahta oturmuş ve Karaman Bey'e beylik vermiştir. Ermenilerle bir tampon olması açısından ve Karaman Bey'in kendisine tehdit oluşturmaması için Sultan IV. Kılıçaslan, Karaman Bey'e bazı ayrıcalıklar tanımıştır²⁶. Karaman Bey adı ile kurulan bu beylik, tarih sahnesinde 250 yıl gibi uzun bir süre yer almış ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan, beylikler dönemi diye adlandırılan zamanda diğer beyliklerin en büyüğü olarak var olmuştur²⁷. “*Süleyman Paşa, Melik Arslan ile mektûb-u sultânî(yi) alub divâna gelüb Karaman'a verdiler. Eşref açub okudu. Demiş ki: – Ey Karaman! Senin çok bahâdırlığın işitdim. Hudâ ziyâde eylesün. Cümle begler seni görmege müştâkdur. Gelüb Konya diyârun müşerref kulsan. inşâallah te'âlâ sana küllî ri'âyet olunur*”²⁸.”

²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 13.

²⁵ Faruk Sümer, “Karamanoğulları”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 455.

²⁶ Sümer, “Karamanoğulları”, s. 455.

²⁷ Şikari, *Karamanname*, Hazırlayanlar: Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu, İstanbul: Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayını, 2005, s. 13.

²⁸ Şikari, *Karamanname*, s. 109.

Şikari’de geçen bu pasajda, Selçuklu hükümdarının, Karaman Bey’e göndermiş olduğu mektupta yapmış olduğu övgüyü görmekteyiz. Karamanoğlu Beyliği orta Anadolu’da var olmuş ve Selçuklulardan sonra bu coğrafyada uzunca bir süre yaşamıştır.

Selçuklu Sultanı, Moğol baskısından kurtulabilmek için Memlük Devleti’ne bir elçi göndermiş ve Memlüklülerden yardım istemek durumunda kalmıştır. Bunun üzerine Memlük ordusu Anadolu’ya gelmiş ve Moğollar ile mücadeleye girişmiştir²⁹. Moğollar ile Memlüklüler arasındaki mücadeleden ilk olarak Memlüklüler galip gelmiştir. Bunun üzerine Abaka Han, topladığı ordusuyla Memlüklüler üzerine Anadolu’ya gelmiştir ancak bu vaziyet karşısında Sultan Baybars Moğollar karşısına çıkmamış ve kendi topraklarına dönmüştür. Abaka Han, ordusuyla geldiği Anadolu’da büyük katliamlar yapmış birçok kişiyi katletmiştir³⁰.

Moğolların Anadolu’da tahakküm kurması birçok katliam ile birlikte Türkmen beylerinin isyan etmesine zemin oluşturmuştur. Bu dönemde yani 1285-1291 arasında irili ufaklı çıkan isyanlar bir sonuca ulaşmadan Moğollar tarafından bastırılmışlardır. Yine de bu isyanlar, Moğolları epeyce uğraştırmıştır³¹. Bu isyanlardan sonra Baycu Noyan’ın torunu olan Sülemiş tarafından 1299 yılında Sülemiş isyanı patlak vermiştir. Bir Moğol tarafından çıkarılan bu isyan çok geniş etki alanına ulaşmıştır³². İsyanın bastırılması için Emir Çoban peşindeki kalabalık orduyla birlikte Anadolu’ya gelmiş ve isyanı bastırmıştır³³.

Yaşanan bu süreçlerden sonra, Anadolu Selçukluları taht kavgaları ile tamamen hâkimiyeti yitirmiş ve Moğol valisinden bile yetkisiz hale gelmiştir. İlhanlı Devleti’nin şehri konumunda kalan Selçuklular artık tarih sahnesinden çekilmek üzeredirler. Bu durumun bir neticesi olarak Anadolu’da Germiyan, Aydın, Menteşe, Teke, Karaman,

²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 15.

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 16.

³¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 26.

³² Kürşat Günay, *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu’da Meydana Gelen Moğol İsyancıları (1295-1304)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: b.y., 2003, s. 66.

³³ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 26.

Karesi, Hamid, Saruhan gibi beylikler kurulmuş ve bu oluşan dönem Tevaif-i Mülük / Beylikler Dönemi olarak adlandırılmıştır³⁴.

1.2. Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya Yerleşme Süreci

Öncelikle Osman Bey'in şeceresine bakmak isabetli olacak kanaatindeyiz. Birçok kaynak eserde şecereler verilmektedir. Bunlardan Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin yazdığı *Tevârîh-i Âli Osman*'da, Osman Bey'in soyunun Nuh alehisselama kadar dayandığı anlatılmaktadır ve Osman Gazi'nin şeceresi "... *Osman Gazi, ibn-i Er Dunrıl, İbn-i Süleymanşah, ibn-i Kaya Alp, ibn-i Kızıl Buğra, ... İbn-i Oğuz*³⁵" olarak verilmektedir. Âşıkpaşaoğlu bu şecerede, Er Dunrıl'ın babası olarak Süleymanşah ismini vermektedir. Ancak Prof. Dr. Halil İnalçık, Enveri'nin yazdığı *Düstürname*'de yer alana şecerenin daha güvenilir olduğunu söylemekte ve bu şecerede Er Dunrıl'ın babası olarak Gündüz Alp ismi verilmektedir³⁶. Sonuç itibariyle şecerelere baktığımızda farklı olarak Enveri'nin yazdığı *Düstürname* dikkat çekmektedir. Bu kısa şecere incelemesinin ardından Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya geliş süreci incelenerek yerleşim güzergâhları ele alınacaktır.

Anadolu'ya ilk adım, Süleymanşah tarafından atılmıştır. İran Mahan taraflarından, Doğu Anadolu içlerine ilerleyen Süleymanşah, burada yurt tutmak için birçok mücadeleye girmiştir. Süleymanşah, Anadolu'daki yurt tutma mücadelesi içindeyken vefat etmiştir ve Suriye sınırları içine defnedilmiştir. Süleymanşah sonrası oğlu Ertuğrul Gazi, beyliğin başına geçmiş ve Anadolu'daki yürüyüş devam etmiştir³⁷.

Ahmedî'nin *İskendername* adlı kaynak eseri incelendiğinde, Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya gelişi ve buradaki yerleşim süreci ile ilgili çok kısa bir ifadeyle

³⁴ Şikari, *Karamanname*, s. 13.

³⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârîh-i Âli Osman*, s. 92.

³⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 21.

³⁷ Clive Foss, *The Beginnings of The Ottoman Empire*, Oxford University Press, 2022, s. 10.

nakledilmiştir. Bu kaynakta Ertuğrul Gazi için “*Yürüyüp Söğüt yöresine geldi Kılıcıyla bu diyarı aldı.*³⁸” şeklinde bir ifade geçmektedir.

Bir diğer kaynak olan *Cihânnümâ*'ya bakıldığında ise Anadolu'ya geliş ile ilgili şu ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Süleyman şah önderliğinde Rum'a geldiler. Erzurum ve Erzincan'da yaylayıp kışladılar³⁹. Süleymanşah'ın ölümüyle Ertuğrul ve kardeşleri Pasinler Ovası'na ve Sürmeli Çukuru'na gelmişler. Daha sonra Ertuğrul'un iki kardeşi ana yurtlarına geri dönmüş ve Ertuğrul'un Anadolu'ya ilerlemeye devam ederek önce Ankara Karacadağ, sonra Sultan Öyüğü ve son olarak da Söğüt ve Domaniç'e yerleştiği yazmaktadır⁴⁰.

Bir başka kaynak olan *Hadidi Tarihi*'nde ise Ertuğrul Gazi için “*Döner Rum'a gazaya niyet eyler*⁴¹” ifadesi yer almaktadır. Bu kaynak Ankara Karacadağ ve Sürmeli Çukuru ile ilgili bilgi verilmemektir. Yerleşilen yer olarak Söğüt ile Domaniç yerleri kaynakta geçmektedir.

İncelediğimiz bir diğer kaynak eser ise *Oruç Beğ Tarihi* olarak bilinen kaynaktır. Bu kaynakta, Süleymanşah'ın Rum vilayetine Acem diyarından geldiği ve Erzincan ile Erzurum'a yerleştiğini ardından ise Süleymanşah'ın Fırat Irmağı'nda boğulup, Caber Kalesi'ne defnedilmesi nakledilmiştir⁴². Ertuğrul Gazi ile ilgili de yine diğer kaynaklarla örtüşecek şekilde önce Pasin-ovası, ardından Sürmeliçukur'a geldiğini kardeşlerinin buradan sonra aceme geri döndüğünü, Ertuğrul Bey'in ise Anadolu'da

³⁸ Ahmedî, *İskendernâme*, Çeviren: Furkan Öztürk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 570.

³⁹ Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. 29.

⁴⁰ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 30.

⁴¹ Hadidi, *Hadidi Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s. 25.

⁴² Oruç Bin Adil, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014, s. 6.

ilerlediğini ve Söğüt ile Domaniç'in kendisine Sultan Alaaddin tarafından verildiği yazmaktadır⁴³.

Anadolu'ya yerleşme süreci ile ilgili son olarak bakılacak kaynak ise Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin yazmış olduğu *Tevârih-i Âli Osman* adlı eseridir. “*Osman Gazi'nin dedesi Süleymanşahdur. En evvel bu Rum vilayetine gelmiştir. ... Erzurum'dan Erzincan'a indiler. Erzincan'dan Rum vilayetine girdiler. Rum vilayetinde altı yıl mikdarı yürüdüler.*”⁴⁴ daha sora ise Ertuğrul Gazi için diğer kaynaklarla paralel bir şekilde Pasinler ovası ile Sürmeli Çukuru'na kardeşleriyle geldiği, daha sonra kardeşlerinin asıl vatanlarına geri döndükleri ancak Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'da ilerlediği, ardından Sultan Alaaddin tarafından Söğüt ve Domaniç'e yerleştirildikleri yazmaktadır⁴⁵.

Tüm bu kaynaklara bakıldığında, Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya Öncelikle Süleymanşah ile girdiği görülmektedir. Ardından Ertuğrul Gazi önderliğinde, Osmanlı Devleti'nin nüvesini oluşturacak olan yerlere gelindiği anlaşılmaktadır. Sınır boyuna yerleşen bu beylik, burada tekfurlarla hayli girift ilişkiler içine girmiş ve bazen sulh bazen savaş şeklinde büyük mücadele süreçleri geçirmiştir. Ertuğrul Gazi, bu sınır bölgesinde en uçta yaşam sürmekteydi. Bu en uç bölgede yaşam ona bir noktada Moğol baskısından uzak kalmasına vesile olmuştur. Tekfurlarla da iyi geçinme politikası, onu ve halkını birçok tehlikeden korumuştur⁴⁶.

1.3. Ertuğrul Gazi, Osman Bey ve Orhan Bey Dönemindeki Siyasî Faaliyetler

1.3.1. Ertuğrul Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler

Ertuğrul Gazi, Sultan Alaaddin savaştayken ona yardım eder ve Sultanın galip gelmesine vesile olur bunun ardından sultanın elini öper ve Sultan, Ertuğrul'a hediyeler

⁴³ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 9.

⁴⁴ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 92.

⁴⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 93.

⁴⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 17.

ihsan eder⁴⁷. Neşri’de geçen bu bilgi, Ertuğrul Gazi’nin sultanla olan ilişkisini göstermesi açısından son derece önemli gözükmektedir. Ertuğrul Gazi, Söğüt ve Domaniç’e yerleşmesinin ardından çevredeki tekfurlar ile barış içinde varlığını sürdürmekteydi. Burada Ertuğrul Gazi için tarihi kayıtlara baktığımızda Cacaoğlu Vakfiyesi en eski kayıt olarak dikkat çekmektedir⁴⁸. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî’nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde geçen Ertuğrul Gazi ile ilgili kayıta, Ruma gelmesinin ardından Sultan Alaaddin’e oğlunu gönderir ve Sultaan Alaaddin’den kendilerine bir yurt vermesini talep eder. Sultan Alaaddin de Ertuğrul Gazi’ye Söğüt ve Domaniç’i yurt olarak vermesi anlatılmaktadır⁴⁹. Bu hadise Ertuğrul Gazi adına büyük bir siyasi başarı olarak durmaktadır. *Anonim Osmanlı Kroniği*’nde de geçmekte ve Ertuğrul’un oğlu Saruyatu veya Savcı diye bilinen oğlunu Sultana gönderip yurt istemesi “*Bir yercüğez istediler ki anda karar edeler. ... Karacahisar ile Bilecük aralığı, Tomalic Dağı ve Ermenek Dağı’nu anlara yaylak ve sulak verdi*⁵⁰.” şeklinde geçmektedir. Yurt edindiği Söğüt ve Domaniç bölgesinde çevresiyle iyi geçinmesi de dönem politikası açısından son derece önemli gözükmektedir. Ertuğrul, vefat ettiği zamana kadar uç bölgesinde bir gaza faaliyetine girişmemiştir. Ertuğrul Gazi’nin 1281 ya da 1288 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir ve kabri yurt edindiği Söğüt’tedir. Bu bilgi, bize bu coğrafyada var olduğunun bir kanıtını oluşturmuştur. Ertuğrul Gazi’nin vefatının ardından ise beyliğin başına oğlu Osman geçmiştir⁵¹.

1.3.2. Osman Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler

Osman Bey, amcası Dünder Bey ile beylik mücadelesine girmiş ve aşiretin ileri gelenleri tarafından beyliğe getirilmiştir. Osman Bey, babasının sağlığında hem beyliğe riyaset ediyor hem de gaza faaliyetlerine katıyordu. Bu yapmış olduğu faaliyetler, aşireti tarafından kabul görmüş ve bir nokta da beyliğin yönetimine layık görülmesini sağlamıştır. Amcası Dünder, Osman aleyhine çalışmalar yürütmeye devam etmiş ve

⁴⁷ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 31.

⁴⁸ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 18.

⁴⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 93.

⁵⁰ *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s. 8.

⁵¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 103.

bunun sonucu olarak, 1298 yılında katledilmiştir⁵². Osman Bey, ilk zamanlarında bölge tefurlarıyla alttan alma diye tanımlanan müdara politikası uygulamış ve böylelikle sulhu sağlayıp kendi gücünü arttırma çalışmasına girişmiştir⁵³. Osman Bey, Söğüt ve Domaniç bölgesinde halkını korumak için Bilecik tefuru ile iyi geçinmek zorundaydı. Bu bölgedeki İnegöl tefuru ile geçinemiyor ve otlak alanları üzerinden bir çatışma haline girmek durumunda kalıyordu⁵⁴. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde anlatılan bu hadise; “Aya Niküle derler idi, bir kâfir var idi İnegölde⁵⁵.” sözleriyle vücut bulmaktadır. Bu sürtüşme, ileri boyutlara ulaşmış ve İnegöl tefuru ile Ermenibeli mevkiinde bir çatışma yaşanmıştır. Bunun sonrasında Osman Bey, İnegöl yakınında bulunan Kulaca Hisarı'na, baskın vermiş ve bu kaleyi yakmıştır⁵⁶. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman adlı eserinde*, Kulaca Hisar'ın yağmalanıp yakılmasının tarihini, hicretin 684'ü yani miladi 1285 yılı olarak vermektedir ve Osman Gazi'nin ilk fetih hareketinin, bu olay olduğu söylenmektedir⁵⁷. *Cihânnümâ*'da da bu hadise, Osman Gazi'nin, bir gece baskınıyla Kulaca Hisarı'nı ateşe verdiği, kâfirleri kılıçtan geçirdiği ve burasının harabeye döndüğü şeklinde anlatılmaktadır⁵⁸. Bu hadisenin ardından Karacahisar tefuru ile İnegöl tefuru birleşerek Osman Gazi'nin üzerine yürüdüler. Domalic Beli mevkiinde, Osman Gazi ile savaşa tutuştular. Osman Gazi, giriştiği ilk büyük savaşında, kardeşi Saru Yatu'yu kaybetmiştir⁵⁹. Bu durum üzerine artık Karacahisar tefuru ile de düşman olan Osman Gazi, Karacahisar'ı fethetmenin yollarını aramaya başlamıştır. *Hadidi Tarihi*'nde, Karacahisar fethi için, biraz ceng eyledikten sonra Osman Gazi'nin kaleyi fethettiğini ve tarih olarak da hicri 686 tarihi yer almaktadır⁶⁰. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Karacahisar Kalesi'nin fethi için hicri 687 tarihi verilmektedir⁶¹. Osman Gazi, Kulaca baskınını takip eden iki yılda Karacahisar Kalesi'ni fethetmiş ve burayı beyliğinin merkezi haline getirmiştir⁶². Bu fetihten sonra Osman Gazi, 1288-1299 arasında Selçuklu haraçgüzarı tefurlarla mücadeleyle girişmiş

⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 104.

⁵³ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 94.

⁵⁴ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 28.

⁵⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 94.

⁵⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 28.

⁵⁷ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 96.

⁵⁸ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 38.

⁵⁹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 29.

⁶⁰ Hadidi, *Hadidi Tarihi*, s. 37.

⁶¹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 98.

⁶² İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 29.

ve Göynük, Gölpazarı, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar bölgelerini ele geçirmiştir⁶³. Bilecik fetholunduktan sonra artarda Yarhisar ve İnegöl de alındı. Osman Gazi bu yerleri kılıcıyla aldığını ve artı Selçuklu sultanından icazete gerek olmadığını beyan etti. Dursun Fakih'e kadılığı ve hitabeti vererek Cuma hutbesini kendi adına Karacahisar'da okuttu. Böylelikle bağımsızlığını hicri 699 da ilan etmiş oldu⁶⁴. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde bu bağımsızlık hikâyesi, nazım olarak şu şekilde anlatılmıştır:

<i>“Okıtdı hutbeyi kim Gazi Osman</i>	<i>Er Duğrul oğlu, gazi hanı Osman</i>
<i>Temerrüd ehli kafiri kırandır</i>	<i>O mü'min leşkerine han Osman</i>
<i>Ki Adli, bedli hep dutdı cihani</i>	<i>Atası sayesi ni'metlü Osman</i>
<i>Harab eden büti, büthaneleri</i>	<i>İmaret din-i islam etdi Osman</i>
<i>Münadiler nida eder, saladur</i>	<i>Saadet bahş eder der geldi Osman</i>
<i>Kuruldu devleti çetri ezelden</i>	<i>Ebed baki kalur bil nesl-i Osman⁶⁵”.</i>

Anadolu'da 1299 tarihi, Sülemiş isyanına sahne olmuş ve son derece karışık bir dönemi ihtiva etmektedir. Bu karışık dönemde, Osman Gazi'nin kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan ettiğine dair bilgiler, genel olarak kabul görmüştür. Osman Gazi, çıkan isyanlar neticesinde, uçlarda daha rahat hareket etme imkânı bulmuş ve böylelikle bağımsızlık ateşini yakmıştır⁶⁶. Bu noktada kuruluş tarihi ile ilgili genel kanı 1299 olmasına rağmen, bazı tarihçiler farklı tarihler vermektedirler. Bu farklı tarih veren tarihçilere baktığımızda, Feridun Emecen'in 1300 tarihini kuruluş yılı olarak verdiğini görmekteyiz⁶⁷. Bir başka tarih de Halil İncalcık tarafından söylenmektedir. Halil İncalcık, 27 Temmuz 1302 tarihini Kuruluş tarihi olarak vermektedir. Bafeus Muharebesi ile Osman Gazi'nin tarih sahnesine çıkmasının anlatılmasına dayandırmaktadır⁶⁸. Bafeus savaşı, Osmanlı tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bizans İmparatorluğu ile Osman Gazi'nin ilk defa karşı karşıya geldiği ve Osman Gazi'nin bu savaştan galip çıktığı görülmektedir. Bu kazanım Osman Gazi'yi Anadolu'da karizmatik bir lider

⁶³ İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 33.

⁶⁴ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 103.

⁶⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 104.

⁶⁶ Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 38.

⁶⁷ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 38.

⁶⁸ Halil İncalcık, “Osman Gazi'nin İznik (Nicea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı”, *Osmanlı İmparatorluğu Sultan ve Siyaset*, Cilt: 2, Editör: Can Uyar, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, s. 72.

haline getirmiştir⁶⁹. Bu hadise Pachymeres de şu şekilde anlatılmaktadır; “ 27 Temmuz günü güzel İzmit’in yakınındaki Koyun Hisar topraklarında, sayısı birkaç bini bulan adamlarının eşliğinde ki Osman ansızın ortaya çıktı⁷⁰.” Böylelikle Osman Gazi, çağdaşı tarafından kaleme alınmış ve ilk defa tarih sahnesinde boy göstermiştir. Bafeus savaşının ardından Adranos Tekfuru, Bidnos Tekfuru, Kestel Tekfuru, Kite Tekfuru gibi bölge tekfurları, Osman Gazi’nin güçlenmesinden endişe duymuşlar ve onu bu topraklardan atmak için birleşip, Osman Gazi’ye saldırmayı planlamışlardır⁷¹. Bunun üzerine Bafeus Savaşı’ndan bir sene sonra Dimbos mevkiinde Osman ile tekfurlar arasında bir savaş meydana gelmiş ve Osman Gazi bu savaştan galip çıkmıştır. Savaşın devamı da Kite Tekfuru’nun peşinden Bursa topraklarına giren Osman Gazi, Kite Tekfuru’nu teslim alarak kale önünde infaz etmiştir⁷². Osman Gazi, Bursa Kalesi’ni fethetmek için kalenin doğusuna ve batısına iki havale kulesi yaptırarak, Bursa Kalesi’ni kuşatma altına almıştır. Balabancık ve Aktimur Hisarı olarak adlandırılan bu kalelerle, Bursa şehri 22 yıl boyunca kuşatma altında tutulmuştur.

*“Balaban karga uçurmaz kaladan Baras Tekvür kaçamadı beladan
Demir hod gece güdüz rahat etmez Belaya uğradı kafir anadan⁷³”*

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî’nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde bu iki kale yukardaki ifadelerle anlatılarak kalelerin kuşatma sırasında ne kadar önemli rol oynadıklarına dikkat çekilmiştir. Bu iki savaş sonrasında Osman Gazi, yönünü Sakarya tarafına çevirmiş ve 1304 yılında Sakarya bölgesine sefere çıkmıştır. Osman Gazi öncelikle Leblebücihisarını aldı. Sonrasında Geyve, Mekece, Absu gibi yerleri fethedip İznik üzerinde hâkimiyet kumaya başladı. Oğlu Orhan Gazi’de artık sefere gönderen Osman Gazi, 1305 yılında ki seferde, Orhan Gazi’yi görevlendirdi. Karçepuç ve Karatigin bu seferle fethedildi. Böylelikle İznik, diğer Osmanlı kumandanlarının da çabasıyla İstanbul’dan gelecek tüm yardımlara kapalı hale gelmiştir. Artık İznik’e gelen tüm yollarda Osmanlı hâkimiyeti mevcuttur⁷⁴. Osman Bey ile ilgili rivayetler 1305’ten sonra

⁶⁹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 40.

⁷⁰ Georges Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çeviren: İlcan Bihter Barlas, İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2019, s. 75.

⁷¹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 105.

⁷² Neşri, *Channüma* [Osmanlı Tarihi (1288-1485)], s. 50.

⁷³ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 106.

⁷⁴ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 45.

sessizliğe gömülmektedir⁷⁵. Ayağında ortaya çıkan Nikris hastalığı ile boğuşan Osman Gazi, artık işlerinin çoğunu oğlu Orhan Gazi'ye devretmişti. Osman Gazi'nin ölümü ile ilgili bilgilere, Asporça Hatun Vakfiyesi ve Mekece Vakfiyesi karşılaştırılarak ulaşılmaktadır. Bu kıyaslama sonrası Osman Gazi'nin, 1324 yılında ebedi âleme göçtüğü söylenebilir⁷⁶.

1.3.3. Orhan Gazi Dönemindeki Siyasi Faaliyetler

Orhan'ın dünyaya geldiği tarih net olarak bilinmese de Bilecik fethi sonrası, Yarhisar tekfurunun kızıyla evlendiği sırada, kaynaklar Orhan için genç biri olarak bahsederler. Bu bilgiler ışığında, evlenme çağına gelmiş biri olarak değerlendirecek olursak, Orhan'ın 1299 yılında, 18 yaşında olma olasılığı çok kuvvetlidir. Orhan Gazi, Yarhisar tekfurunun kızı Nilüfer hatun ile evlendi ve ondan iki çocuğu dünyaya geldi. Osman Gazi, beylik yönetim karargâhını Yenişehir'e taşıyınca, oğlu Orhan'ı, atabeyi Gündüz Alp'le birlikte Karacahisar'da deneyim kazanması için görevlendirdi⁷⁷.

Orhan Gazi, beyliğinin başına geçtikten sonra gaza faaliyetleri yoğunlaşmış ve fetihler artarda gelmişti. Gerçekleşen fetihler sayesinde alınan ganimetler çoğalmış ve bu sayede ordu içinde zekât verecek kimse kalmamıştı⁷⁸. Görünen o ki Orhan Gazi, beyliği devlete dönüştürme yolunda kararlı bir şekilde yürüyordu.

Tarihi kayıtlar bize, Orhan Gazi'nin, babası Osman Gazi zamanında, 1301'de İznik seferine ardından da 1303'te Dimbos Savaşına katıldığını göstermektedir⁷⁹. Germiyan tehdidinden dolayı Karacahisar'da kalmış ve Germiyanogullarının saldırısını bertaraf etmek için uğraşmıştır⁸⁰. Orhan Gazi'nin kendi komutasında gerçekleşen ilk seferi Sakarya üzerine doğru oldu. Burada Karaçepüş, Karatigin, Absu gibi yerleri fethetti ve İznik çevresini kuşatmaya başladı. Orhan Gazi, babasının sağlığında Adranos (Orhaneli)

⁷⁵ Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Çeviri: Ragıp Hulusi Özden, Ankara: Altınordu Yayınları, 2017, s. 37.

⁷⁶ Halil İnalçık, "Osmalı Beyliği'nin Kurucusu Osman Beg", *Kuruluş Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak*, İstanbul: Hayykitap Yayıncılık, 2018, s. 169.

⁷⁷ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 51.

⁷⁸ Şükrullah, *Behcetüttevârih*, Düzenleyen: Çiftçioglu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 53.

⁷⁹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 51.

⁸⁰ Herbert Adams Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 38.

Kalesi'ni fethetti ve bu fetih, Orhan Gazi'nin babası ölmeden önce gerçekleştirdiği son fetih hareketi olarak tarihe geçti⁸¹. Osman Gazi ebedi âleme göçtüğünde, oğulları arasında taht mücadelesi yaşanmamış ve Orhan Gazi Beyliğine başına geçmiştir. Orhan Gazi'nin başa geçmesini Ahmedi'nin *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* adlı eserinde şu şekilde anlatılmaktadır:

*“Key ulu beg oldı, beş altı hisar
Bunlar aldı, bunca El, şehri diyar.
Çünkü Hak, Orhan'ı Etdi padişah
Oldı ol din ehline püştü penah
Oldı ali, cavidan rayat-ı din
Oldı zahir ta ebed ayat-ı din.”⁸²”*

Orhan Gazi, beyliğe oturduğu sırada, Bursa ve İznik kuşatma altındaydı. Orhan Gazi, öncelikle Bursa'ya yönelerek kuşatmayı yoğunlaştırdı. Orhan Gazi, Mihal'i Bursa Tekfuru Baras'a göndererek kaleyi teslim etmesini söyledi. Bu sırada zaten kuşatma altında boğulan Bursa halkı, tekfur Baras'a kaleyi teslim etmesi için baskı yaptı ve yaşadığı zor durum karşısında tekfur Baras, kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Kimseye zarar gelmemesi üzerine anlaşma sağlanmış ve Baras otuz bin flöri vermeyi kabul ederek canını garanti altına almıştır⁸³. 6 Nisan 1326 tarihinde gerçekleşen fetihle birlikte Orhan Gazi, beyliğinin başkentini Bursa'ya taşıdı⁸⁴. Bursa fethinin ardından yönünü İznik üzerine çeviren Orhan Gazi, buradaki kuşatmayı da yoğunlaştırdı. Bizans olanlar karşısında, bölgenin hâkimiyetini tamamen kaybetmekten korkmuş ve Orhan Gazi üzerine bir ordu ile gelmiştir. Pelekanon savaşı diye tarihe geçen savaşı, Orhan Gazi kazanmış ve artık Bithynia bölgesinin en önemli şehirleri olan İznik ve İzmit fethine giden yollar tamamen açılmıştır. Bizans İmparatorluğu ile Orhan Gazi arasında 10 Haziran 1329 yılında cereyan eden Pelakanon Savaşı, Orhan Gazi'ye büyük bir şöhret de kazandırmıştır⁸⁵. Tarihler 2 Mart 1331'i gösterdiğinde İznik, yeniden İslam yurdu olarak kayıtlara geçmişti. Orhan Gazi İznik'i fethettikten sonra, İslam Dünyası içinde

⁸¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 52.

⁸² Ahmedi, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*, Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 10.

⁸³ Aşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 110-111.

⁸⁴ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 53.

⁸⁵ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 45.

tanınır olmuştur⁸⁶. Bizans İmparatoru İznik'in fethinin ardından 1333 yılında, Orhan Gazi'nin bölgedeki gücünü kabullenmek durumunda kalmış ve bir antlaşma yaparak, İzmit gibi Bithynia'da hâkimiyeti altında bulunan şehirler için, Osmanlılara haraç vermeyi kabul etmiştir. İzmit de Orhan Gazi tarafından 1337 yılında alınmış ve tüm Kocaeli bölgesi artık Osmanlı hâkimiyet sahası içine girmiştir⁸⁷. Bu tarihlerde Anadolu'ya gelen İbn Battuta, gördüklerini yazdığı *İbn Battuta Seyahatnamesi*'nde Orhan Gazi'den şöyle bahseder. “*Bursa'nın Sultanı İhtiyarüddin Urhan Beg'dir [Orhan Bey]*”. Daha sonrasında Osman Gazinin oğlu olduğunu ve Türkmenler içinde en büyük askeri güce, servete ve toprağa sahip olduğunu söyler. Hatta Orhan Gazi'nin, yüze yakın kalesi olduğunu ve bu kaleleri sürekli şekilde dolaştığını anlatır⁸⁸. Bir başka seyyah El-Ömerî, Orhan Gazi ile ilgili “*Memleketin sahibi Orhan b. Tuman (Osman), başkenti Bursa'dır. Beyliğin sahibinin 50 kasabası vardır fakat kalelerinin sayısı bundan fazladır.*”⁸⁹ şeklinde bilgiler vermektedir. Bu seyyahların verdiği kale sayıları, bizim için önemlidir. Orhan Gazi zamanındaki kalelerin sayısının, elliden fazla olduğu rivayet edilmektedir. Ancak bu dönemlerle ilgili devlet arşivlerinin olmaması, bu kalelerin hepsini tespit etmemizi engellemektedir. İzmit'in fethinin ardından, Germiyanogulları ve Karesi beyliğiyle anlaşmazlıklar devam etmekteydi. Orhan Gazi, Karesi Beyliğini adım adım zapt etmeye başlamış ve 1360lara doğru bu konuda başarılı olmuştur⁹⁰. Orhan Gazi bu dönemde Uluabat, Gölyazı, Gilyos gibi kaleleri ele geçirdi⁹¹.

Anadolu'dan Rumeli'ye geçiş süreci, Orhan Gazi döneminde gerçekleştirilmiştir. Kantakuzen'in yardım isteğine olumlu cevap veren Orhan Gazi, beş civarı askerle Trakya tarafına geçmiş ve Karadeniz kıyısındaki bölgeler, Kantakuzen'in düşmanlarından alınmıştı. Ardından Orhan Gazi, Kantakuzen'in kızıyla evlenmiştir. Kantakuzen, Rumeli'ye hâkim olunca İstanbul'a yürür ve imparatorluğu elde eder⁹². Orhan Gazi oğlu Süleyman Çelebi, Rumeli'ye 1352 yılında geçtiğinde, Cenevizliler ve

⁸⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 55.

⁸⁷ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 45.

⁸⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tanci, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Cilt:1, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 430.

⁸⁹ Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s. 163.

⁹⁰ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi, 1991, s. 104.

⁹¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 60.

⁹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 135.

Venedikliler birbirlerine düşmüşlerdi. Bölgedeki karmaşa hali, Süleyman Çelebi'nin rahat bir şekilde ilerlemesine sebep olmuştur⁹³. Kantakuzen, Süleyman Çelebiye Çimbi Kalesi'ni, Trakya'da üst olarak vermişti ancak Süleyman Çelebi kaleyi boşaltmayarak kaleye hâkim oldu. Osmanlılar, 1354 yılında Gelibolu'ya hâkimiyet kurarak, bu toprakları da Anadolu'dan getirdikleri Türkmenlerle doldurdular⁹⁴. Süleyman Çelebi'nin ölümünün ardından, Orhan Gazi'nin diğer oğlu Şehzade Murad komutayı devralmış ve Rumeli'deki faaliyetlere devam etmiştir. 1361 yılında Edirne'nin fethi, Şehzade Murad tarafından gerçekleştirilmiştir⁹⁵. Orhan Gazi 1362 senesinde, veba hastalığından sebep ebedi âleme göçmüştür. Ardından, oğlu Şehzade Murad tahta geçmiştir⁹⁶.

⁹³ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 58.

⁹⁴ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 104.

⁹⁵ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 79.

⁹⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 81.

2. ANADOLU'DA BULUNAN KALELERİN TARİHSEL SÜRECİ

Anadolu coğrafyası, Paleolitik Çağ'dan bu zamana kadar kesintisiz bir şekilde insanlığa ev sahipliği yapmaktadır. İlk insanlar korunma ve barınma ihtiyaçlarını karşılamak için mağaraları tercih etmişlerdi. Anadolu'da bu mağaralara örnek olarak İstanbul'da bulunan Yarımburgaz Mağarası ile Antalya'da bulunan Karain, Öküzini, Belbaşı ve Beldibi Mağaraları gösterilebilir⁹⁷. İnsanlığın gelişimiyle birlikte mağaralar terk edilmiş ve besin üretimi yapılabilecek yerlere ilgi artmıştır. Bu tip alanların yerleşim için seçilmeye başlamasıyla korunma ihtiyacı oluşmuştur. Yabani hayattan ve başka toplumlardan gelecek tehditlere karşı buldukları çevrenin etrafını, ellerindeki imkânlar çerçevesinde ahşap, taş ve diğer malzemelerle örerek kapatma ihtiyacı hisseden insanoğlu, kalelerin ilk örneklerini oluşturmaya başlamıştır. Bu korunma ihtiyacı, kalelerin oluşmasında en temel aşamayı oluşturması bakımından önemlidir ve yerleşik yaşama geçildiği ilk zamanlardan bu zamana hem şehir koruması hem de askeri amaçlı olarak birçok kale formunda yapı yapılmıştır. Tez çalışmasının bu bölümünde, inşa edilen kalelerin Anadolu'daki ilk örnekleri ele alınacaktır. Kalelerin süreç içindeki gelişimleri inceledikten sonra bu kalelerin yol güzergâhlarına göre konumları değerlendirilecektir. Son olarak ise yapım, dönem ve biçimsel özelliklerine göre Roma-Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Kaleleri başlıkları altında bu üç dönemin benzer ve farklı özelliklerine bakılacaktır.

2.1. Kale Mimarisinin Anadolu Coğrafyasındaki İlk İzleri

Anadolu coğrafyasında ilk kale izlerine bakıldığında Eski Kalkolitik Çağ'da M.Ö. 5500 civarında, Hacılar yerleşmesindeki taş temeller üzerine yapılmış kerpiç savunma duvarları dikkatimizi çekmektedir. Bu duvarlar yaklaşık olarak iki ya da iki buçuk metre uzunluğundaydı. Kale olarak tanımlamak çok mümkün olmasa da bu savunma hattının, ufak bir yerleşim birimini dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruma amacıyla yapıldığı düşünülmektedir⁹⁸. Hacılardaki bu örnekten sonra M.Ö. 3600 dolaylarında Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Mersin Yumuktepe kazılarında ortaya çıkan kalıntılar, bize Anadolu'da şu ana kadar tespit edilebilen ilk kale biçimini göstermektedir. Yapılan

⁹⁷ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yayınları, 2003, s. 12.

⁹⁸ Eyice, "Kale", s. 236.

kazılar neticesinde ulaşılan bilgiler Yumuktepe'nin Anadolu'nun ilk kalesi olduğunu ortaya koymaktadır. Yumuktepe'nin konumu incelendiğinde, yerleşim yerinin su kaynağına yakın olduğu anlaşılmaktadır. Müftü deresi olarak adlandırılan su kaynağının sol tarafında bulunan Yumuktepe Höyüğü İlk Çağlardan Orta Çağ'a kadar kesintisiz yerleşim görmüş önemli bir merkezdir⁹⁹. Bu merkezin çevresinin bir sur duvarıyla çevrelendiği yapılan kazı çalışmalarıyla ortaya konmuştur. Yapılan kazı çalışmalarında, surların höyüğün şekli boyunca taş temeller üzerinde uzandığı tespit edilmiştir¹⁰⁰. Yumuktepe'deki bu çalışmalar arkeolojik verilerin önemini vurgulaması açısından önemlidir. Burada elde edilen verilerden sonra inceleyeceğimiz bir başka kale formu ise Hititler dönemine aittir.

Anadolu'nun ilk imparatorluğu olarak bilinen Hitit İmparatorluğu M.Ö. 1650 civarında Hattuşa şehrine yerleşmiş ve burayı kendi başkenti yapmıştır¹⁰¹. Geç Hitit döneminden başlamak kaydıyla şehirlerin koruması için sandık duvar tekniğiyle örülen sur bedenleri ve kuleler yapılmıştır¹⁰². Ortaya çıkan bu sur sistemi bize Hitit mimarisi ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. Yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan surlar ve duvar örgü sistemleri o dönem mimarisi hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Yapılan bu surlarla ilgili günümüze ulaşan kayıtlara baktığımızda M.Ö. 1550'de yazılan Telipinu Fermanı olarak bilinen metin karşımıza çıkmaktadır. Bu metinde şehir surları ile ilgili bir pasaj bulunmaktadır ve metinde; “[Ayrıca Hat] tusa'da inşa edilmiş (olan) surlar korunmuş [olsunlar! On] lan terk etme! İnşa edilmiş (olan) surlar [. . . oraya s] u ve erzağı on kez, yirmi kez gönder¹⁰³.” diye geçmektedir. Metinden de anlaşılacağı üzere surların, o dönem insanı için hayati bir öneme sahip olduğu bilinmektedir. Bu surların detayına bakıldığında, Hattuşa'da bulunan sur sisteminin toplam uzunluğunun 6 kilometreyi bulduğunu görülmektedir. Surların yüksekliği ise 4,5-5 metre civarında olup

⁹⁹ Veli Sevin-Isabella Caneva, “1993 Yılı Mersin/Yumuktepe Kazıları”, *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 27.

¹⁰⁰ Eyice, “Kale”, s. 236.

¹⁰¹ Theo P.J. Van Den Hout, “Hitit krallığı ve İmparatorluğu'nun kısa Tarihi”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: Meltem Doğan -Alparsalan, Metin Alparslan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 12.

¹⁰² A. Muhibbe Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1992, s. 27.

¹⁰³ Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyoroglif Yazılı Kaynaklar*, İstanbul: TÜBİTAK Yayınları, 2000, s. 62.

poternler, kuleler ve sur bedenleri kalker taşlarından oluşturulmuştur¹⁰⁴. Aşağı şehir ve Yukarı şehir olmak üzere iki bölüm şeklinde oluşturulan Hattuşa şehrinde yönetim merkezinin de ayrı bir sur sistemiyle korunduğu bilinmektedir. Surlar, doğal kayalar üzerinde yükseldiği bölümde tek sur, bazı yerlerde ise de çift sur sistemi gözlenmektedir¹⁰⁵. Hititler gelişmiş mimari ve sanat anlayışıyla Anadolu coğrafyasında derin izler bırakmış bir medeniyet olmuş ve kalıntıları yapılan kazılarla günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu bölümde incelenecek olan bir başka kale ise Anadolu coğrafyasında Türklerin inşa ettiği ilk kale olan Divriği Kalesi'dir. Büyük Selçuklu ile Bizans arasında 1071'de gerçekleşen Malazgirt Savaşı'nın ardından Türkler, Anadolu'nun Türk İslam beldesi olması amacına yönelik olarak bu coğrafyaya yerleşmişler ve burada beylikler kurmuşlardır. Mengücek Gazi de bu amaçla kendine verilen yerler olan Sivas, Erzincan, Divriği ve Kemah bölgesine gelmiş ve Mengücekoğulları beyliğini kurmuştur¹⁰⁶. Divriği Kalesi'nin iç kale kısmında Arslanburç'da ele geçen ve 1252 yılına tarihlenen bir yazıtta Divriği Kalesi'nin yeniden inşası, Ahmedşah bin Süleymanşah ve oğlu Melik Salih tarafından yapıldığı yazmaktadır¹⁰⁷. Bu bilgilerden, kalenin daha önceden de burada imar edilmiş olduğunu ve bir yıkıma uğradığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı eserinde mamur bir şekilde anlatılan Divriği Kalesi Mehmet Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde çok detay verilmeden harap olduğu bilgisi verilmektedir¹⁰⁸. Divriği Kalesi'nin fiziksel özelliklerine bakıldığında ilk olarak içinde bir caminin varlığı dikkat çekmektedir. Çift sur örgüsü bu kalede de mevcuttur ve kalenin uçuruma sınır olan taraflarına sur yapılmamıştır. Ayrıca batıya ve güneye açılan iki kapının var olduğu bilinmektedir¹⁰⁹. Divriği Kalesi, Anadolu coğrafyasında inşa edilen ilk Türk kalesi olma özelliği ile tarihteki yerini almıştır.

¹⁰⁴ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 80.

¹⁰⁵ Darga, *Hitit Sanatı*, s. 81.

¹⁰⁶ Abdülkadir Balgamiş, "Divriği", *DİA*, Cilt: 9, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 452.

¹⁰⁷ Erdal Eser, "Divriği Kalesi", *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1, Sivas: 2009, s. 38.

¹⁰⁸ Balgamiş, "Divriği", s. 452.

¹⁰⁹ Galip Eken, *Fiziki Sosyal ve İdari Açısından Divriği (1775-1845)*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1993, s. 6.

2.2. Kalelerin Anadolu'daki Yol Güzergâhlarına Göre Konumları

Tez çalışmasının bu kısmında, Anadolu Coğrafyasında bulunan yollar ile bu yolların kalelere olan konumları incelenecektir. İlk olarak en gelişmiş yol sistemlerine sahip olan Roma yollarına bakılıp kalelerle olan bağlantıları araştırılacaktır. Ardından Osmanlı Dönemindeki yol güzergâhlarına bakılarak, tezimizin konusu içinde olan kalelerin bu yollara göre konumları incelenecektir.

Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, birçok göçe sahne olmuş ve her medeniyetin izini taşıyan bir kesişim noktası olmuştur. Burada var olan medeniyetler, kendi ulaşım ağlarını kurmuş ve diğer toplumlarla iletişim halinde kalmışlardır. Kurulan bu yol ağı, Roma döneminde zirveye çıkmış ve yapılan yol güzergâhları sonraki zamanlarda da kullanılmıştır. Romalılar, önceden var olan yolları kullanmış, geliştirmiş ve yeni yol ağları ekleyerek ulaşımı kolay hale getirmeye çalışmışlardır¹¹⁰. Roma döneminden önce Asur ticaret kolonileri döneminde gelişmiş ticarete rağmen, yol sistemleri hakkında elimizde teferruatlı bilgi maalesef mevcut değildir. Asur ve Hitit dönemlerinden sonra Anadolu'da Yunan koloni çağı başlamış ve bu dönemde en önemli yol güzergâhı, Herodot'un da kitabında değindiği Kral Yolu adlı yol olmuştur¹¹¹. Herodot, kral yolu için son derece detaylı bilgiler vermiştir. Yol üzerinde bulunan kalelerin varlığına da işaret etmiş olması, bu yol güzergâhlarının kalelere olan konumları hakkında bizlere fikir vermektedir. Herodot, “*biz kendimiz de bu yol hakkında bir şeyler söyleyeceğiz: Phrygia sınırında Halys ırmağına rastlanır, bu ırmağı geçebilmek için buraya hâkim durumda olan sıradağları ve ırmağı gözetiminde bulunduran önemli bir kaleyi aşmak gerekir. Bunu aştıktan sonra Kilikia sınırlarına kadar Kappadokia içinde yirmi sekiz konak, yani dört yüz parasang¹¹² gidilir; sınırda iki sıradağı aşacak ve iki kalenin önünden geçeceksiniz*”¹¹³. Bu pasaj bize, kaleler ile yollar arasındaki bağlantının önemini anlatmaktadır.

¹¹⁰ Kamil Doğanç, “Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri”*, Editör: Cafer Çiftçi, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2005, s. 169.

¹¹¹ William M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çeviren: Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960, s. 27.

¹¹² Parasang: Fersah yaklaşık 5 kilometrelik bir uzaklık ölçüsüdür.

¹¹³ Herodotos, *Histories*, VI. 52, Çeviren: Müntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 406.

Roma döneminde de M.S. 4. yy.'a kadar kral yolu önemini korumuş olsa da 4. yy. sonrasında hac yolu önem kazanmaya başlamış ve Anadolu'da en önemli ticaret yolu ve askeri yol olmuştur. Hac yolu, Costantinapol'e kadar tek hat üzerinden gelir ve Bithinya'da iki kola ayrılır. Birinci kol Chalcedon (Kadıköy), Nicomedeia (İzmit) ve Nikaia (İznik) üzerinden Ankara, Tarsus, Antakya'yı takip ederek Anadolu'dan çıkar ve Kudüs'e varır. Bu yol ticari yol olarak bilinmektedir. Diğer kol ise kuzey taraftan ilerleyip Fırat Nehrine ulaşan askeri yol olarak da adlandırılan yoldur¹¹⁴. Bu yolların geçtiği güzergâhlar üzerinde çalışmamızın içinde yer alan kalelerin varlığını görmekteyiz. Roma döneminde en önemli yol güzergâhları üzerinde kalelerin olduğunu ve bu yollar ile kaleler, ticaret başta olmak üzere birçok açıdan birbiriyle bağlantı halinde olmuştur.

Osmanlı dönemindeki yol ağına bakıldığında, Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki ana bölgenin varlığı görülmektedir. Anadolu tarafında sağ kol, orta kol ve sol kol olmak üzere üç ana yol güzergâhı ve bunlara bağlı tali yollar bulunmaktadır¹¹⁵. Bu noktada, yol güzergâhları incelediğinde Anadolu sağ kolu diye adlandırılan yolun, Üsküdar, Eskişehir, Akşehir, Konya, Adana, Antakya ve Halep'e vardığı anlaşılmaktadır. Orta kolun ise Üsküdar'dan başlayıp Gebze, İznik, Sapanca, Geyve, Hendek, Ayaş, Düzce, Bolu, Hacıhamza, Merzifon, Amasya, Turhal, Tokat, Sivas, Malatya ve Diyarbakır'a ulaştığı görülmüştür. Sol kol güzergâhı ise Üsküdar'dan Merzifon'a kadar orta kolu izlemektedir. Ardından Karahisar'ı Şarki, Bayburt, Tercan, Erzurum ve son olarak da Kars'ta nihayete ermektedir¹¹⁶.

Anadolu'da var olmuş medeniyetler olan Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı, dönemlerinde yapmış oldukları yol güzergâhlarının birbirlerinin üzerine olduğu ve var olan yolların geliştirilmesi üzerine olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan yollar önemleri gereğince kalelere ulaşımı kolaylaştırmış, ticaretin ve ibadetin canlı olmasına imkân

¹¹⁴ Doğanç, "Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar", s. 170.

¹¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları II*, Editörler: Halil İnalçık-Nejat Göyünç-Heath W. Lowry, İstanbul: y.y., 1981, s. 123.

¹¹⁶ Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar", s. 123.

sağlamıştır. Araştırmamızın konusunu oluşturan kalelerin de bu yollar üzerinde konumlandığı ve bu yollar ile birbirlerine bağlandığı anlaşılmıştır. Ticaret kervanları ve hac kervanları bu yolları kullanmışlar ve yol üzerinde sürekli bir canlılık oluşmuştur. Böylelikle kaleler, önemlerini koruyup sosyal ve iktisadi olarak ayakta kalmışlardır.

2.3. Gelişimleri ve Fonksiyonları Açısından Anadolu'daki Kaleler

Anadolu'daki kalelerin tarihsel süreçlerini, Yumuktepedeki sur kalıntıları, Hitit Hattuşaş şehri surları ve Divriği Kalesi üzerinden incelenen diğer kısımlarda, bu coğrafyadaki ilk örnekler ele alınmıştır. Tez çalışmasının bu aşamasında ise kalelerin nasıl bir gelişim süreci içerisinden geçtiğine bakarak fonksiyonlarına bakılacaktır. Bu başlık altında öncelikle Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı kalelerinin Anadolu içindeki gelişimleri ve fonksiyonları incelenecektir.

2.3.1. Roma ve Bizans Kaleleri

Romalılar, daha ziyade kendi sınırlarına tehdit olacak yerlerde kaleler inşa etmişlerdir. Yaptıkları kaleler daha çok palanga denilen ahşap formlar üzerinden oluşmuştur. Ayrıca kare ya da dikdörtgen planlı olacak şekilde ve ilerde bir şehre dönüşmesine uygun olacak şekilde planlanan, castrum diye adlandırılan formlardır. Anadolu bu noktada Roma kaleleri noktasında daha kısır bir bölge olarak kalmıştır. Çünkü Romalılar daha çok sınır bölgelerine bu tip kaleleri inşa etmişlerdir. Edirne Hadrianopolis şehri de Roma surları ve kale formu açısından dikkat çeken bir özelliكتedir¹¹⁷. Roma kale tiplerine bakıldığında ise kentin tüm bölümlerini saran büyük sur sistemleriyle oluşturulan kaleler, şehrin ya da bölgenin tehdit altında olduğu zamanlarda insanların sığınabileceği türden kaleler, şehrin yöneticisinin ya da kralın kendi yaşam alanını korumaya alan genelde yüksek yerlere yapılan kaleler, yol güzergâhları üzerine bölge hâkimiyeti için yapılan kaleler ve daha ufak ölçekli karakol işlevine sahip içinde az sayıda askerlerin bulunduğu kaleler görülmektedir¹¹⁸. Roma kale biçimini, Edirne Hadrianopolis kenti üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır.

¹¹⁷ Eyice, "Kale", s. 237.

¹¹⁸ Nurşen Söyler, *Güneydoğu Anadolu'da Roma Kaleleri ve Savunma Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: b.y., 2019, s. 39.

Roma İmparatorluğu, Trakya gibi kendi açısından son derece stratejik bir öneme sahip olan Edirne Hadrianopolis kentine bir castrum kurmuş ve bu castrum, Bizans döneminde surlar içinde yaşayan bir şehre evrilmiştir¹¹⁹. Edirne de M.S. 123'te yapılan Roma imparatorluk dönemi kale surları, bu dönemle ilgili günümüze ulaşan en önemli kalıntılar arasındadır. Bu surlar birçok kez onarım görmüş ve zamana direnmiş ise de 1866-1870 yılları arasında Edirne'de valilik görevini ifa eden Hurşit Paşa tarafından, resmi binaların yapımında kullanılmak üzere yıktırılıp, surların malzemeleri kullanılmıştır¹²⁰.

Kalenin özelliklerine bakıldığında ise castrum formu dikkat çekmektedir. Roma tarafından II. yy. da kurulan bu kale dörtgen biçimlidir ve her köşesinde yuvarlak şekilde bir kule bulunmaktadır. Sur bedenlerinde ise burçlar mevcuttur. Izgara planlı denilen biçimle oluşturulan kalenin 9 kapısı bulunmaktadır. Günümüze kalıntılar halinde ulaşan bu kale kent, bize Roma kaleleri hakkında bir çalışma alanı sağlamaktadır.

Bizans kaleleri incelediğinde ise Anadolu'da birçok örnek ile karşılaşmaktadır. Bizanslılar, Doğudan gelebilecek tehditler için Anadolu'nun çeşitli yerlerine kaleler inşa etmişlerdir. Genelde yamaçlara, yüksek yerlere ve doğal korunaklı alanlara yapılmış olan bu kaleler belli bir sisteme göre değil, arazi ve doğal şartlara uygun olacak şekilde yapılmıştır. Sınır bölgelerine, geçit alanlarına, bir şehrin yukarısında Bizans soylularının yaşam alanı olacak şekilde, doğal liman kenarlarına deniz hâkimiyeti için birçok kale formunda yapılar, Bizans döneminde bulunmaktadır. Geçiş güzergâhlarında bulunan kaleler daha ufak ve basit formlarda oluşturulurken diğer kaleler daha geniş alanlarda daha özenli şekilde yapılmıştır. Bizanslılar tarafından, özellikle başkentini korumak adına Konstantinapol yolları üzerine önemli kaleler inşa edilmiştir. Gebze'de bulunan Eskihisar Kalesi de bulunduğu konum itibarıyla ayrı bir öneme sahiptir. Hem

¹¹⁹ Semavi Eyice, "Edirne", *DİA*, Cilt 10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 431.

¹²⁰ Ramazan Tabak, *Roma Dönemi'nde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: b.y., 2018, s. 21.

deniz tarafında hem de kara yolu tarafında çok güçlü bir hâkimiyet sağlayan bu kale, Konstantinopol şehrini koruma noktasında çok önemli bir görev üstlenmiştir¹²¹.

2.3.2. Selçuklu Kaleleri

Selçuklu hâkimiyeti, Anadolu'da 1071'den sonra adım adım yayılmış ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla taçlanmıştır. 1075-1080 yıllarında İznik başkent olmak üzere, Kutalmış oğlu Süleymanşah Tarafından Kurulan Anadolu Selçukluların adı kaynaklarda Selcukıyan-ı Rum olarak geçmektedir¹²². Selçuklu kalelerini incelendiğinde Anadolu'da birçok örnek görülmektedir. Özellikle yoğun bir ticaret yolu oluşumundan dolayı kaleler hem savunma amaçlı hem ticaret merkezi hem de birer han gibi kullanılmışlardır. Tez çalışmasının bu kısmında, Selçuklu kaleleri, Alaiye Kalesi üzerinden incelenerek bu dönem kale formları hakkında bilgi edinilmeye çalışılacaktır.

Alaiye bölgesi, son derece önemli bir ticari liman konumunda olmasından dolayı ilk çağlardan beri yerleşim görmüş ve adı da Korcasium olarak bilinen bir yerdir. Buradaki ilk kale, Romalı korsanların yaptığı şato biçimli yapıdır. Kıbrıs ile olan ticaretten dolayı önem arz eden yerde, daha sonra Roma imparatoru da bir kale yapmıştır. Bizans döneminde de geliştirilen bu kale, ticari ve askeri niteliğini korumuştur¹²³. Anadolu Selçuklular burayı fethettikten sonra kaleyi sıfırdan inşa etmiştir. Yeniden yapılan Alaiye Kalesi, Selçuklu mimarisinin özel örneklerinden biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Selçuklular kaleyi yaparken, yarımadayı surlarla tamamen çevrelemişlerdir. Kalenin inşaatının ele geçirildikten sonra başladığını ve beş yıl gibi bir sürede tamamlandığı kale içinde bulunan Selçuklu dönemine ait 1231 tarihli kitabeden anlaşılmaktadır¹²⁴. Kalenin 6,5 km uzunluğa ulaşan surlarında, 93 kule ile 140 burç bulunmaktadır¹²⁵. Kale surları, Kızılkulesi, ahmedenek kısmı, içkale kısmıyla ve içerdeki önemli yapılarıyla Selçuklu mimarisini anlatmaktadır. Beş bölüm olarak

¹²¹ Eyice, "Kale", s. 237.

¹²² Faruk Sümer, "Selçuklular", *DİA*, Cilt: 36, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, s. 380.

¹²³ Ahmet Gürbüz, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Alâiye Kalesi", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2001, s. 211.

¹²⁴ Gürbüz, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Alâiye Kalesi", s. 208.

¹²⁵ Mehmet Ali Hacıgökmen, "Selçuklular Döneminde Alanya", *Alaiye'den Alanya'ya*, Editörler: Ekrem Kalan-Mahmut Demir, Alanya: Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları, 2021, s. 23.

gördüğümüz Alaiye Kalesi'nin ilk bölümü, Kızılkule ile tershane kısmı arasında hilal biçimli alandan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise ahmedenek ile Helenistik surları arsında kalan kısımdan oluşmaktadır. Üçüncü bölümü tamamen ahmedenek bölümü kaplamaktadır. Dördüncü bölüm, ahmedenek ile içkale arasındaki alan olarak oluşturulmuştur. Beşinci bölüm, surların içindeki alanın Helenistik duvarlarının batısına kalan kısımdan oluşmaktadır¹²⁶.

2.3.3. Beylikler Dönemi Kaleleri

Anadolu Selçuklularının 1243 Köseadağ Savaşında Moğollara kaybetmesiyle başlayan süreç, Anadolu coğrafyasında yeni oluşumların önünü açmıştır. Anadolu Selçukluları bu savaş ardından yıkılma sürecine girmiş ve Anadolu, Moğolların yönetimi altına geçmiştir. Bu bağlamda merkezi otorite yitirilmiş ve irili ufaklı birçok Türk topluluğu, kendi beyliklerini kurma yolunu seçmek durumunda kalmıştır. Anadolu coğrafyası içerisinde kurulan bu beyliklere tavaif-i mülûk devletleri denmektedir¹²⁷. Bu beylikler içerisinde Karamanoğlu Beyliği Konya ve etrafına, Hamitoğulları Beyliği Antalya ve Eğridir bölgesine, Ramazanoğlu Beyliği Adana ve etrafına, Çandaroğulları Beyliği Kastamonu dolaylarına, Dulkadiroğlu Beyliği Maraş-Elbistan bölgesine yerleşmiştir¹²⁸. Germiyanogulları Beyliği Kütahya ve çevresine, Saruhanoğulları Beyliği Manisa dolaylarına, Aydınoğulları Beyliği Aydın ve İzmir dolaylarına, Menteşeoğulları Beyliği Milas ve dolaylarına, Karasi Beyliği Balıkesir ve Çanakkale çevresine yerleşmiştir¹²⁹.

Beylikler yerleştikleri bölgelerdeki mimari bakiyeleri kullanmışlardır. Bu beyliklerden bir tanesi Aydınoğulları Beyliğidir. Yerleşim bölgesi olarak Aydın ve İzmir çevresini seçen bu beylik İzmir'in Türk ve Müslüman yurdu olmasına katkı sağlamıştır¹³⁰. İzmir'de bulunan ve Yukarı Kale olarak tanımlanan kale, Aydınoğlu Mehmet Bey

¹²⁶ Gürbüz, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Alâiye Kalesi", s. 218.

¹²⁷ Erdoğan Merçil, "Anadolu Beylikleri", *DİA*, Cilt: 3, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, s. 138.

¹²⁸ Gönül Cantay, "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", *Türkler*, Cilt 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 24.

¹²⁹ Cantay, "Anadolu Türk Beylikleri Sanatı", s. 25.

¹³⁰ Tuncer Baykara, *Aydınoğlu Gazi Umur Bey*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990, s.25.

tarafından ele geçirilmiştir. İzmir’de bulunan iki kaleden biri olan ve yukarı kesimde yer aldığı için yukarı kale olarak adlandırılan kale, Kadife Kale ve Kız Kalesi gibi isimlerle de anılmaktadır¹³¹. Kalenin surları ile ilgili, Roma döneminde sağlam olsa da Bizans döneminde bakımsız kaldığı ve yer yer çöküntülerin olduğu kayıtlarda geçmektedir. Aydınogulları’nın Kadife Kaleyi ele geçirmelerinin ardından kaleyi imar ettikleri ve bu kalede yaşam sürdürdükleri anlaşılmaktadır¹³².

Beylikler dönemi için bir diğer kale örneğini Eşrefogulları Beyliği’nin yapmış olduğu sur sistemi oluşturmaktadır. Eşrefoğlu Süleyman Bey, Ulu Cami Külleyesi yaptırdığı sırada, külliyeinin çevresini sur sistemiyle çevirmiş ve sur içini bir Ortaçağ Kalesi formunda inşa etmiştir. Bir kapı ile içeri giriş sağlanan yapıda bulunan kitabede, yapının kale olarak geçiyor olması, bu yapının kale formunda yapıldığına kanıt olarak gösterilmektedir¹³³.

2.3.4. Osmanlı Kaleleri

Osmanlı Dönemi kaleleri incelendiğinde, kalelerin, Anadolu’dan daha çok Balkanlar’da karşımıza çıktığı tespit edilmektedir. Genişlemesini ve ilerlemesini daha çok batıya doğru yapan Osmanlılar, Balkan coğrafyasında günümüze kadar ulaşan birçok eser bırakmıştır. Bu eserler arasında savunma amacıyla yapılan kaleler de yer almaktadır. Osmanlı kalelerine bakıldığında, ortak özellik olarak mühimmat, cephane, harp aletleriyle birlikte kale görevlisi olan bir Dizdar, kethüda ve kale neferleri yer almaktadır. Dizdarlar, kale civarında var olan derbentlerden de sorumlu olarak görev yapmaktadırlar¹³⁴. Osmanlılar, mevcut kaleleri ele geçirdikten sonra kullanmaya devam etmişlerdir. Kale yapımında kullandıkları kesme taşlar, son derece özenli işçiliğe sahipti. Osmanlı İlk döneminin kale mimarları hakkında, elimizde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Buna rağmen, Osmanlı kalelerinde bulunan geniş kuleler yani

¹³¹ Baykara, *Aydınoglu Gazi Umur Bey*, s. 25.

¹³² Baykara, *Aydınoglu Gazi Umur Bey*, s.28.

¹³³ Cantay, “Anadolu Türk Beylikleri Sanatı”, s. 46.

¹³⁴ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, s. 1.

burçlar, bize göstermektedir ki, Osmanlılar kalelerini oluştururken, İslami gelenekten ilham almışlardır¹³⁵. Osmanlılar, taştan yaptığı kalelerin yanı sıra palanka denilen ahşaptan oluşan kaleler de yapmıştır. Bir süre sonra bu ahşap palankaların, Osmanlı sınır korumasında, çok önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Palankaların çevresine, hendek kazılır ve bu hendek su ile doldurulurdu. Genellikle dikdörtgen planlı olan palankaların dört köşesinde, yarım daire şeklinde kuleler bulunduğu anlaşılmaktadır¹³⁶.

¹³⁵ Nicolle, *Osmanlı Kaleleri 1300-1810*, s. 8.

¹³⁶ *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*, s. 5.

3. OSMANLI HAKİMYETİNDEKİ KALELER (1284-1352)

Tez çalışmasının bu bölümünde, Kuruluş Dönemi'nde ele geçirilen kalelerin tarihsel süreç içerisindeki izleri araştırılacaktır. Kuruluş Dönemi coğrafyası denilen bölgeye bakıldığında, Söğüt, Domaniç, Bilecik, Yenişehir, Bursa, İznik gibi bir alanı kapladığını ve batıya doğru genişlediği görülmektedir. İlk fethedilen kale olan Kulaca Hisarı'ndan başlayarak, kronolojik olarak Osmanlı hâkimiyetine geçen kaleler mercek altına alınacaktır. Kalelerin günümüze ulaşan kalıntıları ve kaynaklarda geçen biçimleri incelenerek, kuruluş süreci hakkında detaylı bilgilere ulaşılması istenmektedir.

3.1. Kulacahisar Kalesi

Kulaca Hisarı'nın olduğu bölge, İnegöl ilçesine bağlı bulunan bir yerde konumlanmaktadır. Osmanlı döneminde bu bölge köye dönüşmüş ve halk burada yaşamıştır. Bizans döneminde ayrı bir birim olarak yönetilmiş olan Kulaca, Osmanlı döneminde bu özelliğini kaybetmiş ve İnegöl kadısı tarafından yönetilmiştir¹³⁷. Şu anda ki yerleşim ile Kulaca Hisarı'nın olduğu yerin farklı olduğu düşünülmektedir. Köyün kuzeydoğusunda bulunan bir höyüğün, Kulaca Hisarı'nın yeri olabileceği hususu dikkate alınmalıdır¹³⁸. Yakın dönemde yapılan yüzey araştırmaları çalışması, kalenin yeri ile ilgili bilgilerin tartışmalı olduğunu söylemektedir. Kulaca köyünün kuzeyinde yapılan bu yüzey araştırmasında, bir yapı kalıntısına rastlanmadığı tespit edilmiştir¹³⁹.

Kulaca ile ilgili kayıtlara bakıldığında, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*'nde geçtiği görülmektedir. Buradaki kayıta kale ile ilgili bir ibare geçmediği görülmektedir. Kayıta, “*Karye-i Kulaca, ki Savcı oğlu Süleyman Beğ'ün mülküdür, şimdi kızı Hadice Hatun mülkiyet üzere tasarruf ider, deyü kayd olunmuş*¹⁴⁰” şeklinde bir ifade bulunmaktadır.

¹³⁷ Sezai Sevim, “İnegöl'de Kulaca Kalesi”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt: 1, Editörler: Doğan Yavaş-Sezai Sevim, İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017, s. 33.

¹³⁸ Sevim, “İnegöl'de Kulaca Kalesi”, s. 41.

¹³⁹ Mustafa Çetinaslan, “Orta Çağ'dan Günümüze İnegöl ve Çevresi”, *2019-2020 Yüzey Araştırmaları*, Editör: Candaş Keskin, Cilt: 2, Ankara: Kültür Varlıkları ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022, s. 386.

¹⁴⁰ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 119.

Kulaca ilgili bir başka kayıt ise 28 Şubat 1427 tarihli *Hacı İvaz Paşa Vakfıyesi*'dir. Bu vakfiye kaydında kale ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Vakfiyede, Kulaca'nın İnegöl'e bağlı bir köy olduğu ve ekilebilir arazilerinin olduğu bilgisi yazmaktadır. Süleyman Bey'den İvaz Paşa'ya geçtiği de vakfiyede yazmaktadır¹⁴¹.

Kulaca Hisarı ile ilgili Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin yazdığı *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserde, “*Hemandem ki bu tabiri işitdi, hemandem himmet kılıcını gönlünün beline muhkem bağladı. Bir gece sürdi, İnegöle vardı. Yanında Kulaca derler idi, bir hisarcuk var idi. Anı yağmaladı. Oda urdı. Hem ol gece kâfirlerini kırdı. Ve bunun tarihi hicretün altı yüz seksen dördinde vaki oldu. Osman Gazinün evvelki fethi bu oldu*”¹⁴². ifadeleri yer almaktadır.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserine baktığımızda ise Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman*'i ile arasında küçük farklılarla anlatılan aynı hikâyeyi görmekteyiz. Burada da Osman Gazi'nin, gece baskınıyla Kulaca Hisarını yağmaladığı ve kâfirleri kırdığı anlatılmıştır¹⁴³.

Halil İnalçık ise bu kaynaklarda yazarları araştırmış ve Kulaca Hisarı'nın bulunduğu yerde saha araştırması yapmıştır. Yaptığı saha araştırmaları neticesinde, Kulaca Hisarı'na ait olması muhtemel kale kalıntılarını tespit etmiştir. Ayrıca burada Orhan Gazi döneminde bir caminin yapıldığını söylemektedir¹⁴⁴.

Kulaca Hisar ile ilgili taradığımız kaynakların ortak noktası Osman Gazi'nin kaleyi yakıp kullanılmaz hale getirdiği yönündedir. Anlaşılan o dur ki, kale bu olaydan sonra bir tadilat görmemiş ve battal hale gelmiştir. Daha sonralardan köy halinde yerleşim

¹⁴¹ Bursa Vakfiyeleri-I, s. 360.

¹⁴² Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 96.

¹⁴³ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 38.

¹⁴⁴ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 28.

görmüş olduğunu tahrir defteri kayıtlarından görmekteyiz. Bu bilgiler ışığında, Kulaca Hisarı'nın Osman Gazi'nin yağma faaliyetinden sonra bir daha kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

3.2. Karacahisar Kalesi

Karacahisar Kalesi konumuna bakıldığında, Eskişehir'e 7 km. uzaklıkta olduğu tespit edilmektedir. Eskişehir sınırları içinde çok önemli bir höyük olan Dorylaion höyüğünün de 11 km. güneybatısında yer alan Karacahisar Kalesi, Karacaşehir köyünün sırtlarına kurulmuş bir Orta Çağ kalesidir¹⁴⁵. Karcahisar, İznik ve İstanbul'a giden yolların kesişim noktasında, nehirlere yakın konumuyla son derece stratejik bir öneme sahiptir¹⁴⁶. 1010 m yüksekliğinde bir plato üzerine inşa edilmiş olan kalenin tek bir girişi bulunması da dikkat çekicidir. Kalenin ölçüleri ise yaklaşık olarak 200x300 metre olarak ölçülmüştür¹⁴⁷.

Karacahisar'ın, Osman Gazi'nin fethine kadar olan dönemde, ne zaman kurulduğu ve hangi tarihsel süreçlerden geçtiği konusu, şu ana kadar aydınlatılmış değildir¹⁴⁸. Elimizdeki kaynaklar Osman Gazi 'den önce Ertuğrul Gazi'nin, Karacahisar yakınlarına yerleştiğini ve burada sükûnet içinde beyliğini idare ettiği yönündedir. Osman Gazi, beyliğin başına geçince, gaza faaliyetlerine girişmiş ve Karacahisar Kalesi'ni hedefine koymuştu. Osmanlı tarihi açısından önemli bir noktada bulunan Karacahisar Kalesi, Osman Gazi tarafından 1288 yılında fethedildi ve beyliğin merkezi olma özelliğine erişti¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Ebru Parman, "Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları", *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Yayına Hazırlayanlar: Koray Olşen-Haydar Dönmez-vd., Cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, s. 69.

¹⁴⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 29.

¹⁴⁷ Erol Altınsaban, "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Editör: Özcan Bayrak, Sayı:10, İstanbul: The Journal of Academic Social Sciences, 2015, s. 621.

¹⁴⁸ Erol Altınsaban, "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", s. 622.

¹⁴⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 97.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Karacahisar ile ilgili, Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethedip, kâfirleri kırdığını, tekfuru yakaladığını ve gazilere yağma için izin verdiğine dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Neşri, Osman Gazi'nin Karacahisar'ı fethedip Eskişehir'e hâkim olduğunu söylemektedir¹⁵⁰.

El-Ömerî Seyahatnamesinde, Anadolu hakkında bilgi verirken, Turgut oğulları ili idari merkezi olarak Karahisar ismini vermektedir ve bu şehrin yakınında, Yenişehir diye bir yer daha vardır, diye eklemektedir¹⁵¹. Bahse konu olan hisarın Karacahisar olma ihtimali yüksektir. El Ömerî'nin Orhan Gazi döneminde Anadolu'ya geldiği bilinmektedir.

Karacahisar Kalesi, bulunduğu yüksek konum ve kavşak noktasındaki yeriyle ayrı bir öneme sahipti. Orta Çağ'da yaygın bir uyarı sistemi ateşle ya da dumanla haberleşme şeklindeydi. Karacahisar'da hâkim tepedeki konumuyla, Türklerin veya Arapların akınlarını, ateşle ve çıkan dumanla hızlı bir şekilde diğer kalelere bildiriyordu¹⁵².

Karacahisar Kalesi, yapılan kazı çalışmalarıyla aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu kalede, 1999'da yüzey araştırması yapılmış ve ilk kazı faaliyeti 2001 yılında başlamıştır. Doğu'daki giriş kapısı 2001 yılı kazılarının odak noktasını oluşturmuştur. Kapıda yapılan çalışmalarla, kapının iki yanında bulunan burçlar açığa çıkarılmıştır. Açığa çıkarılan burçlardan, kuzey tarafında kalan burcun, güney taraftaki burçtan daha büyük olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar bize, burçlar ve kale hakkında detaylar vermiştir. Kuzey burcuna saplanan bir sur bedeni tespit edilmiş ancak bedenin kazısı sonraya bırakılmıştır. 2001 yılı Kazı sonunda kapının korunması ve ayakta kalabilmesi için, yarım daire şeklinde ve üç ayaklı demir destekler ile desteklenmiştir. Kapı yanındaki moloz taşlar da, tel kafesler ile korumaya alınmıştır¹⁵³. Karacahisar

¹⁵⁰ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 39.

¹⁵¹ Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım...*, s. 153.

¹⁵² Ebru Parman, "Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları" s. 69.

¹⁵³ Ebru Parman, "Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları" s. 74-75.

Kalesi'nde 2002 yılında da kazılar devam etmiş ve kapı yanında bir üçüncü burcun varlığı açığa çıkarılmıştır. Ayrıca kuzey burcuna saplanan sur tamamen açığa çıkarılmıştır. Surun uzunluğu 7.36 metre, genişliği ise 92 cm olarak tespit edilmiştir. Eşik taşı olarak düşünülen, sütün benzeri monolit mermer blok, tamamen açığa çıkarılmıştır. 2002 yılındaki çalışmalarda surlar üzerinde çalışılmış ve kapı yakınlarında ki sur bedenleri açığa çıkarılmıştır¹⁵⁴.

Yapılan kazı çalışmaları sayesinde, iç sur sisteminin bir kısmı açığa çıkarılmıştır. İç surların 1.60 metre genişliğe, yaklaşık olarak da 105 metre uzunluğa sahip olduğu anlaşılmıştır. İç sur ile kuzey dış surunun birleştiği yerde, çokgen formlu burç tespit edilmiştir ve bu burç, kalenin en geniş burcu olarak kayda geçmiştir¹⁵⁵.

Karacahisar Kalesi adına ulaşılabilen zengin bilgiler, yapılan kazı çalışmaları sayesinde oluşmuştur. Bu yoğun bilgi durumu sayesinde, kazı çalışmalarının ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır. Osmanlı Kuruluş döneminin daha detaylıca anlaşılması için kazı çalışmalarının son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

3.3. Bilecik (Belakoma) Kalesi

Bilecik şehrinin konumuna bakıldığında, Marmara bölgesinin güneydoğusunda, Eskişehir yolu üzerinde, yol güzergâhlarına hâkim bir bölgede olduğu görülmektedir. Bugün Anadolu'da ufak bir şehir olarak varlığını devam ettiren Bilecik, tarih boyunca yerleşim görmesiyle dikkat çekmektedir. Bilecik yerleşiminin tepe kısmında, bugün sadece temel kalıntılarının bulunduğu, Bilecik Belakoma Kalesi yer almaktadır. Bizans döneminde varlığı bilinen kalenin, Osmanlı tarihi açısından da önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir¹⁵⁶. Maalesef günümüze kadar ulaşamamış olan Bilecik Kalesi,

¹⁵⁴ Ebru Parman, "Eskişehir (Merkez Karacaşehir Köyü) Karacahisar Kalesi 2002 Yılı Kazı Çalışmaları", 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Yayına Hazırlayanlar: Koray Olşen, Haydar Dönmez, vd., Cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, s. 366.

¹⁵⁵ Erol Altınsaban, "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", s. 626.

¹⁵⁶ Besim Derkot, "Bilecik", *İslam Ansiklopedisi (MEB)*, Cilt: 2, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 611.

kroniklerden ve arşiv belgelerinde bulunan kısmıyla öğrenilmektedir. Kalenin boyutları, genel yapısı, surlarının uzunluğu gibi teknik bilgiler maalesef elimizde mevcut değildir. Kaynaklara bakıldığında Bilecik Kalesi'nin, Osman Gazi tarafından fethedildiği görülmektedir. Şehrin idaresinin ise Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Edebali'ye bırakıldığı bilinmektedir¹⁵⁷. Osman Gazi'nin, Bilecik Kalesi'ni ele geçirmesi, kroniklerde şu şekilde anlatılmaktadır.

Osman Gazi, zaman ilerledikçe bölgesinde ki tekfurular için bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştı. Bölge tekfuruları bu durum karşısında, kendilerini korumak için stratejiler oluşturmuşlardır. İnegöl tekfuru ile baştan beri anlaşamayan Osman Gazi, Bilecik tekfuruyla iyi ilişkiler içerisindeydi. Ancak diğer tekfurular, Bilecik tekfurunu da etki altına alarak Osman Gazi'ye bir suikast planı yaptılar. Tekfurular, Osman Gazi'yi, Bilecik Kalesi'nde gerçekleştirilecek düğün vasıtasıyla ortadan kaldırmak istemekteydiler. Bu planı öğrenen Köse Mihal, Osman Gazi'ye durumu anlattı ve Osman Gazi'nin tuzağa düşmesini engellemiş oldu. Osman Gazi, tekfurulara karşı bir plan hazırlayarak onları düğün günü gafil avlamak istedi. Düğün için hazırlanan hediyelerin içine nökerlerin yerleştiren Osman Gazi, Bilecik önünde tekfuruları bozguna uğrattı. Böylelikle Bilecik Kalesi, Osman Gazi'nin himayesine geçmiş oldu¹⁵⁸.

Cihânnümâ'daki kayda bakıldığında, Bilecik tekfurunun, Yarhisar tekfurunun kızıyla evleneceği düğünde, bölge tekfurularının bir tertip hazırlayarak, Osman Gazi'yi ortadan kaldırmak istemesi anlatılmaktadır. Bu kayıt da Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eseriyle paralellik göstermektedir. Düğündeki tertibi, Köse Mihal sayesinde önceden haber alan Osman Gazi, düğünü kalede değil de daha geniş bir alan olan Çakırbınarı mevkiinde yapılmasını ister. Bilecik tekfuru da bu isteğe uygun cevap verir ve teklifi kabul eder. Osman Gazi, yüklerin içine nökerlerini koyar ve düğün sırasında kaleyi içeriden fetheder¹⁵⁹. Sonra tekfuru da yakalar ve Bilecik artık Osmanlı mülkü olur. Bu fetih sonrasında Osman Gazi, Yarhisar kızı Lülüfer Hatun ile de oğlu

¹⁵⁷ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 14.

¹⁵⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 101.

¹⁵⁹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 44.

Orhanı evlendirir. Bu fethin ardından Osman Gazi, Yarhisar, İnegöl ve Yenişehir'i de hakimiyet altına alıp Bursa ve İznik'e sınır oldu¹⁶⁰.

Bu iki kayıt da Bilecik Kalesi'nin ufak bir kale olduğunu anlatması açısından çok değerlidir. Kalenin alanının düğün yapılacak kadar büyük olmadığını buradan anlaşılmaktadır. Ayrıca, kalenin sarp bir yerde, tepede olduğu da bu kayıtlardan tespit edilmektedir.

Bir başka kaynak da Bilecik Kalesi kısa bir şekilde sadece isim olarak,

“Bu arada heman şah-ı cevan-baht

Gelüp evvel Bilecük'i alur şah¹⁶¹” şeklinde geçmektedir.

Anonim Osmanlı Kroniğinde de detay verilmeden *“... Gelüp evvel Bilecük'i ve Köprühisar'ı ve Yarhisar'ı ve Eynegöl'ü feth etdiler, hicretin sene 699 yılında¹⁶²”* şeklinde kısaca değinilmiştir.

Hadidi Tarihi'de de düğün hadisesi anlatılmış ve Osman Gazi'nin, Köse Mihal tarafından planlanan tertiple ilgili, önceden bilgilendirildiği aktarılmıştır.

“Bunun üstüne geçdi bir nice gün

Bilecük tekürü başaldı düğün

Arayıp ehl-i hüsnün ol diyarun

Tekür kızın alur Yarhisar'un

Mihal'e okuyucu erdüği dem

Bilecük tekürüne saldı adem¹⁶³”

¹⁶⁰ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 46.

¹⁶¹ Kemal, *Selatinname [Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)]*, Hazırlayan Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018, s. 21.

¹⁶² Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s. 9.

¹⁶³ Hadidi, *Hadidi Tarihi*, s. 38.

Bilecik ile ilgili kroniklerde geçen kayıtlarda, kalenin fiziksel özellikleriyle ilgili detaylara ne yazık ki hiç değinilmemiş, sadece tarihsel önemi üzerinde durulduğu görülmüştür. Bilecik ile ilgili bir başka durum da ilk kurulan ve kalenin de içinde bulunduğu yerleşim yerinin, çok sarp ve yaşamaya elverişli olmamasından dolayı bugünkü yerine taşınmış olmasıdır. Bu yer değişimi sonrasında, önceki yerleşilen yerdeki yapılar, zamana yenik düşmüş ve metruk bir hal almıştır. Bilecik Belakoma Kalesi de bu akıbetten kaçamamış ve kaleden günümüze sadece taş temeller ulaşmıştır¹⁶⁴.

3.4. Yarhisar Kalesi

Kalenin konumuna bakıldığında, Bursa'nın Yenişehir ilçesinin Yarhisar köyünde yer aldığını görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Bilecik içinde bulunan Yarhisar köyü ile karıştırılmaması yönünde olmalıdır. Çünkü Bilecik Yarhisar Köyü, adını yakın dönemde almıştır. Köyün önceki adı, İlyas Bey (Gölcük) Köyü olarak kayıtlarda geçmektedir. Yenişehir-Bilecik yoluna hâkim bir tepede, yaklaşık 80 metre yüksekliğe kurulmuş olan Yarhisar Kalesi'nin, Bizans döneminde inşa edildiği düşünülmektedir¹⁶⁵.

Yarhisar bölgesi, *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*'nde Hüdavendigâr Livasına Bağlı nahiye olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kayıta, Yarhisar bölgesinde yaşayanlar ile ilgili detaylar aktarılmıştır. Karye, hane, cami, hamam ve neferan sayıları verilmiştir. Defterin ana konusu olmadığı için, Yarhisar Kalesi'nin, teknik özelliklerine ya da varlığına dair bir bilgi bulunmamaktadır¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977, s. 55.

¹⁶⁵ Ali Boran, *Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescidleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van: b.y., 1997, s. 105.

¹⁶⁶ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 1.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri'nde de Yarhisar nahiyesi "*Nefs-i Yarhisar Zeamet-i Hüsrev, ser-i piyadegan*", olarak kayıt altına alınmıştır. Yarhisar da Mahalle-i Cam-i şerif, Çavuş, Muhtesib, Süle Paşa olarak mahalleler sıralanmış ve mahalle nüfusları verilmiştir. Bu kayıta da kalenin detaylarıyla ilgili bir bilgi bulunmamaktadır¹⁶⁷.

Kronikler incelendiğinde ise Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Yarhisar Kalesi ile ilgili ilk kez, Bilecik tekfuru ile Yarhisar tekfurunun kızının düğünü ile ilgili kısımda yer verildiği görülmektedir. Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Osman Gazi'nin, Bilecik Kalesi'ni ele geçirmesinin ardından, Yarhisar kalesini de zapt ettiği, şu şekilde anlatılır; "*Alessabah, Yar hisara indi. Tekvürinin dutdı. Gelini dahi dutdılar. Düğüne gelen halkın ekserisini esir ettiler*¹⁶⁸". Bu hadiseden sonra Yarhisar Kalesi'nin, Osman Gazi'nin mülkü olduğu anlaşılmaktadır.

Neşri'nin *Cihânnüm* adlı eserine bakıldığında ise yine Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eseriyle paralel şekilde Bilecik fethinden hemen sonra "*Yarhisar'a inip, ale's-sabah tekvuru tutup ve düğüne geleni bile tutup ve halkın ekserisini esir etdiler*¹⁶⁹" şeklinde bir anlatı görülmektedir.

Oruç Beğ Tarihi'nde ise bir cümle içinde Yarhisar kelimesi geçmektedir. O cümleye bakıldığında ise "*ve Yarhisar'ı Hasan Alp'a verdi*¹⁷⁰" şeklinde olduğunu görülmektedir.

Anonim Osmanlı Kroniği'i incelendiğinde ise yine çok kısa bir şekilde, Yarhisar'ın Osman Gazi tarafından fethedildiğini ve Hasan Alp'e verildiği anlaşılmaktadır¹⁷¹.

¹⁶⁷ Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, s. 133.

¹⁶⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 102.

¹⁶⁹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 45.

¹⁷⁰ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 14.

¹⁷¹ *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, s. 10.

İncelenen tarihi vesikalarda ve kroniklerde, Yarhisar Kalesi yer ismi olarak geçmektedir. Kalenin detaylarına dair herhangi bir bilgi bu anlatılarda maalesef bulunmamaktadır. Kalenin de zamana yenik düşmesiyle, kalenin yapısına dair günümüze çok fazla bilgi gelmediği düşünülmektedir.

3.5. İnegöl Kalesi

İnegöl, Bursa'nın doğusunda, Marmara bölgesinin ise güneydoğu kısmında yer alır. Verimli bir ova üzerine kurulan ilçenin doğusunda Bilecik, kuzeyinde Yenişehir gibi Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı yerler bulunmaktadır¹⁷². İnegöl, tarihsel süreçte birçok devletin egemenliği altına girmiştir. Friglerden Lidyalılara, Perslerden Helen İmparatorluğu'na, Bithynialılardan Romalılara ve son olarak da Bizanslılardan Osmanlılara kadar bölgede yaşamış olan her medeniyetin izini üzerinde taşımaktadır¹⁷³. Günümüzde, İnegöl adıyla bilinen yerleşim yerinin Bizans döneminde ki ismine bakıldığında, Angelokoma adı görülmektedir. Angelokoma isminin, Türkçede Melek Köyü anlamına geldiği bilinmektedir¹⁷⁴. İnegöl, Bizans hâkimiyeti altındayken, kısa bir süreliğine, 1078 ile 1097 yılları arasında Selçuklu hâkimiyetine girmiş daha sonrasında Bizanslılar, İnegöl'e yeniden hâkim olmuşlardır¹⁷⁵. Bizans döneminde tekfur tarafından yönetilen İnegöl Kalesi, Osman Gazi'nin Söğüt ve Domaniç'te olduğu dönemde, Aya Nikola adında bir tekfur tarafından idare edilmekteydi¹⁷⁶.

166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri incelendiğinde ise, İnegöl'ün, Hüdavendigâr Livasına bağlı bir kaza olduğu anlaşılmaktadır. İnegöl Kazası sınırları içinde ise, 1 kasaba, 4 mahalle, 55 köy ve 1 caminin varlığı kayıtlara geçmektedir¹⁷⁷. Hüdavendigâr Livası Tahrir defterine bakıldığında da, İnegöl Kazası'nın, köyleri ve

¹⁷² Mustafa Polat, Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: b.y., 2017, s. 16.

¹⁷³ Mustafa Polat, Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat, s. 27.

¹⁷⁴ Gülseren Kan Şahin, "Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt: 1, Editörler: Doğan Yavaş-Sezai Sevim, İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017, s. 269.

¹⁷⁵ Mustafa Polat, Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl'de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat, s. 26.

¹⁷⁶ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 94.

¹⁷⁷ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 16.

tımarları ile ilgili detaylı ilgiler verilmiş ancak kale ilgili bir başlık açılmadığı görülmüştür.¹⁷⁸

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman*'daki İnegöl ile ilgi anlatıya bakıldığında, Bilecik'in ele geçirilmesinin ardından, Turgut Alp'in İnegöl fethiyle derhal görevlendirildiği ve İnegöl'ün hemen kuşatmaya alındığı yönündedir. İnegöl tekfurunun kaçmasına fırsat vermeden kale ele geçirilmiş ve İnegöl Kalesi'nin de Osmanlı yurdu haline getirildiği görülmektedir¹⁷⁹.

Cihânnümâ'daki kayıta da, Bilecik fethinin ardına hemen Turgut Alp'in İnegöl üzerine gönderilmesi ve İnegöl'ü kuşatma altına alması anlatılır. Bu kuşatma, Osman Gazi'nin gelip şehri yama izni vermesi ve İnegöl'ün Türk yurdu olmasıyla tamamlanmıştır¹⁸⁰.

Oruç Beğ Tarihi'nde ise İnegöl ile ilgili, Eynegöl'ün, Osman Gazi tarafından fethedildiği, sonrasında da Turgut Alp'e yurtluk olarak verildiği yazılmaktadır¹⁸¹. *Selatinname*'ye bakıldığında, “*Yenişehir İyne-göl'i ol diyar*¹⁸²” ibaresi görülmektedir.

Kaynaklar, İnegöl'ün çevresindeki kentler gibi bir kaleye sahip olduğunu ve yerleşiminin çok yoğun olmadığını anlatmaktadırlar¹⁸³. Elimizde kale ilgili detaylı bir bilgi maalesef bulunmamaktadır. Osmanlı kronikleri üzerinden çalışma yürütülmüş ve diğer çalışmalar incelenmiştir. Kale ile ilgili herhangi bir kazı çalışmasının yapılmamış olması, kalenin fiziki özellikleri hakkında bilgi edinmemizi güçleştirmektedir.

¹⁷⁸ Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I, s. 81.

¹⁷⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 102.

¹⁸⁰ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 45.

¹⁸¹ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 14.

¹⁸² Kemal, *Selatinname [Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)]*, s. 21.

¹⁸³ Gülseren Kan Şahin, “Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi”, s. 275.

3.6. Yenişehir Kalesi

Yenişehir'in konumuna bakıldığında, Doğusunda Bilecik'in, batısında Kestel'in, güneyinde İnegöl'ün, kuzeyinde ise İznik'in yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁸⁴. Seyyah Hans Dernschwam, kitabında İznik'ten 3 mil sonra Yenişehir'in geldiğini anlatmaktadır. Yenişehir isminin Latince karşılığının "Castrum Novum" olduğunu ve daha önce bu bölgede böyle bir yerleşim yerinin olmadığını, o yüzden de buraya, Yenişehir dendiğini söylemektedir¹⁸⁵.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterlerinde, Yenişehir Kazası için, "Cum'a kılınur ve Bazarı durur kasabadır."¹⁸⁶ şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Cuma kılınır ifadesi, Yenişehir'in merkez olduğunu gösterir bir ifadedir. *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*, Yenişehir Kazası Hüdavendigâr Livasına bağlı olarak gösterilmektedir. Yenişehir kazası, 50 köye, 2 bazargaha, 2 camiye, 1 medreseye ve 1 mescide sahip olarak kayıt altına alınmıştır¹⁸⁷.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Yenişehir'in Bilecik fethinden hemen sonra Yenişehir'in Osmangazi tarafından kurulduğu şu sözlerle anlatılmaktadır; "Kendü Yeni Şehire vardı. Yanındağı gazilere evler yapıverdi. Anda duraklandı. Anun adını Yeni Şehir kodular."¹⁸⁸

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, "Kendi Yenişehir'e varıp taht gâh edinip, yanında olan gazilere evler buyurdu. Andan ötürü Yenişehir denildi."¹⁸⁹ ifadeleri yer almaktadır. Bu kayıtlar bize Osman Gazi'nin, beyliğinin merkezini Yenişehir'e taşıdığını işaret etmektedir.

¹⁸⁴ Kağancan Ayaz, *Bursa Yenişehir Tarihi Yapıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: b.y., 2022, s. 7.

¹⁸⁵ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren: Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 218.

¹⁸⁶ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 199.

¹⁸⁷ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 46.

¹⁸⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 105.

¹⁸⁹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 50.

Yenişehir, Osman Gazi tarafından imar edilmiş ve yerleşik düzende kurulmuştur. Gaza sahasına yakın olması ve yerleşik bir düzende kurulmuş olması, tabii bir şekilde dışardan gelecek tehditlere açık hale gelmesi sonucunu doğurmuştur. Bu sebeple Osman Gazi, kendini ve tebaasını korumak için, şehri sur sistemi ile koruma altına almış olmalıdır. Burada, saray inşası olduğu da bilindiği için kalenin yapımı kaçınılmaz bir gereklilik olarak gözükmektedir¹⁹⁰. Ancak, burada çok uzun süre kalmak gibi bir niyeti olmayan Osman Gazi, Yenişehir çevresini hızlıca, eldeki imkânlar neticesinde surla çevirmiş olabilir. Yenişehir’de eğer kale yapılmışsa, günümüze kalıntıları olmalıdır. Bu kalıntılar üzerinde yapılacak kazı çalışmaları, kuruluş dönemindeki Osmanlı mimarisinin anlaşılması için gerekli görülmektedir¹⁹¹.

3.7. Köprühisar Kalesi

Köprühisar Kalesi’nin konumuna bakıldığında, Yenişehir’e 5 km mesafede olduğu görülmektedir. Köprühisar’ın, stratejik olarak önemli bir konumda olması, Osman Gazi’nin hedefleri açısından kritik bir hal oluşturuyordu. İznik’e giden yolların kesişim noktasında bulunan kalenin ele geçirilmesi, Osmanlılara psikolojik bir üstünlük de sağlamaktadır¹⁹². Köprühisar Kalesi, 1301 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir¹⁹³.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî’nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Köprühisar ile ilgili, “Köprü Hisara dahı bir nice kerre vardılar. Anı dahı sonra yağmayile feth etdiler.”¹⁹⁴ ifadeleri yer almaktadır.

¹⁹⁰ Sezai Sevim, “Yenişehir’in Kuruluşu ve Başkent Yenişehir Hakkında” *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı)*, Editörler: Mefail Hızlı-Sezai Sevim, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 2014, s. 31.

¹⁹¹ Sezai Sevim, “Yenişehir’in Kuruluşu ve Başkent Yenişehir Hakkında”, s. 33.

¹⁹² İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 39.

¹⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 108.

¹⁹⁴ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 105.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Osman Gazi'nin, Köprühisar Kalesi'ne defalarca geldiğini, ardından kaleyi fethederek yağma ettiğini ve kalenin, Osmanlı mülkü olduğu anlatılmaktadır¹⁹⁵.

Köprühisar ile ilgili *Selatiname* adlı eserde ise şu ifadeler bulunmaktadır:

*“Gelüp evvel Bilecük'i alur şah
Turup andan alur Köprühisar'ı
Alur bunları hep küffar elinden
Ki hicret altı yüz hem oldı toksan.”*¹⁹⁶

3.8. Kestel Kalesi

Kestel Kalesi, Bursa'nın doğusunda bulunmaktadır. Osmanlıların fethine kadar, Bizans tekfuru tarafından yönetilmiştir. Bafeus Savaşının ardından, Osman Gazi'yi bölgeden atma fikriyle birlik kuran tekfurlar arasında, Kestel Tekfuru da yer almaktaydı. Bu birlik, Osman Gazi ile 1303 yılında Dimbos mevkiinde karşılaşmışlar ve Osman Gazi, savaştan galip çıkmıştır. Kestel tekfuru, savaş meydanında ölünce, Kestel Kalesi, Osmanlı mülkü haline gelmiştir¹⁹⁷.

Kestel Kalesi ile ilgili Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Kestel tekfurunun diğer tekfurlarla ittifak ettiğini, savaş meydanında da öldüğü bildirilmektedir¹⁹⁸. *Anonim Osmanlı Kroniği* de aynı bilgiler çevresinde dolaşarak, Kestel tekfurunun, ittifakla birlikte hareket ederek savaşa girdiğini ve savaş meydanında öldüğü yazmaktadır¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Neşri, *Cihânnümâ* [*Osmanlı Tarihi (1288-1485)*], s. 50.

¹⁹⁶ Kemal, *Selatiname* [*Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)*], s. 21.

¹⁹⁷ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 41.

¹⁹⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 105.

¹⁹⁹ Anonim Osmanlı Kroniği [*Osmanlı Tarihi (1299-1512)*], s. 15.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterlerinde yazan kayıtlarda, Kestel Karyesi, Bursa Kazasına bağlı köy olarak geçmektedir²⁰⁰. Kestel Kalesi restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

3.9. Koyunhisar Kalesi

Koyunhisar Kalesi ile ilgili Halil İnalçık, günümüze yıkıntılarının ulaştığını söylemektedir. Kalenin konumuna bakıldığında, İznik tarafından gelen ana yol üzerinde, Yalakdere vadisi takip edilerek çıkıldığında, Yalakova mevkiine gelmeden ki tepede olduğu görülmektedir²⁰¹. Yalakdere üzerindeki kale kalıntısının olduğu yere, bugün Çobankale denmektedir. Kalenin ne zaman yapıldığına dair elimizde kesin bilgiler olmamakla birlikte, Roma döneminde ya da Bithynia döneminde yapılmış olacağı öngörülmektedir. Anadolu’da, Koyunhisar - Çobankale kelimeleri, aynı biçimdeki yerleri tanımlamak için çokça kullanılır²⁰². Yenişehir tarafında, iki tane Koyunhisar adıyla anılan yer mevcuttur. Bafeus Savaşının gerçekleştiği Koyunhisar ile Yenişehir’in güneyindeki Koyunhisar’ın, birbirine karıştırılmaması gereklidir²⁰³.

3.10. Aktimur Kalesi

Osman Gazi, Dimbos savaşının ardından, Bursa ovasına ayak bastığı ve kite tekfurunun peşinden Uluabat’a kadar gittiği kaynaklardan öğrenilmektedir. Bununla birlikte, Bursa Kalesi’ni fethetmek için kalenin doğusuna Balabancık hisarını, batısına Aktimur hisarını yaptırmış ve Bursa kuşatması böylelikle başlamıştır²⁰⁴.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî’nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Aktimur Kalesi ile ilgili “*Osman Gazi gördi kim bu hisar ceng ile alınmaz, buna sabır gerek imdi, vardı bu hisara havale yapmağa, Bir hisar yaptı Kapluca tarafına. İçine kardaşı oğlu Ak Demüri kodı kim ol gayetde bahadır, yarar er idi.*”²⁰⁵ ifadeleri yer almaktadır.

²⁰⁰ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 10.

²⁰¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 37.

²⁰² Yusuf Oğuzoğlu, “Yenişehir’i Dış Dünyaya Bağlayan Yol Şebekesi” *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı)*, Editörler: Mefail Hızlı-Sezai Sevim, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 2014, s. 92.

²⁰³ Yusuf Oğuzoğlu, “Yenişehir’i Dış Dünyaya Bağlayan Yol Şebekesi” s. 93.

²⁰⁴ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 42.

²⁰⁵ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 106.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Osman Gazi'nin, Bursa Kalesi'nin savaşıyla alınamayacağını anlaması üzerine, şehrin yanlarına havale kulesi yaptırmaya karar verdiğini ve Kaplıca tarafına Aktimur hisarını yaptırdığını, içine de kardeşinin oğlu olan Ak Timur'u koyduğunu anlatan ifadeleri yer almaktadır²⁰⁶.

Anonim Osmanlı Kroniği de benzer ifadelere yer vermiştir ve Osman Gazi'nin, Kaplıca tarafına yaptırdığı havale kulesine, kardeşinin oğlu Aktimur'u koyduğunu söylemiştir²⁰⁷.

Oruç Beğ Tarihi'nde, Osman Gazi'nin, Bursa Kalesi'nin Kaplıca tarafına bir kale yaptırdığını, içine de Ak Timur'u koyduğunu anlatan, ifadeleri bulunmaktadır²⁰⁸.

Aktimur Kalesi, Bursa Kalesi'nin batı tarafına, Kaplıca Kapısı'nın karşısına inşa edilmiştir. Osman Gazi, ağabeyi Gündüz Bey'in oğlu Aktimur'u yanında nökerleriyle birlikte kalenin başına dizdar olarak atamıştır. Kalenin günümüze kadar ulaşmamış olması, yerinin tespiti ile ilgili ihtilafların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu kalenin yerinin tespiti, öncelikli olarak belirlenmesi gereken bir konudur. Bu konu da iki farklı görüş vardır. Bu görüşlerden ilki, Kazım Baykal'ın iddia ettiği, Hamza Bey Camii'nin olduğu yerdir²⁰⁹. Ancak burada kale kalıntısına dair bir buluntunun olmaması, bu görüşü zayıflatmaktadır. İkinci görüş ise Kükürtlü Caddesi'nin girişinde bulunan yerdir. Bu yerin tespitini, Prof. Dr. Halil İnalçık yapmıştır. Prof. Dr. Halil İnalçık'ın yapmış olduğu bu tespit, büyük oranda geçerlidir çünkü bu bölgede ki düzlük alanda L şeklinde

²⁰⁶ Neşri, *Cihânnümâ* [*Osmanlı Tarihi (1288-1485)*], s. 51.

²⁰⁷ Anonim Osmanlı Kroniği [*Osmanlı Tarihi (1299-1512)*], s. 15.

²⁰⁸ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi* [*Osmanlı Tarihi (1288-1502)*], s. 15.

²⁰⁹ Ekrem Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşe'i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1966. s. 9.

bir duvar kalıntısı mevcuttur. Bu kalıntının olduğu yerden o dönemlerde bir yol güzergâhının geçmesi, kalenin buraya inşa edildiği fikrini güçlendirmektedir²¹⁰.

Aktimur Kalesi'nin duvar kalıntılarının olduğunu düşündüğümüz alan, günümüzde şahsi mülkiyete ait bir yer olarak gözükmektedir. Bu duvar kalıntısının, Osmanlı mimarisi ile uygunluğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu alanın, yüzey araştırmaları ışığında tekrardan değerlendirilip, kazı alanı haline getirilmesi gerekmektedir. Bu duvar kalıntısının olduğu alan kazı alanına çevrilerek, buradaki surların, arkeologların, tarihçilerin, sanat tarihçilerinin ve mimarların da işin içinde olduğu ortak bir çalışmayla anlamlandırılması son derece önemlidir.

Bölgede gerçekleştirilen araştırmalarda, günümüze ulaşan kalıntıların, kale kalıntısı olduğunu düşündürecek veriler elde edilmiştir. Kalenin kuzeye bakan duvar kısmında, deliklerin varlığı görülmektedir. Bu deliklerin ok atışı için yapılmış, mazgal olarak adlandırılan delikler olabileceği düşünülebilir. Bu mazgallar, genellikle her kalede var olan standart savunma sistemlerinin bir parçasıdır. Bu bağlamda kuzey duvarındaki delikler, dikkatlice tetkik edilmelidir. Alanda yapılacak kazının, Osmanlı Kuruluş Dönemi'ni aydınlatma açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

3.11. Balabancık Kalesi

Osman Gazi'nin, Bursa'nın fethi için, şehrin doğusuna ve batısına iki tane havale kulesi yaptırdığı bilinmektedir. Şehrin doğu tarafına yüksek bir konuma yaptırdığı havale kulesine, Balabancık hisarı denmektedir²¹¹. Bursa kuşatması, bu kalelerin yapımıyla başlamış ve kuşatma günden güne artarak devam etmiştir. Osman Gazi, doğu tarafında yaptırdığı kaleye, kardeşinin kölesi olan, Balabancık isimli askeri koymuştur²¹².

²¹⁰ Raif Kaplanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2000, s. 36.

²¹¹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 42.

²¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 111.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde Balabancık ile ilgili; “Bir dahı dağ tarafına yaptı. Balabancuk derler idi bir kulu va idi. Ol dahı gayet dilir er idi. Bu hisara anı kodı.²¹³” ifadeleri yer almaktadır.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Osman Gazi'nin, dağ tarafına da bir kale yaptırdığını ve bu kaleye de kullarından olan, Balabancık isimli askeri koyduğunu ve kalelerin yapımının bir yıl sürdüğü anlatılır²¹⁴.

Anonim Osmanlı Kroniğinde, Osman Gazi'nin, dağ tarafına da bir kale yaptırdığını, buraya askerlerinden Balabancık'ı koyduğunu ve bu yüzden de kalenin, Balabancık Kalesi ismiyle anıldığını anlatan ifadeler yer almaktadır²¹⁵.

Oruç Beğ Tarihinde ise, Osman Gazi'nin, Balabancık isimli askerini, dağ tarafına bir yıl içinde yaptırdığı kaleye koyduğunu ve Bursa kuşatması için Balabancık'ın görevlendirildiği anlatılmaktadır²¹⁶.

Balabancık Kalesi'nden günümüze, iki duvar kalıntısı gelebilmiştir²¹⁷. Yakın zamanda restorasyon geçiren kale kalıntıları, tescil edilerek kayıt altına alınmıştır. Zaman zaman fetih şenliklerine de, Balabancık Kalesi'nin olduğu alan ev sahipliği yapmaktadır. Kalenin fiziksel özelliklerine bakacak olursak, batı duvarının 23.75 metre, kuzey duvarının ise 15 metre uzunluğunda olduğu görülmekle birlikte, duvar kalınlıkları üst kısımda 2,6 metre olarak belirlenebilmiştir. Yüksekliklerine baktığımızda ise içten 2 metre, dış köşeden 8 metre olduğunu görmekteyiz. Pencere kalıntılarının da olduğu bu sur kalıntısı, o dönem mimarisine uygun olarak yığma taş modeliyle örülmüştür. Bu

²¹³ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 106.

²¹⁴ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 51.

²¹⁵ Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s. 15.

²¹⁶ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 15.

²¹⁷ Kaplanoğlu, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, s. 36.

model, Osmanlı mimarisine uygunluk göstermektedir. Doğu ve güney surları ise günümüze ulaşmamıştır. Üzerine inşa edilen Molla Arap İlkokulu'nun dolgu kısmından dolayı mı yoksa başka bir sebepten dolayı mı günümüze ulaşmadığı net olarak bilinmemektedir. Kaleyi, Osman Şevki Bey keşfetmiştir²¹⁸. Kalenin tekrardan incelenip üzerinde yapılabilecek bir kazı çalışmasıyla, Osman Gazi'nin Bursa içindeki izleri, daha net şekilde tespit etme imkânı bulunabilir. Yapılacak olan kazı çalışmalarında, fetih süreci ve kuruluş dönemi ile ilgili yeni buluntulara ve bu buluntuların anlamlandırılmasıyla yeni bilgilere ulaşılabilir.

Aktimur ve Balabancık kalelerinin, Bursa Kalesi'ne uzaklıkları eldeki teknolojik verilerin ışığında incelendiğinde, Balabancık Kalesi'nin kuş uçuşu uzaklığı 1700 metre civarında olduğu görülmektedir. Aktimur Kalesi kalıntıları olarak düşünülen yer ile Bursa Kalesi'nin kuş uçuşu uzaklığı ise yaklaşık olarak 1600 metre olarak tespit edilmiştir. Bu uzaklıkların birbirine yakın olması, kale yerlerinin tesadüfen değil bir plan dâhilinde seçildiğini göstermektedir.

3.12. Bursa Kalesi

Bugünün Bursa'sına bakıldığında, ovaya yayılmış halde olduğu görülmektedir. Kalabalık nüfusu ve kentleşme oranıyla hızla büyümektedir. Yeşil Bursa deyişinin, artık sadece eski fotoğraflarda kaldığı bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. İlk dönemlerden bu zamana Bursa, nasıl bir değişim ve gelişim yaşadı? Bu sorunun cevabı şehir araştırmaları açısından en temel noktayı oluşturmaktadır. Bursa şehrini, Bithynia zamanından bu yana kesintisiz yerleşim görmüş, dönem dönem öne çıkmış olmasına rağmen, genelde çevresindeki büyük şehirlerin gölgesinde kalmış bir şehir olarak tanımlamanın daha doğru olacağı düşünülebilir. Bu görüşü destekler nitelikteki bir başka veri ise Prusia şehrini, Roma Devleti kontrolüne girdiğinde, İzmit dairesine bağlanmasıdır²¹⁹. Roma döneminde sınır şehri özelliğini kaybetmiş olmasından dolayı, uzunca bir süre tarihi kayıtlarda da geçmemiştir. Bizans döneminde, tekrardan önemini

²¹⁸ Ayverdi, *İstanbul Mimari Çağının Menşe'i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, s. 8.

²¹⁹ Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, Cilt: 1, Çeviren: Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002, s. 194.

kazanmaya başlayan Bursa şehrinin, Osmanlı döneminde en parlak zamanlarını yaşadığı söylenebilir. 1326'dan önce, kale içindeki yerleşimden ibaret bir şehir olan Bursa, fetih sonrasında Osmanlı Devleti'nin başkenti olmuş ve sur dışına doğru bu dönemde gelişim göstermiştir. Çevre bölgelerden birçok insanın Bursa'ya aktarıldığı bu dönemde, şehir tekrardan canlandırılmıştır²²⁰. Edirne'nin fethine kadar başkentliğini devam ettiren Bursa, yapılan büyük imar faaliyetleriyle birlikte, tipik bir Osmanlı şehri görünümü almıştır. Bursa Kalesi'nin temelleri, Bithynia Kralı Prusias tarafından atılmıştır. Şehrin kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, M.Ö. 186 yılında inşaat çalışmalarının devam ettiği tahmin edilmektedir. Bithynia Kralı Prusias'a, Bursa Kalesinin yapımında, dönemin önemli ismi Kartaca Kralı Hannibal'ın da yardım ettiği söylenir. Hatta rivayetlerde, kalenin planlarını birlikte yaptıklarından bahsedilir ancak tarihlere baktığımızda, Hannibal'in, Bursa'ya kale inşaatının başlamasından çok sonraları geldiği anlaşılmaktadır²²¹. Böylece bu konu ile ilgili yapılacak en makul yorum, Hannibal'in, Bursa'ya geldikten sonraki aşamada kale inşaatına katkıda bulunduğu yönünde olmalıdır. İnşaatı uzun süre devam eden kalenin, planlarının da Hannibal tarafından değiştirildiği birçok tarihi kaynakta geçmektedir. Yapımı uzun süre devam eden kalede, döneminin yaygın özelliklerinden olan yer altı tünelleri dikkat çekmektedir. Nikaea (İzmit) ve Hannibal'in yaşadığı Nikomedia (İzmit) şehrinde de, bu tip yer altı mağara ve tünellerinin olduğu bilinmektedir. Bu durum da Hannibal'in, Bursa Kalesi'nin planlarına katkıda bulunduğu yönündeki tespiti doğrular niteliktedir²²².

Bursa şehri ismini, kurucusu olan Kral Prusias'tan almıştır. Kral, kurduğu bu kente, Prusa ad Maare "*Deniz Üzerindeki Bursa*" demiştir. Antik dönemde şehrin "*Prusa ad Olympum*" Olimpos Prusası olarak adlandırmasının sebebi, Kral Prusias'ın yaptırdığı diğer Prusia şehirlerinden ayırt etmek içindir²²³. Antik dönemde bu şekilde adlandırılan şehir, zamanla bugünkü kullanımını olan Bursa şeklini almıştır.

²²⁰ Halil İncelik, "Bursa", *DİA*, Cilt: 6, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 446.

²²¹ Doğan Yavaş, "Bursa Kalesi", *Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler*, Editör: Doğan Yavaş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010, s. 110.

²²² Selahattin O. Tansel, "Bursa (Kentinin Kuruluşu)", *Bursa Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul: BURDEF Yayınları, 2002, s. 288.

²²³ İncelik, "Bursa", s. 446.

Kalenin yer seçimine bakıldığında, kurulduğu dönemin genel özelliği olan, gelebilecek saldırılara karşı doğal korunma alanı oluşturabilecek bir yer seçildiğini görülmektedir. Bu yer seçiminin hem siyasi hem askeri yönden stratejik olduğunu, yol güzergâhlarına bakıldığında daha net anlaşılmaktadır.

Tüm bu değişkenler göze alınarak kalenin yerleştiği yer incelendiğinde, sırtını Olympos'a dayamış ve ovaya bakan kısımda, otuz kırk metrelik uçurumlarla üç tarafı çevrilmiş bir düzlüğe kurulduğu görülmektedir. Kalenin, Olympos'a bakan güney kısmında, şehrin savunmasını güçlendirmek adına, çift sur sistemi uygulandığı göze çarpmaktadır²²⁴. Bursa Kalesi, üç tarafı uçurumlarla doğal şekilde korunan büyük bir platonun üzerine kurulmuştur. Kalenin sadece Pınarbaşı tarafı düzlük bir alana açılır. Bu düzlük bölgede kalan kısmı ise çift sur sistemiyle koruma altına alınmıştır. Kalenin toplam sur uzunluğu 3.400 metre civarındadır²²⁵. Bu uzunluğu dikkate alındığında Bursa şehrinin, diğer şehirlerden daha küçük olduğu anlaşılmaktadır. Örnek olarak, Bursa çevresindeki İznik şehrinin sur uzunluğu yaklaşık olarak 5500 metreyi bulmaktadır. Yine de Prusia (Bursa) şehrinin, Bithynia bölgesinin önemli şehirlerinden biri olduğu bilinmektedir. Şehir, Bithynia döneminden sonra M.Ö. 74'te Roma hâkimiyetine girmiştir²²⁶.

Roma şehir planlarının çok çarpıcı bir özelliğinin Bursa şehri özelinde uygulanıp uygulanmadığı konusu, son derece dikkat çekicidir. Izgara planlı şehirler, Mısır, Sümer, Çin gibi medeniyetlerde görülmektedir. Şehirlerin, dama tahtası gibi karelere bölünerek oluşturulduğu bu model, Roma'da da kullanılmıştır. Burada esas dikkati çeken durum, şehir planlarının insan vücuduna göre planlanmış olmasıdır. Romalılar, kurdukları şehirlerin veya ele geçirdikleri sırada harap olan şehirleri yeniden planladıklarında, ilk önce umbilicus dedikleri, şehrin merkez noktasını belirlemişlerdir. Bu merkez nokta, insan vücudundaki orta nokta olan göbek bağı ile ilişkilendirilmiştir. Bu noktanın

²²⁴ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 111.

²²⁵ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 111.

²²⁶ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 110.

belirlenmesinin hem gökyüzüyle hem de yer altıyla ilgili olduğuna inanılmaktaydı. Şehrin göbek bağına tespit etmek için gökyüzünden de faydalanmışlardır. Bütün hesaplamaları bu göbek bağı noktasına göre planlamışlardır. Bu anlayışın altında, dini temellerin de var olduğu bilinmekteydi. Yer altında olanlara hürmet gereği bu merkez noktaya, mundus adı verilen bir çukur açmışlardır. Umbilicus, çok önemli bir yerdi ve tüm çevre sokaklar buraya göre planlanmaktaydı²²⁷. Böyle bir planlamanın, Bursa şehrinde uygulanıp uygulanmadığı şu an için net değildir. Bunun için Roma kaynaklarının ışığında, Bursa'nın o dönem ki kale içi yerleşiminde bu tip bir yapılanmanın olup olmadığı araştırılmalıdır.

Kalenin genel özellikleri incelendiğinde, sur uzunluğunun yaklaşık 3400 metre ve bu surlarda 14 adet burç ile 5 tane kapının olduğunu görülmektedir. Ayrıca, tekfurun içinde yaşadığı bir iç kalenin de varlığı dikkat çekmektedir. Bu iç kale, Osmanlı Döneminde Bey Sarayı olarak kullanılmıştır. Kalenin çevresini saran surlara daha detaylı bakıldığında, kurulduğu dönemden bu yana her dönemde üzerine eklemeler yapıldığını, yıkılan yerlerin dönemlerin kendi üsluplarına göre onarılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu değişimler ve tamiratlar çevredeki uygun malzemeler ile yapılmıştır. Bu tamiratlar, kalenin geçirdiği evreleri ve içinde bulunduğu devletlerin izini göstermesi bakımından son derece önemlidir²²⁸.

Bursa Kalesi'nin beş tane kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların, Bithynia dönemi ya da Roma döneminde nasıl isimlendirildiğine dair elimizde bir belge bulunmamaktadır. Kapıların isimlerini, Osmanlı kaynaklarında yazan şekliyle bilinmektedir. Kapıların, 19. yüzyıla kadar bevvap denilen kapı görevlileri olduğunu ve bu görevlilerin aldıkları maaşları içeren maaş kayıt defterleri, arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir. Kapıların birbirlerine olan uzaklıklarına ve kale içindeki konumları da tespit edilebilir durumdadır. Saltanat Kapınının 1210 metre batısında Kaplıca Kapısı bulunmaktadır. Kaplıca Kapıdan 390 metre uzaklıkta şehrin bir diğer kapısı olan Zindan Kapı yer alır. Zindan Kapıdan 355 metre uzaklıkta, Orhan Gazi'nin Bursa'yı fethettikten sonra şehre

²²⁷ Richard Sennett, *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden Ve Şehir*, İstanbul: Metis Yayınları, 2008, s. 93.

²²⁸ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 111.

girdiği kapı olan Fetih Kapısı bulunmaktadır. Bursa Kalesi'nin bir diğer kapısı, Fetih Kapısı'ndan 440 metre uzaklıkta olan Yer Kapıdır. Bugün bu kapılardan ayakta kalanları restore edilmiştir ve Bursa'nın, geçmişten bugüne yolculuğuna açılan eserler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler²²⁹.

Saltanat Kapı, şehrin kuzeydoğusundadır ve tekfur sarayına en yakın kapıdır. Bu yakınlıktan dolayı tekfurların şehre giriş ve çıkışları bu kapıdan olmaktadır ve bu durum kapının Tekfur Kapısı olarak da adlandırılmasına yol açmıştır. Şehrin, Baharat ve İpek Yollarına da açılan kapısı olan Saltanat Kapıda, tören alaylarının yapıldığı bilinmektedir. Saltanat Kapı surlarla ve tek kuleli bir savunma sistemiyle korunmaktadır. Kapının genişliği 3.30 metre iken iç yüksekliği 4.50 metredir²³⁰.

Yer Kapı da Zindan Kapı gibi iç sur sisteminde bulunan bir kapıdır. Dış surda Taht-1 Kaleye açılan kısmında bir kapı daha vardır. Başlarda bu iki kapıya da yer kapı denmiş ancak sonraları dış surda bulunan kapıya Taht-1 Kale Kapısı denmiştir. Yer Kapı, iç surda şehre direkt açılan bir kapıdır ve günümüzde de Taht-1 Kale Kapısı ile birlikte restore edilmiş şekilde durmaktadır. Şehrin ana giriş kapılarından olan bu Taht-1 Kale, burçlarla korunmasının yanında diğer kapılardan biraz farklı olarak, kapı açıklığı kısmında taş yerine ahşap destekleyiciler bulunmaktadır. Taht-1 Kale Kapısı, çift sur boşluğuna açılır ve Yer Kapıdan geçerek şehre giriş sağlanır. O yüzden bu iki kapı bir bütün olarak algılanmıştır. Yer Kapının genişliği 3.60 metre iken yüksekliği 4.50 metre olarak belirlenmiştir²³¹.

Kaplıca Kapı, şehrin batı tarafına açılan tek kapı olma özelliğiyle dikkat çekmektedir. Günümüzde ayakta kalamayan kapının yerinin tespiti için çizilen gravürler takip edilmiştir. Bu çizimlerden ve surdaki açıklıktan bulunduğu yer tahmin edilmektedir. Kapı, kaplıcalara doğru açıldığı için Kaplıca Kapı adıyla anılmaktadır²³². Kapı

²²⁹ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 112.

²³⁰ İbrahim Yılmaz, "Bursa Sur Kapıları ve Taht-1 Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26, 2014, s. 96.

²³¹ Yılmaz, "Bursa Sur Kapıları ve Taht-1 Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", s. 97.

²³² Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 112.

çevresinde ana kapı olmasına rağmen burç bulunmamaktadır. Bu kapının korumasını, suru L planlı şekilde yaparak sağlamışlardır²³³.

Zindan Kapı, ana kapılardan biri olmamakla beraber yanında bulunan tünelin, Osmanlı döneminde zindan olarak kullanılmasından dolayı dikkat çekmektedir. Adını bu zindandan almış olan kapı, daha çok Uludağ tarafına açılan ve köylülerin kullandığı ufak bir kapıdır²³⁴. Zindan Kapı'da gerçekleştirilen restorasyon işlemlerinin ardından, kapının olduğu alan günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.

Su Kapısı, Bursa Kalesi'nin güneyine açılan düzlük alanda bulunmaktadır. Pınarbaşı suyunu kontrol altına almak ve şehrin su ihtiyacına yönelik gereksinimleri karşılamak adına bu bölgeye kurulan kapı, düzlüğe açılmasından dolayı çift sur sistemiyle korunmaktadır. Orhan Gazi'nin, şehri teslim almak için bu kapıdan girdiği rivayet edilmektedir ve bu durumdan dolayı Su Kapısı, Fetih Kapısı olarak da anılmaktadır. Fetih Kapısının genişliği 1,15 metredir ve diğer kapılardan daha dardır²³⁵.

Fetih Kapısından şehre girildiğinde, sivil mimarilerin bulunduğu ve halkın yaşam alanı olan şehristan bölümü ile karşılaşılır. Şehrin içinde akıp giden hayatın izleri olan bu yapılar, bugünlere çok ulaşmasa da, şu anda da şehrin kale içi denilen yerinde yaşam kesintisiz şekilde devam etmektedir. Şehrin yönetim merkezi ise bu sivil mimarilerden farklı olarak, bir iç kale formunda planlanmıştır. Şehrin en sarp kısmında, savunması kolay olacak şekilde, kuzey taraftaki uçurumun sınırına inşa edilmiştir. Tekfurlar, bu iç kalede yaşamışlar ve buradan şehri yönetmişlerdir. Fiziksel özelliklerine dair bilgiler 1862'de çizilmiş olan, Suphi Bey'in Bursa haritasında bulunmaktadır²³⁶. Sarayın çevresi, 17 burcu içinde barındıran surlarla çevrilidir. Oldukça korunaklı olan bu iç kale

²³³ Yılmaz, "Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", s. 96.

²³⁴ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 112.

²³⁵ Yılmaz, "Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu", s. 99.

²³⁶ O. Metin İlkışık, Muhammet Yazar, Sait Başaran, "Bursa Hisar Bölgesi'nde Yeraltı Radarı ile Arkeo-Jeofizik İncelemeler", *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, Sayı 7, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2011, s. 16.

formundaki bölümün içinde, 150x110 metre boyutlarında dikdörtgen bir yapı bulunmaktadır. Ayrıca bir havuz ile bahçe kısmı bulunan yönetim merkezine, Osmanlı Döneminde de eklemeler yapılmıştır²³⁷.

1. Murad, bu iç kaleye bir saray inşa ettirmiştir ve bu yeni inşa edilen saraya, Bey Sarayı denmiştir. Bey Sarayı, böylelikle 1. Murad'ın bir eseri olarak bilinmektedir²³⁸. Ayrıca karşısına Şehadet Camiini yaptırarak, Türk İslam şehirciliğinin bir örneğini oluşturmuştur. Sarayın yeri, bu camiinin varlığıyla daha net olarak anlaşılmıştır. Timur ile 1402'de yapılan Ankara Savaşı'nın ardından saray, Timur'un oğlu tarafından talan edilmiş, değerli madenler ile bezeli kapısı, Timur'un otağına götürülmüştür. Bu kapı, şu anda Sen Petersbutg Ermitaj Müzesi'ndedir²³⁹. Bu istila ve yağma, Osmanlı Kuruluş Döneminin belgeler açısından eksik kalmasının nedenleri arasındadır.

Bursa başkentliği boyunca yönetim merkezi olarak kullanılmış olan Bey Sarayı, maalesef günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde, askeri bir bölge içerisinde kalan sarayın, arkeolojik kazılarla tekrardan gün yüzüne çıkartılması ve gerekli rekonstrüksiyon çalışmalarıyla ayağa kaldırması hem kültürel mirasımız hem de tarihsel bilincimiz açısından son derece önemlidir. Çalışmamızın temel esaslarından olan Osmanlı Arkeolojisinin, bir kez daha ne kadar elzem ve Kuruluş Dönemini aydınlatmada ne kadar önemli olduğunu bu tip kalıntılar ortaya koymaktadır. Kuruluş Dönemi ile ilgili birçok ögenin bu açıdan incelenmesi ve araştırılması artık kaçınılmaz bir metodoloji olarak karşımızda durmaktadır.

Bursa Kalesi, kurulduğu ilk zamandan beri sürekli olarak bir yerleşim görmüş ve her dönem kendi içinde farklı mimari gelişimler göstermiştir. Bithynia, Roma, Bizans ve Osmanlı Devletlerinin her birinden kalıntılar ve eserler biriktiren şehir nice keşfedilmeyi bekleyen eserlere ev sahipliği yapmaktadır. İçinde bulundurduğu sivil

²³⁷ Hakan Yılmaz, "Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri", *Taş Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, Sayı 7, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları, 2016, s. 60.

²³⁸ Sezai Sevim, "Osmanlı'nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı", *Bursa'da Zaman*, Sayı 10, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014, s. 22.

²³⁹ Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 113.

mimari örneklerinin tespiti, dönemleri sosyolojik olarak da anlamlandırılmamıza yardımcı olacaktır. Sadece dini yapılar ve siyasi otoritelere ait saray gibi mekânların yanı sıra, halkın yaşam alanları da detaylı şekilde incelenmelidir. Böylelikle, bir bütün halinde dönemlerin anlaşılmasına olanak sağlanacaktır. Orhan Gazi, şehri fethettikten sonra kale içinden ibaret olan yerleşimin dışarı doğru yayılım gösterdiği bilinmektedir.

Yapıların güzelliği, işlevselliği ve Bursa'nın muazzam bir şehir olduğunu, İbni Batuta'nın Seyahatnamesinden anlaşılmaktadır. Çarşıları, geniş caddeleri ve sıcak su kaynaklarının yanına, hem erkekler hem kadınlar için kurulan iki ayrı hamamın varlığını anlatan İbni Batuta, Bursa şehrini “*muazzam*” olarak tanımlamıştır²⁴⁰. Bu tanımlamanın ardından Bursa şehrinin, Osmanlı Kuruluş Döneminin aydınlatılması açısından ne kadar önemli olduğu, göz ardı edilemez bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Onun içindir ki Bursa'da yapılacak her kazı faaliyeti ve yürütülecek çalışmalar, bazı yazarların kara delik olarak nitelendirdiği Osmanlı Kuruluş Döneminin aydınlatılmasına katkı sağlayacağı fikri önem kazanmaktadır. Bu yüzden, hiç bir detayı atlamadan bütüncül bir yaklaşımla, Bursa ve çevresinin dikkatlice araştırılarak, yeni çıkan buluntular üzerinden yayınların yapılması gerekmektedir.

Osmanlı kaynakları incelendiğinde, Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Bursa ile ilgili olarak şunlar anlatmıştır. Uzun süren kuşatmanın ardından Orhan Gazi, Bursa Tekfuru Baras'a elçi göndererek, kalenin kendisine teslim edilmesini ister. Bunun üzerine tekfur Baras, hayatlarına dokunulmamasını isteyerek kaleyi teslim edeceğini bildirir. Orhan Gazi bu teklifi kabul eder ve otuz filori karşılığında, sulh yoluyla Bursa kalesi teslim alınır²⁴¹.

Bir başka kaynak olan Şükrullah'ın kaleme aldığı *Behcetüttevârih* adlı eserde Bursa ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Şu Bursa'nın her şeyi, suyu, taşı, toprağı

²⁴⁰ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 428.

²⁴¹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 110.

*Mis gibi bir sücüdür²⁴² ve bulunmaz bir cevher.
İyilerin durağı; bilgi, altın kaynağı;
Yalnızlar sığınağı; Tanrının baktığı yer!²⁴³”*

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eseri incelediğinde Bursa şehri teslim alındıktan sonra anlatılanlar önemli gözükmektedir. “*Orhan Gazi ol vezir sordu ki, bu ka'ayı vermeğe sebep ne oldu, neden bunaldınız? Saroz eyitdi: Bir nice sebep vardır. Evvel bu ki gördük ki, sizin devletiniz yevmen fe-yevmen mütezayid; bizim şom bahtımız mün'akis ve mütenakız. İkinci bu ki, baban, üzerimize iki havale yapıp gitdi. Etrafdağı ile elden çıkdı. Şehrin devleti illedir. Vilayetimiz size münkad olup bize ita'at etmez oldular. Üçüncü bu ki, size ita'at eden rahatlıkda, biz dahi rahatlığa heves etdik. Dördüncü bu ki, tekvurumuz mal cem etdi. Amma vaktinde kal'aya yarak görüp mala kıymadı. Şol vakit ki, zaruri olup mal kıydı. Alacak yarak bulunmadı. Beşinci bu ki, hisar bize mahbes oldu açlıktan bunaldık²⁴⁴.” Gerçekten bu kayıt, kale muhasara stratejisinin ne kadar kuvvetli bir silah olduğunu göstermektedir. Ayrıca muhasara altında bu durumu yaşamış biri tarafından anlatılmış olması, ayrıca dikkate değer bir noktadır.*

Anonim Osmanlı Kroniğinde, Bursa tekfurunun isminin “*Bersak*²⁴⁵” şeklinde geçtiği ve Orhan Gazi'nin, sulh ile kaleyi fethettiği anlatılmaktadır.

El Ömerî, Anadolu'ya geldiğinde, Bursa şehrine de uğramış ve kitabında Bursa ile ilgili olarak, Orhan Gazi'nin sahibi olduğu memleketin başkentinin, Bursa olduğunu anlatır²⁴⁶.

Bursa ile ilgili 1530 tarihli *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri* bakıldığında, Hüdavendigâr Livasına bağlı bir nahiye olarak kayıt altına alındığı

²⁴² sücü: şarap, bade, mey, içecek.

²⁴³ Şükrullah, *Behcetü'ttevârih*, s. 47.

²⁴⁴ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 58.

²⁴⁵ *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, s. 15.

²⁴⁶ Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım...*, s. 163.

anlaşılmaktadır²⁴⁷. Bursa sınırları içinde, 1 şehri muazzam, 1 kasaba, 147 mahallat, 60 kura, 669 dekakin, 11 Han-ı Büzürk ve 5 imaret, kayıt altına alınmıştır²⁴⁸.

Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri'nde, Bursa'ya kayıtlı Amayir 8 bab, medaris 22 bab, cevami 18 bab, mesacid 130 bab, zevaya 10 bab, han-ı büzürk 10 bab, 147 mahallat bulunmaktadır²⁴⁹.

3.13. Kite Kalesi

Kite Kalesi, Osmanlı kroniklerindeki yerini, Dimbos savaşı ile almıştır. Bursa'nın batı kısmında yer alan kalenin bulunduğu alanda, kaleye ait olduğu düşünülen kalıntılar mevcuttur. Kalıntıların olduğu alan sit alanı ilan edilmiş ve korumaya alınmıştır. İlerde yapılacak olan kazı çalışmasıyla kalenin detayları gün yüzüne çıkacaktır. Kite ile ilgili tarihsel bilgiler, Dimbos Savaşı öncesi, Osman Gazi'ye karşı bölge tekfurlarının yaptığı ittifakta, Kite tekfurunun da yer aldığı yönündedir²⁵⁰. İttifak, 1303 yılında Osman Gazi ile savaşa girmiş ve kaybetmiştir. Osman Gazi, Kite tekfurunun peşinden gitmiş ve onu Uluabat'a kadar takip etmiştir. Uluabat Kalesi'ne sığınan Kite tekfurunu teslim alan Osman Gazi, tekfuru kite kalesinin önünde idam etmiş ve Kite Kalesi'ni Osmanlı mülkü yapmıştır²⁵¹.

Neşri'nin *Cihânnümâ adlı eserinde*, Kite ile ilgili verdiği bilgilerle Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde yer alan bilgiler örtüşmektedir. Neşri de Kite tekfurunun, Osman Gazi tarafından takip edilip, teslim alındıktan sonra katledildiğini ve Kite Kalesi'nin, Osmanlı mülkü olduğunu söylemektedir²⁵².

²⁴⁷ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), s. 1.

²⁴⁸ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), s. 15.

²⁴⁹ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 1.

²⁵⁰ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 41.

²⁵¹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 105.

²⁵² Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 51.

Kite, 1530 yılına ait *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defterinde*, Hüdavendigâr Livasına bağlı bir nahiye olarak kayıt altında gözükmektedir²⁵³. Kite nahiyesi sınırları içinde, 1 kasaba, 13 mahalle, 691 karye (köy) ve 5 çiftlik kayıt altına alınmıştır²⁵⁴.

Kite kalesi ile ilgili bilgiler için kazı yapılması, son derece gerekli bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Sit alanı olarak tescillenmiş olması, oradaki kalıntıların daha az zarar görmesini sağlayacaktır. Ancak en kısa sürede, kazı çalışmaları kapsamına girmesi gerekmektedir.

3.14. Adranos Orhaneli Kalesi

Adranos Kalesi seferi, Orhan gazinin, babasının sağlığında çıkmış olduğu son sefer olarak kayıtlara geçmiştir²⁵⁵. Köse Mihal ve Turgut Alp'i de yanına alan Orhan Gazi, Uludağ yöresinde bulunan ve Bursa şehrinin anahtarı olarak görülen Adranos Kalesi'ni fethetmiş, ardından Bursa kuşatmasına geri dönmüştür²⁵⁶.

Adranos, günümüz ifadesiyle Orhaneli, 1530 tarihli tahrir kayıtlarında, mufassal defterler bölümünde, Hüdavendigâr Livasına bağlı bir nahiye olarak gözükmektedir²⁵⁷. Adranos nahiyesi sınırları içinde 1 kasaba, 102 karye, 12 mezra ve 1 nehr kayıt altına alınmıştır²⁵⁸.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Adranos ile ilgili, "Oğul! Evvel sen Adranoza var kim ol kafirün atası Dinboz gazasında benüm Bay

²⁵³ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 1.

²⁵⁴ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 22.

²⁵⁵ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 52.

²⁵⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 117.

²⁵⁷ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 1.

²⁵⁸ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 26.

*Hocamun düşmesine ol sebep oldı*²⁵⁹” cümleleri geçmektedir. Bu cümlelerden sonra Orhan Gazi'nin doğru Adranos Kalesi'ni almaya gittiğini bildiren Âşıkpaşaoğlu, Adranos Tekfuru'nun, kaleden kaçıp, izini kaybettirmeye çalıştığını ancak tekfurun peşine düşüldüğünü ve tekfurun yakalanmamak için kaçarken, uçurumdan düşerek yaşamını yitirdiğini, sonrasında da Osmanlıların, Adranos Kalesi'ni bozduklarını ve halkına dokunmadıklarını anlatmaktadır²⁶⁰.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde; Orhan Gazi'nin, Adranos Kalesi'ne doğru çıktıklarını, bunu öğrenen tekfurun kaçtığını, bunun üzerine Orhan Gazi'nin, tekfurun peşine düştüğü ve tekfurun kaçarken kayalardan yuvarlanarak düşüp, hayatını kaybettiği şeklinde bir anlatı görülmektedir. Sonrasında “*Anda gelip Atranoz'un kal'asını bozup, halkına aman verip, yerli yerinde mukarrer kıldılar*.”²⁶¹ ifadesi ile kalenin ele geçirildiği anlatılmaktadır. İki kayıta da kaleyi bozdular ifadesi görülmektedir. Anlaşılan o ki Bursa fethi öncesinde, Adranos Kalesi tehdit olmaktan çıkarılmıştır.

3.15. Karaçepüş Kalesi

Orhan Gazi, İznik Kalesi'nin fethi amacıyla, kalenin çevresini kontrol altına almak ve İznik'e dışardan gelecek yardımların önünü kesmek adına, İznik civarındaki kaleleri birer birer almaktaydı. Karaçepüş Kalesi de, bu hedef doğrultusunda alınmış bir kale olarak, tarihi kayıtlarda yerini almıştır. Öyle ki Orhan Gazi, Karaçepüş Kalesi'ni Fethettiği sırada “benim amacım İznik Kalesi'dir” demiştir²⁶². Âşıkpaşaoğlu ve Neşri gibi kronik yazarları, Karaçepüş kuşatmasını detaylıca anlatmışlardır. Bu anlatılara bakıldığında fethin detayları daha anlaşılır olmaktadır. Karaçepüş Kalesi, 1305 yılında Osmanlı mülkü olmuştur. Kalenin ele geçirilme taktiğine bakılacak olursa, Orhan Gazi, ordusunu üç kısma ayırmış, ilk kısım kale önüne yerleşmiş, ikinci kısım kalenin arkasında yer tutmuş ve son kısımdaki askerler de kale yakınındaki nehir kenarına konuşlanmışlardır. Orhan Gazi'nin de içinde bulunduğu ilk grup, kaleye saldırıp geri

²⁵⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 110.

²⁶⁰ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 110.

²⁶¹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 56.

²⁶² İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 44.

çekilmiş ve kaledeki Bizans kuvvetlerini üzerine çekmeyi başarmıştır. Bu sayede Bizans kuvvetleri kaleden çıkarak, meydana çekilmişlerdir. Ardından diğer kısımlardaki Osmanlı kuvvetlerinin saldırıya geçmesiyle, Bizans askerleri bozguna uğratarak, Karaçepüş Kalesi fethedilmiştir²⁶³. İşte burada, her daim işe yarayan bir Türk taktiği olan sahte ricat devreye girmiş ve bir kale bu taktik sayesinde ele geçirilmiştir²⁶⁴. Burada, kale kuşatmaları ve ele geçirme stratejileri olarak, farklı bir taktik ile karşılaşmaktayız. İznik çevresindeki bir kale daha böylelikle ele geçirilmiş oldu. Karaçepüş Kalesi'nin teknik detayları ile ilgili günümüze ulaşmış bir kayıt, maalesef bulunmamaktadır.

3.16. Karatigin Kalesi

Karatigin Kalesi, İznik çevresinde bulunan bir Bizans hâkimiyeti altındaki kalelerden biri olarak durmaktadır. Osmanlılar, İznik'i kuşatma altına almak için, çevredeki kaleleri alma üzerine bir strateji oluşturmuş ve bu stratejinin bir parçası olarak, Karatigin Kalesi'ni hâkimiyet altına almaya çalışmıştır. Osmanlılar, hedefledikleri fetih öncesi farklı stratejiler uygulamışlardır. Bunlardan birini de zamana yayılmış uzun kuşatmalar oluşturmaktaydı²⁶⁵.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Karatigin ile ilgili, Orhan Gazi'nin kaleye elçi gönderdiğini ve tekfurun, kaleyi kendisine teslim etmesini istediği anlatılmaktadır. Ancak tekfur, kaleyi teslim etmez ve bunun üzerine Orhan Gazi, kaleyi yağma ettirmiştir. Orhan Gazi'nin yağması;

“Dedi Orhan ki yağmadur bu kal’a

Çü kal’a kal ola fırsat bizimdür

Hemandem yıkdılar kal’a kapusın

Cemi’i malını gaziler aldı”²⁶⁶ ifadeleriyle anlatılmaktadır.

²⁶³ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 109. Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 54.

²⁶⁴ Veysel Göger, *16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: b.y., 2014, s. 5.

²⁶⁵ Halil İnalcık, “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Oktay Özel- Mehmet Öz, Ankara: İmge Yayınları, 2019, s. 444.

²⁶⁶ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 109.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Orhan Gazi'nin, Karatigin Kalesi üzerine gittiği, tekfura elçi gönderip, kaleyi teslim etmesini istediği belirtilmektedir. Çünkü Orhan Gazi'nin, esas hedefi olan İznik için vakit kaybetmek istemediği ve Tekfur'un, kaleyi teslim etme teklifini kabul etmeyerek, Orhan Gazi'yi, kaleye saldırma mecburiyetinde bırakması üzerine, Orhan Gazi'nin, kaleyi yağma ettirmesi ve tekfurunu da öldürmesi anlatılmaktadır. Karatigin Kalesi'nin, Osmanlıların mülkü olunca, başına da Samsa Çavuş'un bırakıldığı şeklinde bir anlatı bulunmaktadır²⁶⁷.

3.17. Absu Kalesi

Absu Kalesi'nin konumu, Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserine göre, Karaçepüş Kalesi'nin aşağı yanıdır. Kalenin ismi, "Ap Suyı" olarak geçmektedir. Kalenin ahd ile alındığını ve kalenin, Akça Koca'nın hâkimiyetine verildiği anlatılmaktadır²⁶⁸.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde Absu Kalesi'nin "ahdü amanile" alındığını yazmakta ve Osmanlı mülkü olduktan sonra, kalenin Akça Koca'ya bırakıldığı ifade edilmektedir²⁶⁹.

3.18. Karahisar Kalesi

Karahisar Kalesi, İznik ile İzmit yolu üzerinde bulunmaktadır²⁷⁰. İznik için en önemli karakol konumunda olan Karahisar (Trikokiya) Kalesi, 1308 yılında Osmanlı mülkü olmuştur. Karahisar ile ilgili Pachymeres, Osman Gazi'nin bölgede bulunan Türkler ile birlikte kaleyi kuşattığını, ardından da kaleyi ele geçirdiğini anlatmaktadır. Ayrıca Karahisar'ın ele geçirilmesi, Türklere yeni ataklar için büyük bir güven verdiğini söylemektedir²⁷¹.

²⁶⁷ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 55.

²⁶⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 109.

²⁶⁹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 55.

²⁷⁰ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 41.

²⁷¹ Pachymeres, *Bizanslı Gözüyle Türkler*, s. 114.

3.19. Geyve Kalesi

Geyve Kalesi, Osman Gazi'nin, Sakarya seferi sırasında aldığı kalelerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Kale tekfuru kaleyi boşaltmış ve kaçmıştır. Böylelikle Geyve Kalesi de Osmanlı mülkü olmuştur²⁷². Geyve Kalesi'nin Osmanlı himayesine geçtiği tarih olarak 1313 yılı gösterilmektedir²⁷³.

3.20. Mekece Kalesi

Mekece Kalesi, konumuna bakıldığında, Sakarya'nın 45 km. güneybatısında bulunan Pamukova ilçesi sınırları içinde olduğu görülmektedir. İznik'e giden vadinin kontrolü için kalenin, vadinin girişindeki dağ eteğine yapıldığı düşünülmektedir²⁷⁴. Kalenin içinde bulunduğu alan, şu anda tarım arazisi olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kalenin ortasından yol geçtiği için, kale ile ilgili sınırlı bilgilere ulaşabilmektedir²⁷⁵. Bizans döneminde yapılmış olduğu tahmin edilen kalenin, bir duvarı şu anda ayakta²⁷⁶.

Mekece Kalesi ile ilgili Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, kalenin eman ile teslim alındığını, tekfurun Osman Gazi'ye itaat ettiğini, hatta Mekece Tekfuru'nun, Osman Gazi'nin yanında, Ak Hisar'a gelip, Osman Gazi'ye destek olduğu anlatılmaktadır²⁷⁷.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde “*Andan Mekece'ye vardı. Anun dahi tekvuru ita'at edip Akhisar'a bile geldi.*”²⁷⁸ şeklindeki anlatım da kalenin savaşılmadan alındığını göstermektedir.

²⁷² Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 107.

²⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 111.

²⁷⁴ Fahri Yıldırım, *Sakarya Kaleleri*, Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004, s. 43.

²⁷⁵ Oğuz Tanındı-Özgen Kurt, *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 Marmara Bölgesi Bizans Dönemi*, İstanbul: TAY, 2009, s. 29.

²⁷⁶ Fahri Yıldırım, *Sakarya Kaleleri*, s. 44.

²⁷⁷ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 107.

²⁷⁸ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 53.

3.21. Leblebici (Löblüce) Kalesi

Sakarya seferi sırasında, Osman Gazi'nin ilk ele geçirmesi gereken kale, Leblebüci Hisarı olarak gözükmekteydi. Osman Gazi'ye karşı bir direnç göstermeyen kale tekfuru, hayatını kurmuş ve kalesinde Osmanlı hâkimiyeti altına girerek görevine devam etmiştir²⁷⁹. Daha sonralardan Samsa çavuş komutasına verilmiş olan kale, İznik fethine giden yolda önemli bir adım olarak gözükmektedir. Kalenin yeriyle ilgili günümüzde yüzey araştırmaları yapılmaktadır. Çalışmalar sonucunda, kalenin tam olarak nerede olduğunun saptanması beklenmektedir.

3.22. Ak Hisar (Metabole) Kalesi

Ak Hisar Kalesi, yapılan incelemeler ve kaynaklarda geçen tabirler incelendiğinde, Metabole Kalesi olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Metabole Kalesi, yine Sakarya ili Pamukova ilçesi sınırlarında bulunan bir kaledir²⁸⁰. Kalenin, Bizans döneminde inşa edilmiş olması yönünde araştırmacılar ittifak etmişlerdir. Kale, yapılan kaçak kazılar ve oluşan doğal nedenlerden dolayı hayli zarar görmüş ve günümüze kalenin harabe şeklinde kalıntıları ulaşmıştır²⁸¹.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Ak Hisar ile ilgili, tekfurunun diğer tekfurlar gibi itaat etmediğini, asker toplayıp kalesini savunmaya çalıştığını, yoğun çatışma sonucunda tekfurun kaybettiğini ve gazilerin kaleyi teslim aldıkları aktarılmaktadır²⁸².

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserindeki kayıta, benzer bir anlatım söz konusudur. Tekfurun itaat etmediğini ve topladığı askerlerle kalesini müdafaa ettiğini, buna rağmen

²⁷⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 107.

²⁸⁰ Fahri Yıldırım, *Sakarya Kaleleri*, s. 48.

²⁸¹ Oğuz Tanındı-Özgen Kurt, *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 Marmara Bölgesi Bizans Dönemi*, s. 30.

²⁸² Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 107.

tekkurun savaşı kaybedip kaçtığını, ardından da gazilerin kaleyi yağma ederek, kalenin teslim alındığı anlatılmaktadır²⁸³.

3.23. Taz Ali (Diraz Ali) Kalesi

Taz Ali Kalesi, İznik Kalesi'nin fethi için Osman Gazi tarafından yaptırılmış bir havale kulesi olarak bilinmektedir. İznik Kalesi'nin saldırıyla alınamayacağını fark eden Osman Gazi'nin, kaleyi kuşatmak adına bu havale kulesini yaptırdığı düşünülmektedir. Kale ile ilgili bilgiler, Anonim Osmanlı Kroniği adlı eserde yer almaktadır. Taz Ali Kalesi'nin havale kulesi ya da hisar olma ihtimali de değerlendirilmelidir²⁸⁴.

Anonim Osmanlı Kroniği adlı eserde Taz Ali Kalesi ile ilgili “*Taz Ali derler bir dilaver varıdır. Ana kırk kişi koşup ol kal'aya koyup İznik'e havale kodular. Şimdi o kal'aya Taz Ali kal'ası derler.*”²⁸⁵ şeklinde bir anlatı bulunmaktadır. Eserde, İznik Kalesi'nin dört tarafının su ile çevrili olması dolayısıyla saldırmanın zor olduğu belirtilmektedir. Bu yüzden İznik Kalesi'nin fethi için bir havale kulesi yapımına ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiş ve İznik Kalesi'nin Yenişehir tarafına açılan yol güzergâhı üzerine, Taz Ali Kalesi'nin yapıldığı anlatılmıştır²⁸⁶.

Taz Ali Kalesi ile ilgili Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* ve Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, İznik çevresindeki kalelerin ele geçirilmesi ile İznik fethi anlatılırken Taz Ali Kalesi ile ilgili bir bilgi bulunmadığı görülmektedir.

3.24. İznik Kalesi

İznik, Anadolu'nun kadim şehirlerinden biri olarak karşımızda durmaktadır. Helenistik dönemde, MÖ 316 yılında şehir kurulmuş ve şehrin adı, kurucusu olan Antigones'ten

²⁸³ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 53.

²⁸⁴ İnalçık, “Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, s. 66.

²⁸⁵ Anonim Osmanlı Kroniği *[Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, s. 11.

²⁸⁶ Anonim Osmanlı Kroniği *[Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, s. 11.

hareketle, Antigoneia olarak belirlenmiştir. Ancak bu isim günümüze kadar gelememiştir. Antigones'in, Lysimakhos ile yaptığı savaşı kaybedip, ölmesiyle şehrin ismi de değişmiştir. Lysimakhos, eşinin adında yola çıkarak şehrin adını, Nikea olarak belirlemiştir²⁸⁷.

Helenistik dönemde şehir, karelere bölünerek planlı bir yapıyla oluşturulmuştur. Sikkelerde "altın şehir" olarak anılan Nikea, şehrin içindeki sunak alanlarıyla, şehrin ortasındaki gimnazyumu, şehrin tamamını saran surları ve kale kapılarıyla son derece düzenli bir şehir konumundadır. Ancak şehir, 126 yılında yaşadığı şiddetli deprem sonrası neredeyse tamamen yıkılmıştı. Hadrianus, şehri yeniden kurmuş ve Nikea şehrinin ikinci kurucusu olarak anılmıştır²⁸⁸. Nikea şehir surları, tarihsel yolculuk içinde birçok kez yıkıma uğramış, ardından onarılmış ve kullanıma uygun hale getirilmiştir. Özellikle şehri almak için düzenlenen saldırılar, çok yıpratıcı bir hal almıştır. Bu mantıkla şehre saldıran Araplar, şehrin surlarını oldukça fazla şekilde tahrip etmişlerdir. III. Mikhel, 9. yüzyılda, şehir surlarının boyunu yükseltmiş ve surlara yeni kuleler eklemiştir. Nikea şehri, 1065 yılında çok şiddetli bir depremle daha sarsılmış, şehir içindeki yapılar ve şehri saran surlar ile burçlar ciddi hasar görmüştür²⁸⁹. Nicea şehrinin planına bakıldığında, arazinin durumuna göre şekil almış çokgen şeklinde bir sur sistemi görülmektedir. Şehrin, dışarıya açılan İstanbul Kapısı, Lefke Kapısı, Yenişehir Kapısı ve Göl Kapısı olmak üzere dört kapısı bulunmaktadır. İstanbul kapısı kuzeye, Lefke kapısı doğuya, Yenişehir kapısı güneye, Göl kapısı ise batıya açılmaktadır²⁹⁰. Şehrin surları, günümüze kadar bölümler halinde de olsa ulaşabilmiştir. Günümüzde İznik ziyaret edildiğinde, zamana direnen sur kalıntılarını gözlemlemek mümkündür. Bugüne gelene kadar, dışardan gelen saldırılar, doğal afetlerin neden olduğu yıkımlar, kaçak kazılar, bilinçsiz ve plansız yapılaşma neticesinde, surlar ve şehrin diğer yapıları yoğun şekilde tahribata uğramıştır²⁹¹.

²⁸⁷ Semavi Eyice, "İznik", *DİA*, Cilt: 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 543.

²⁸⁸ Semavi Eyice, "İznik", s. 543.

²⁸⁹ Melda Ermiş, *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: b.y., 2009, s. 275.

²⁹⁰ Semavi Eyice, "İznik", s. 544.

²⁹¹ Oğuz Tanındı-Özgen Kurt, *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 Marmara Bölgesi Bizans Dönemi*, s. 22.

Bu tahribatın en çarpıcı örneği, gerçekleştirilen saha çalışmalarında da gözlemlenmiştir. Lefke kapısından kuzeye doğru, İstanbul Kapısına giderken, surların tam ortasına yapılmış, adeta sura saplanmış halde duran ev, bilinçsiz ve plansız yerleşimin somut bir örneği olarak nitelendirilebilir.

Surların bedenleri incelendiğinde, ilk katta büyüklü küçüklü taşlardan oluşan bir katman, onun üzerinde tuğlalardan oluşmuş bir katman, ikinci katında yine birinci katın tekrarı olacak şekilde, büyüklü küçüklü taşlar yer aldığı tespit edilmektedir. İkinci katında üstünde, yine tuğlalardan oluşan bir katman ve o tuğlaların da üzerinde, üçüncü kat olacak şekilde, büyüklü küçüklü taşlardan oluşan son katman bulunmaktadır. Günümüze ulaşan İznik surları, üç katı büyüklü küçüklü taşlardan, aralarda olacak şekilde iki kat tuğlalardan oluşturulmuştur²⁹².

İznik surları, birçok detayı bünyesinde bulundurmaktadır. Detaylardan biri de freskli burç diye tabir edilen burç olmuştur. Lefke kapısı ile Yenişehir kapısı arasındaki bölümde bulunan burçlardan birinde, günümüze ulaşmış bir fresk bulunmuştur. Fresk'in, 12. yüzyıldan sonra yapıldığı tahmin edilmektedir. Freskte yer alan, kuyruğu bağlı, doru renkli at betimlemesi dolayısıyla, Aziz Demetrios'a ait olabileceği düşünülmektedir²⁹³.

Osmanlılar, İznik fethi öncesinde, İznik'in çevresini tamamen hâkimiyet altına almış ve daha da ileri giderek, Boğaz'a kadar olan bölgedeki çoğu kaleyi ele geçirmişti. Kocaeli yarımadasında ki bu durum, Bizanslıları paniğe sevk etmiştir. Uzun süredir Kuşatma altında kalan İznik'in kurtarılması adına III. Andronikos, Anadolu'ya gelmiştir²⁹⁴. Palekanon mevkiinde Orhan Gazi ile karşı karşıya gelen Bizanslılar, savaşı kaybetmiş

²⁹² Charles Texier, *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, s. 168.

²⁹³ Mustafa Şahin, "Nikaia Sur Duvarında Aziz Tasvirli Fresk", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 9/1, Bursa: 2020, s. 441.

²⁹⁴ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 44.

ve İmparator yaralı halde canını kurtararak İstanbul'a kaçmıştır. Savaşın ardından, bölgedeki hâkimiyeti güçlenen Orhan Gazi, İznik üzerindeki kuşatmayı yoğunlaştırmış, ardından İznik şehri teslim olmak zorunda kalmıştır²⁹⁵. İznik'in, Orhan Gazi tarafından 2 Mart 1331'de fethedilmiş olması, Osmanlıların, Türk dünyasındaki şöhretini arttırmıştır²⁹⁶. İznik şehri, Türkler açısından her dönemde özel bir öneme sahip olmuştur. Bundan dolayı da Orhan Gazi'nin bu şehri fethetmiş olması, diğer Türk devletleri arasında, şöhretinin artmasına neden olmuştur²⁹⁷.

İznik ile ilgili Osmanlıların fetih süreci ve Palekanon savaşı geniş yer bulmuştur. Burada Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Karategin Kalesi'nin alınmasıyla, kuşatmanın, İznik şehrine nefes aldirmayacak boyuta ulaştığı söylenmektedir²⁹⁸. Orhan Gazi'nin şehri teslim almasıyla ilgili olarak, “*Orhan Gazi tekvüre adam koşdı. Gemiye iletdiler. Muradı olduğu iklime gitdi. Tekfür kim kapıdan kapudan çıkdı, Orhan Gazi Yeni Şehir kapusından girdi.*”²⁹⁹ şeklinde bir anlatım görülmektedir.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserindeki kayıta, İznik fethi ve Orhan Gazi'nin şehre girdiği anla ilgili, Orhan Gazi'nin kuşatmayı ağırlaştırdığı, İznik halkının dayanacak gücü kalmadığından, kalenin teslimi için halkın razı olduğu anlatılmıştır. Orhan Gazi'nin şehre Yeni Şehir kapısında girdiği, ardından, halkın perişan halini gören Orhan Gazi'nin, yanına gelen kadınların halini sorduğu ve gazilere bu hatunlarla evlenmesi konusunda buyruk verdiği de eserde yer almıştır. Son olarak da İznik Kalesi'nin fetih tarihi, “*Bu fetih hicretin yedi yüz otuzunda vakı oldu.*”³⁰⁰ şeklinde anlatılmıştır.

²⁹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 120.

²⁹⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 55.

²⁹⁷ İnalçık, “Osman Gazi'nin İznik Kuşatması ve Bafeus Muharebesi”, s. 72.

²⁹⁸ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 118.

²⁹⁹ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 119.

³⁰⁰ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 69.

Ünlü seyyah İbn Battuta, 1333 yılında Anadolu'ya geldiğinde, İznik şehrine de uğramıştır. Battuta, İznik'e girmek için öncelikle bir köprüden geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Köprü'nün dar olduğunu ve bu sebeple şehrin iyi korunduğundan bahseden İbni Battuta, şehrin çevresinin göl ile tamamen çevrili olduğunu da belirtmiştir. Şehrin 4 tane suru olduğunu ve her iki sur arası hendeklerin var olduğunu söylemiş ayrıca şehrin boş olduğunu da belirtmiştir³⁰¹.

İznik şehri, 5500 km uzunluğundaki surlarıyla³⁰², dört adet giriş kapısıyla kurulduğu dönemden itibaren birçok medeniyete başkentlik yapmış, ancak günümüzde ilçe konumuna düşmüş, tarihi bir miras olarak, Anadolu'nun en önemli zenginliklerinden biri olarak tarihsel yolculuğuna devam ettiği görülmektedir.

3.25. İzmit Kalesi

İzmit'in konumuna bakıldığında, Marmara Denizi'nin doğusunda, körfez diye tabir edilen bölgede olduğunu görülmektedir. Tarihte yerini, Bithynia kralı Nikomedia tarafından kurularak alan şehir, ilk zamanlarda adını kurucusundan almış ve Nikomedia olarak anılmıştır. Zamanla bu isim geri bırakılmış ve Türk kaynaklar şehri, İznikmid ismiyle kayda geçirmişlerdir³⁰³.

Osmanlılar, körfeze doğru ilerleyip bölgeyi ele geçirmeye başladığında, İzmit'de kendi payına düşeni almıştır. Ticari bir kent olması sebebiyle fethedilmesine ayrı bir önem vermiş olan Orhan Gazi, şehri kuşatmıştır. Ancak, bir dönem Kuşatmayı kaldırmak durumunda kalmış ancak 1337 yılında daha güçlü bir şekilde kaleyi muhasara etmiştir. İzmit, bu muhasaraya dayanamayarak şehri teslim etmek zorunda kalmıştır³⁰⁴. Şehri ele geçiren Orhan Gazi, şehrin idaresini oğlu Süleyman Paşa'ya vermiştir³⁰⁵.

³⁰¹ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 430.

³⁰² Yavaş, "Bursa Kalesi", s. 110.

³⁰³ İdris Bostan, "İzmit", *DİA*, Cilt: 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, s. 536.

³⁰⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 122.

³⁰⁵ İdris Bostan, "İzmit", s. 536.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde bakıldığında, Orhan Gazi'nin kaleyi kuşattığı, Kalenin sahibinin kadın olduğunu ve Orhan Gazi ile savaşa girmekten çekindiği anlatılmıştır. Orhan Gazi ile kalenin sahibi kadın, aralarında düzenlenen bir ahidname ile anlaşmaya varmışlardır. Bu anlaşma uyarınca İzmit, Osmanlı mülkü olmuştur. Kalenin sahibi kadın ise İstanbul'a gönderilmiştir³⁰⁶. Bu anlatıma bakıldığında, Osmanlılar bir kaleyi daha kuşatma altında tutarak savaşmadan aldığı anlaşmıştır.

Bir başka kaynak olan *Oruç Beğ Tarihi*'ne bakıldığında, İzmit'in fethi ile ilgili, “*Orhan Gazi kendü gelüp İznikmid'i feth etdi. Kelisalarını yıkdı yerine mescidler medreseler eyledi.*”³⁰⁷ anlatımı görülmektedir.

438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri kayıtlarında, Koca ili Livası'na bağlı bir kaza olarak kayıt altına alınan şehir, İznikmid adıyla kaydedilmiştir³⁰⁸. Bu defterde ayrıca İznikmid şehrine ait olarak, 53 kura(köy), 14 mezari (tarla), 2 medrese, 2 cami, 5 mescit, 4 hamam, 3 kervansaray ve 3 zaviye³⁰⁹ kayıt altına alınmıştır.

3.26. Aydos Kalesi

İsmi bulunduğu dağdan alan Aydos Kalesi, İstanbul'un Anadolu yakasında, Kartal, Pendik ve Sultanbeyli sınırları içinde kalmaktadır. Aydos, üzerinde bulunduğu dağdaki yüksek konumundan dolayı, bölgeye hâkim bir kale haline gelmiştir³¹⁰. Kale, oval bir plana sahip olarak, bulunduğu coğrafyaya uygun şekilde yapılmıştır. Bizanslılar tarafından yapılan kale, savunma odaklı inşa edilmiştir. Savunma anlayışının tezahürü olarak gördüğümüz kademeli çift sur sistemi son derece değerlidir. Kalenin iç sur

³⁰⁶ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 116.

³⁰⁷ Oruç, *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, s. 17.

³⁰⁸ *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 2.

³⁰⁹ *438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 66.

³¹⁰ Gülbahar Baran Çelik, “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Aydos Kalesi 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, *Aydos Kalesi ve İstanbul'un Fethi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Sultanbeyli Kültür Yayınları, 2011, s. 47.

sisteminde 6, dış sur sisteminde ise 7 adet burç bulunmaktadır. İç surlarda 3 tane kapının varlığı tespit edilmiştir. Ayrıca kalede 2 sarnıç bulunmaktadır³¹¹.

Tarihsel süreç içerisinde, Türk akınlarından korunmak amacıyla Bizanslıların inşa ettirdiği Aydos Kalesi, bölgeyi korumada önemli bir konumdaydı. Osmanlılar, kuruluş süreci boyunca bu coğrafyaya yayılım göstermişler ve nihayetinde Orhan Gazi döneminde, Aydos Kalesi ile karşı karşıya gelmişlerdir. Çetin mücadeleler sonucunda Osmanlı hâkimiyetine giren kale, konum itibarıyla Osmanlılara bölgede önemli bir kontrol alanı sağlamıştır³¹².

Aydos Kalesi ile ilgili Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserinde, Aydos tekfurunun kızının gördüğü rüya üzerine, savaş sırasında Abdurrahman Gazi'yi kalenin içerisine almış ve Abdurrahman Gazi, kalenin kapılarını içerden açarak, Osmanlı askerlerinin kaleye girmesini sağlamıştır. Bunun üzerine savaşı kazanan Osmanlılar, kaleye hâkim olmuşlardır. Bunun üzerine, tekfurun kızıyla Abdurrahman Gazi'nin evlendirildiği anlatılmıştır³¹³.

3.27. Uluabat (Lopadion) Kalesi

Bursa'nın batısında, Karacabey ilçesi Uluabat ve Harmanlı mahalleleri sınırları içinde bulunan, Uluabat gölü kıyısında yer alan Uluabat Kalesi, Kültür varlıkları koruma kurulu tarafından koruma altına alınmıştır. Uluabat Kalesi, 29.01.2010/5418 sayılı kararla, 2. derece Arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Kale alanı ile ilgili 09.05.2014 - 3243 sayılı kararla, köşe koordinatları için verilen pafta uygun görülmüştür³¹⁴.

³¹¹ Gülbahar Baran Çelik, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Aydos Kalesi 2010 Yılı Kazı Çalışmaları", s. 47-48-50-54.

³¹² İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 56.

³¹³ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 61.

³¹⁴ T.C. Resmi Gazete, *Bursa Kültür Varlıkları Koruma Belge Kurulu Kararı*, Sayı:29409, Ankara: Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğüne Yayınlanır, 2015, s. 112.

Kuzeyinden geçen bir nehir ile sınırlanan Uluabat (Lopadion) Kalesi'nin içinde sivil mimari örneklerinin de bulunduğu görülmüştür. Kale dikdörtgen bir plana sahiptir. Kalenin sur uzunlukları, uzun kenarı 475 metre, kısa kenarı ise 150 metre olarak tespit edilmiştir³¹⁵.

Uluabat Kalesi, Bithynia bölgesinde bulunan önemli bir kale olarak gözükmekteydi. Osmanlıların, bölgede etkin olmaya başladığında, batıya giden yolda, Uluabat Kalesi'ni ele geçirmesi gerekiyordu. Karesi seferine çıkan Orhan Gazi, yolu üzerinde bulunan Uluabat Kalesi'ni kuşatmış ve kaleyi eman ile teslim almıştır. Sulh yoluyla alınan kalenin tekfuru kalede bırakılmıştır³¹⁶.

Uluabat Kalesi ile ilgili, Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Uluabat'ın fethedilip tekfurunun kale içinde bırakıldığını söyleyen anlatım yer almaktadır³¹⁷.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı esrindeki kayıttta Orhan Gazi'nin Uluabat'ı fethettiği, tekfuru kalede görevinde bıraktığını ancak daha sonra tekfurun ihaneti üzerine tekfuru ortadan kaldırdığı ile ilgili anlatı yer almaktadır³¹⁸.

Uluabad Kalesi, 1425 tarihli Yıldırım Bayezid'in Ulucami vakfiyesinde, vakfedilen yerlerden biri olarak yer almaktadır. Kalenin sınırları içindeki tüm yerler, yollar, kileler, nehirler ve değirmenler tümüyle vakfedilmiştir³¹⁹. Vakfiyeden anlaşılacağı üzere Uluabat Kalesi, 15. Yüzyıl başında varlığını korumayı başarmıştır.

³¹⁵ Güven Gümgüm, "Uluabat'ın Batı Yakası Lopadion'dan Milletoupolis'e", *Uluslararası III. Mustafa Kemalpaşa Sempozyumu*, Cilt:1, Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: y.y., 2016, s. 177.

³¹⁶ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 60.

³¹⁷ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 121.

³¹⁸ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 71.

³¹⁹ *Bursa Vakfiyeleri-I*, s. 344.

3.28. Gölyazı Kalesi

Bursa'nın batısında, Nilüfer ilçesi sınırları içinde, Uluabat gölü doğusunda bir ada konumundadır. Apolyont adıyla da bilinen yer, en eski dönemlerden beri yerleşim görmüş bir merkezdir³²⁰. Kalenin detaylarına bakıldığında, antik dönemden günümüze ulaşan kale ve sur kalıntılarının varlığı görülmektedir. Taş kapı ve Koca kapı adında iki kapısı bulunan kalenin surları, adayı çepeçevre sardığı tespit edilmiştir³²¹.

Orhan Gazi döneminde Osmanlı topraklarına katılmış olan kale için Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Gölyazı Kalesi ile ilgili kısaca bahsedilmiş ve “*Ve Ablayundu dahı aldı.*³²²” şeklinde bir anlatım ile buranın Osmanlı mülkü haline geldiği söylenmiştir.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserindeki kayıta, sadece “*Abolyond'u alıp*³²³” ifadesi geçmektedir.

Gölyazı Kalesi, diğer adıyla Abalyunt Kalesi, Yıldırım Bayezid'in 1400 tarihli Külliye vakfiyesinde içinde bulunan evleri, yaşayan halkı, köleleri, çocukları ve torunlarıyla birlikte vakfedilmiştir³²⁴.

3.29. Kirmasti Kalesi

Kirmasti, bulunduğu coğrafya ve çevresindeki yolların kavşak noktasında yer alması dolayısıyla her dönem yerleşim görmüş bir merkezdi³²⁵. Orhan Gazi, fetih sırasında

³²⁰ Gökhan Okumuş, A. Güliz Bilgin Altınöz, “Sürdürülebilir Koruma İçin Değişimi Anlamak Ve Yönetmek: Karmaşık Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı Olarak Gölyazı (Apolyont) / Bursa Örneği”, “*DeğişKent” Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, İstanbul: İTÜ Yayınları, 2018, s. 519.

³²¹ Gökhan Okumuş, A. Güliz Bilgin Altınöz, “Sürdürülebilir Koruma İçin Değişimi ...”, s. 523.

³²² Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 121.

³²³ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 71.

³²⁴ *Bursa Vakfiyeleri-I*, s. 212.

³²⁵ Doğan Yavaş, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Mustafakemalpaşa'da İmar Faaliyetleri”, *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, Cilt:1, Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: y.y., 2016, s. 13.

kritik rol oynayan ve Kirmasti'nin alınmasında üstün çaba harcayan Lala Paşa'ya, fethin ardından Kirmasti'nin yönetimini vermiştir³²⁶.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde, Orhan Gazi'nin, Kirmasti Kalesi'ne vardığı, kalenin sahibinin Kilemastorya adında bir kadın olduğu ve kalenin savaşız teslim olmasından dolayı da kale sahibinin, yerinde bırakıldığı anlatılmaktadır³²⁷.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı esrinde de aynı olay örgüsü anlatılmaktadır. Sadece Neşri'nin, kalenin kadın sahibinin adını Klamastorye olarak verdiği görülmektedir³²⁸.

Lala Şahin Paşa Vakfiyesi adlı vakfiyede, Lala Şahin Paşa, Bursa Kalesi içinde Lala Şahin Medresesi ve Kirmasti Kalesi içinde cami ve zaviye yapımı ve sonrasındaki iâşe temini için, Kirmasti çarşısı içindeki 28 dükkân ve Kirmasti'ye bağlı köylerin vakfedildiği anlaşılmaktadır³²⁹.

3.30. Mihaliç Kalesi

Mihaliç Kalesi, Orhan Gazi'nin Karesi üzerine yürüdüğünde, yolunun üzerinde duran Bizans kalelerinden bir tanesiydi. Mihaliç Kalesi, 1345 yılında Orhan Gazi tarafından fethedildiği ve Osmanlı mülkü olduğu bilinmektedir³³⁰.

³²⁶ Sezai Sevim, "Osmanlı Döneminde Karyağmaz Köyü ile Paşalar Köyü ve Çevresi Hakkında Bazı Değerlendirmeler", *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, Cilt:1 Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: Mustafakemalpaşa Yayınları, 2016, s. 3.

³²⁷ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 120.

³²⁸ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 71.

³²⁹ *Bursa Vakfiyeleri-I*, s. 54.

³³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 123.

Mihaliç, tahrir defterlerinde, Hüdavendigâr Livasına bağlı nahiye olarak kayıt altına alınmıştır³³¹. Mihaliç kazasında 1530 yılı tahrir defteri kayıtlarına göre, 1 kasaba, 10 mahalle, 218 kura, 6 mezra ve 2 de hamam bulunmaktadır³³².

3.31. Bergama Kalesi

Pergamon kelimesi eski medeniyetlerde, kale anlamına gelen küçük yerleri tanımlamak için kullanılan bir kelime olarak karşımızda durmaktadır. Bergama şehri son derece eski bir yerleşim yeri olarak Anadolu'da var olmuştur. Şehrin kurucusunun ise mitolojik bir varlık olan Telophos olduğuna inanılmaktadır³³³. Bergama'nın konumuna bakıldığında, Ege bölgesi sınırları içerisinde, Bakırçay'ın kuzeyinde yüksek bir tepede bulunduğu görülmektedir³³⁴. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Bergama, Bizans hâkimiyeti altına girdikten sonra canlılığını korumaya devam etmiştir. Türk akınlarının da hedefi olan şehrin tahkimatını Bizans imparatoru Manuel Komnenos arttırmış ve şehrin güvelliğini temin etmeye çalışmıştır. IV. Haçlı seferinde haçlıların işgaline uğraya şehri, Bizanslılar 1302 yılında terk etmişlerdir³³⁵. Şehir daha sonra Türk hâkimiyetine girmiş Karesioğulları tarafından yönetilmeye başlamıştır. Karesioğulları'nın Bergama'ya, 1306 yılı civarında hâkim olduğu tahmin edilmektedir³³⁶.

Karesi Beyliği döneminde Bergama'ya gelen ünlü seyyah İbni Battuta, Bergama şehrinin çok tahribata uğramış olduğunu, ancak kalesinin hala sağlam bir şekilde ayakta durduğunu, kayıtlara geçirmiştir³³⁷.

Bergama Kalesi, 1341 yılından sonra Osmanlı mülkü olmuştur³³⁸. Karesi beyliği üzerine yürüyen Orhan Gazi, Bergama'yı kuşatma altına aldı. Karesi beylerinden

³³¹ 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), s. 1.

³³² 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), s. 23.

³³³ Vehbi Günay, *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir: b.y., 1999, s. 14.

³³⁴ Feridun Emecen, "Bergama", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 492.

³³⁵ Feridun Emecen, "Bergama", s. 493.

³³⁶ Vehbi Günay, *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, s. 28.

³³⁷ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s. 427.

Tursun Bey'in, Orhan Gazi'den kaçıp Bergama Kalesi'ne sığınan kardeşi tarafından, kaleden atılan ok ile ölmesi üzerine Orhan Gazi kalenin fethini gerçekleştirir³³⁹.

Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî'nin *Tevârih-i Âli Osman* adlı eserinde Bergama'nın Osmanlı Mülkü olması hadisesi, Orhan Gazi'nin Bergama'ya geldiği, Bergama'ya kaçan kardeşi ile Tursun beyin konuşmasını istediğini ancak bu konuşmada Tursun Bey'in ok ile vurulup öldürülmesinin, Orhan Gazi'nin ağrına gittiği anlatılır. Bu vurulma olayı üzerine “*Orhan Gazi çağırtdı kim El vilayet! Bilmiş olun kim emn ü aman ile vilayet şimden gerü Orhan Gazinündür, deyü hüküm olundu*³⁴⁰” kelimeleriyle Orhan Gazi'nin Bergama'yı Osmanlı mülkü yaptığı anlatılmaktadır.

Neşri'nin *Cihânnümâ* adlı eserindeki kayıta da Orhan Gazi'nin, Tursun Bey'in öldürülmesinden sonra şehri hâkimiyeti altına aldığını, eğer bu hükme razı olmayan olursa öldürüleceği, konusundaki anlatı yer almaktadır. Ayrıca Neşri bu fethin tarihi olarak hicretin yedi yüz otuz beşini işaret etmektedir³⁴¹. Bu tarih miladi olarak 1135 yılına denk düşmektedir.

Bergama, 1530 yılına ait tutulan *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri*'nde, Hüdavendigâr Livasına bağlı hem nahiye hem de kale olarak yer almaktadır³⁴². Bergama nahiyesinde kayıt altına alınmış, 1 kasaba, 534 mahalle, 120 kura, 30 mezra, 4 hamam ve 1 kervansaray bulunmaktadır³⁴³.

³³⁸ Feridun Emecen, “Bergama”, s. 494.

³³⁹ İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, s. 61.

³⁴⁰ Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âli Osman*, s. 121.

³⁴¹ Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, s. 72.

³⁴² *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 1

³⁴³ *166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530)*, s. 28.

3.32. Mudanya Kalesi

Mudanya yerleşimi Bursa'nın Marmara Denizi'ne kıyısı olan ilçelerinden bir tanesi olarak bilinmektedir. Muntantaniye (Mudanya) Kalesi, Sultan I. Murad Vakfiyesinde, Sultan Murad'ın Bursa'daki Kaplıca nahiyesi içerisinde yaptırdığı Kaplıca İmareti olarak bilinen zaviye için, içinde bulunan tüm yerleşim alanlarıyla birlikte vakfedilmiştir. Vakfiyedeki kayıttan, Mudanya Kalesi'nin deniz kenarına kurulmuş bir kale olduğu anlaşılmaktadır³⁴⁴.

3.33. Filadar Kalesi

Gündoğdu Köyü, Bursa'nın kuzey kısmında Gemlik yolu üzerinde yer almaktadır. Filadar (Gündoğdu) Kalesi, Gazi Orhan Bey'in Bursa İmareti Vakfiyesinde, Orhan Gazi'nin Bursa'da inşa ettiği imareti için vakfedilmiştir. Filadar (Gündoğdu) Kalesi'nin, surları ve burçlarıyla beraber tamamının vakfedildiği vakfiyede belirtilmiştir³⁴⁵.

Filedar Kalesi'nin olduğu bölge Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I'de yer alan kayda göre Bursa Kazasına bağlı bir karye olarak tahrir defterine kaydedilmiştir³⁴⁶.

3.34. Balıkesir Kalesi

Balıkesir şehrinin konumu incelendiğinde, şehrin Marmara Denizi ve Ege Denizi'ne kıyısı olduğu görülmektedir. Verimli tarım topraklarının yanı sıra yol güzergâhlarının kesişim noktasında bulunması, şehre ayrı bir önem kazandırmıştır. İstanbul ile Miletopolis arasında ticari bir kavşak konumunda bulunması, Balıkesir'in ticari anlamda gelişmesine katkı sağladığı anlaşılmaktadır³⁴⁷.

³⁴⁴ *Bursa Vakfiyeleri-I*, s. 158.

³⁴⁵ *Bursa Vakfiyeleri-I*, s. 66.

³⁴⁶ *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*, s. 23.

³⁴⁷ Mücteba İlgürel, "Balıkesir", *DİA*, Cilt: 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, s. 12.

Balıkesir şehri, Karesi Bey tarafından sur kalıntılarının içine kurulmuştur. Şehri çevreleyen sur kalıntılarının, Bizans döneminden kaldığı düşünülmektedir³⁴⁸. Şehrin surlarının ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmese de 16. yüzyılda sur kalıntılarının var olduğu bilinmektedir. Sur kalıntıları, şehir ile ilgili elde edilebilen en eski mimari öğeleri olma ihtimali de değerlendirilmektedir. Kalenin, günümüze ulaşabilen kalıntının olmaması, kalenin mimari özelliklerinin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Kaynaklarda da kale ile ilgili net bilgilerin bulunmaması, kale surları ve kalenin diğer mimari özellikleri hakkında bilgi edinilmesini güçleştirmektedir³⁴⁹.

3.35. Tophisar Kalesi

Karacabey civarındaki Tophisar Köyü'nün 3 km uzağında yer alan tepeye konumlanmış durumda bulunan bir Ortaçağ kalesi dikkat çekmektedir³⁵⁰. Kalenin yuvarlak planlı olduğu düşünülmektedir. Üç burcunun varlığı tespit edilmiş olan Tophisar Kalesi Bizans dönemi özellikleri göstermektedir. Bulunduğu topografyaya uygun şekilde inşa edilen kale asimetrik düzende yapılmıştır³⁵¹.

Tophisar Kalesi, üç burç ve aralarında bulunan surlarda oluşmaktadır. Kalenin burçlarından bir tanesi bugün de varlığını neredeyse bozulmadan devam ettirmektedir. Yuvarlak planlı olarak inşa edilmiş olan burcun alt tarafında, kesme taş, yontulmuş taş ve molozla örülmüş bir kaide yer almaktadır. Kalenin duvarları, çok özen gösterilmeden moloz, tuğla ve çokça harç kullanılarak oluşturulmuştur³⁵².

³⁴⁸ Sezai Sevim, "XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: b.y., 1993, s. 122.

³⁴⁹ Sezai Sevim, "XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)", s. 123.

³⁵⁰ S. Yıldız Ötüken, "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", *Arkeolji-Sanat Tarihi Dergisi*, cilt: 4, sayı: 4, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988, s. 89.

³⁵¹ S. Yıldız Ötüken, "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", s. 98.

³⁵² S. Yıldız Ötüken, "Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri", s. 96.

SONUÇ

Kuruluş Dönemi Osmanlı Kaleleri başlıklı tez çalışmasında, çizilmiş olan sınırlar çerçevesinde 35 tane kale araştırması yapılmıştır. Kalelerin her biri için, tahrir defterleri, kronikler, vakfiyeler, seyahatnameler ve araştırma eserler titizlikle incelenmiştir. Bu bağlamda kalelerin fiziksel özellikleri, kurulduğu dönem ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki durumları analiz edilmiştir. Tez çalışmasının giriş kısmında kale kelimesinin kökenine değinilmiş ve sözlük anlamı değerlendirilmiştir. Daha sonrasında kalelerin teknik özellikleri incelenmiş ve bu inceleme sırasında edinilen bilgiler ışığında, tez çalışmasının içinde yer alan kaleler değerlendirilmiştir. Çalışma konusu kalelerin, yıkılmış, harabe durumda ve birer arkeolojik kalıntı şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tez çalışmasının temel problematiği olan yazılı kaynakların yeterli olmaması sonucundan hareketle, tespit edilen kalelerin kazılarının yapılması, önemli bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

Tez çalışmasının birinci bölümü, Öncü-Osmanlıların Anadolu'ya geliş süreci ve yerleşimi konusu, kaynaklardan ve bugüne kadar yapılmış araştırma eserlerden incelenerek oluşturulmuştur. Öncü-Osmanlılar Anadolu'yu yurt edinme çabası içerisinde köklü bir değişim süreci de yaşamışlardır. Osmanlıların Anadolu'ya yerleşme süreci, göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçiş için önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda fethedilen kalelerin, Osmanlıların yerleşik yaşama uyum sağlamasına yaptığı katkı, çalışmanın önemli sonuçlarından biri olarak değerlendirilebilir. Kale içinde yaşamın gereklerine uygun şekilde davranma bilincinin oluşması, köklü bir değişimin de doğmasına sebep olması açısından önemli gözükmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Anadolu coğrafyasında inşa edilmiş olan ilk kale örneklerine bakılmıştır. İnsanoğlunun toplu yaşamaya başladığı andan itibaren çevreden gelecek tehditlere karşı, yaşam alanlarının korunmasına yönelik almış oldukları önlemler neticesinde kale mantığının ortaya çıkmış olması, tez çalışması boyunca elde edilen sonuçlardan bir olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu'daki ilk örnekler olan Hacılar yerleşmesi, Mersin Yumuktepe ve Hitit dönemlerinde, şehirlerin sur sistemleriyle koruma altına alınmış olması, savunma ihtiyacının mimari gelişime etkisini göstermesi açısından, önemli görülmektedir. Bu bölümde ayrıca Türklerin Anadolu'da inşa etmiş olduğu ilk kale unvanına sahip olan Divriği Kalesi de ele alınmıştır. Anadolu'da kale olarak oluşmuş bu ilk örnekler, yapıldıkları dönemle ilgili, toplumların mimari gelişimini anlatan, önemli birer bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın bu bölümünde incelenen kale örneklerine bakıldığında, askeri nitelikten ziyade bir şehrin dış tehditlerden korunmasına yönelik tasarlandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu kısımda incelenen kalelerin ve sur sistemlerinin, şehirleri koruma üzerine planlandığı tespit edilmiş ve şehirlerin tamamını içine alacak şekilde inşa edildikleri görülmüştür.

Yol güzergâhlarına göre kale konumlarının incelendiği bölümde, kalelerin Anadolu'daki stratejik noktalara yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Roma döneminde oluşturulan yol ağı üzerinde birçok kalenin varlığı dikkatlice incelenmiştir. Bu yol güzergâhlarının Bizans ve Osmanlı döneminde kullanılması, bir devamlılık sağlaması açısından önemli görülmüştür. Osmanlılar bu yolları üç kol olarak değerlendirmişler ve önemli noktadaki kaleleri fethederek bölgeye hâkimiyet sağlamışlardır. Bu sayede, yolların emniyetinin de ele geçirilen kaleler sayesinde sağlandığı anlaşılmıştır. Kalelerin, sadece kale içindeki güvenliğe değil aynı zamanda çevre hâkimiyetine de büyük katkı sağladıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Kalelerin stratejik noktalara konumlanması sayesinde, yol hâkimiyeti ve çevre güvenliği sağlanmış ve bu stratejinin ilk dönemlerden beri uygulanmakta olduğu anlaşılmıştır.

Kalelerin Anadolu'daki gelişimlerinin incelediği bölümde Roma, Bizans, Selçuklu, Beylikler Dönemi ve Osmanlı kale teknikleri karşılaştırılmıştır. Genellikle birbirlerinin devamı şeklinde olduğu tespit edilen bu kale formlarının taş temeller, devşirme taş diye tabir edilen çevreden temin edilen taşlar ve tuğlalardan oluştuğu görülmüştür. Kale yapım tekniklerine ve yapım süreçlerine bakıldığında kale yapımı sırasında güvenlik ve korunma ihtiyacı ön planda olduğu için kale surlarında çevreden elde edilen her türlü işe

yarayacak malzemenin kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Son derece pragmatik düşünülerek oluşturulan kalelerin surlarında, yakınlarındaki antik kentlerden elde edilmiş taşlar, tespit edilmiştir. Osmanlıların, bu türden devşirme malzemeleri kalelerin yapımında kullandıkları yapılan incelemeler sonucunda ortaya çıkarılmıştır.

Tez çalışmasının son bölümünde 35 tane kale detaylı bir biçimde incelenmiştir. Osmanlı kaynaklarında, kalelerin isimleri, tarihsel süreç içindeki konumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Kulaca Hisarı ile başlanan kale incelemeleri, Tophisar Kalesi'nin incelenmesiyle nihayete ermiştir. Kaleler incelendiğinde, yapıldıkları yere göre uyumlu şekilde inşa edildikleri tespit edilmiştir. Bursa Kalesi örneğine bakıldığında, kalenin yamaç kısımlarına bakan tarafı tek sur duvarı olacak şekilde tasarlanırken, düzlükteki kısım çift sur sitemiyle oluşturulmuş olması, kalelerin araziye uygun yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka örnek de Aydos Kalesi'dir. İnşa edilirken araziye uyumlu olması açısından oval biçimde oluşturulan kalenin, yüksek konumu sayesinde bölgeye hâkim olduğu tespit edilmiştir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, kale inşaatı sırasında arazi en efektif şekilde değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmalar neticesinde Osmanlıların kaleleri fethederken kapsamlı bir kuşatma stratejisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu stratejilerin en önemli ayağını, fethedilecek kalelerinin çevresine yapılan kuşatma kaleleri oluşturmaktadır. Çalışmamız kapsamında bu şekilde yapıldığı tespit edilen Aktimur ve Balabancık kaleleri, Bursa Kalesi'ni kuşatma görevini üstlenmişlerdir. Kuruluş coğrafyasının en önemli şehirlerinden olan İznik Kalesi'nin çevresine kuşatma amacıyla Taz Ali Kalesi inşa ettirilmiştir. Bu yapılan kaleler sayesinde kuşatmalar yıllarca sürmüş ve kale içinde yaşayanlar bu durumdan bunalarak kaleyi teslim etmek durumunda kalmıştır. Osman Gazi, Bursa fethi için şehrin doğusuna ve batısına inşa ettirdiği kaleler sayesinde, Bursa'yı 20 yıldan fazla kuşatma altında tutmuştur. Osman Gazi'nin, kale inşa edebilecek bilgi ve donanımına sahip olduğu, kuşatma amacıyla yaptırmış olduğu bu kalelerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Osman Gazi'nin Yenişehir'e bir şehir kurarak beyliğin merkezini buraya taşıması, şehir imar etme konusunda bir bilgi birikiminin olduğunu

göstermektedir. Bu veriler ışığında Osmanlı Beyliği'nin göçebe yaşamdan, bir süreç zarfında yerleşik düzene geçtiği sonucuna ulaşılmaktadır. Osmanlıların göçebe bir toplum olarak Söğüt ve Domaniç'te yaylayıp kışladıkları bir anlayıştan yeni bir şehir kurabilecek ve kale inşa edebilecek anlayışa ulaşmış olması dikkate değer bir veri olarak ortaya konmuştur. Bu bağlamda Osmanlıların kendini sürekli şekilde geliştirebilecek, yeniliklere açık bir medeniyet tasavvuruna sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tez çalışmasında elde edilen sonuçlardan bir tanesi de günümüze ulaşabilmiş yazılı kaynakların ışığında, Osmanlı Arkeolojisi diye nitelendirilen çalışma disiplini çerçevesinde, hem sahadaki kalıntıların yerinde incelenmesi ve kazı faaliyetlerinin yürütülmesi hem de var olan yazılı kaynakların taranması üzerine yeni çalışmaların ortaya konması oluşturmaktadır. Karacahisar Kalesi kazıları bu noktada çok önemli bir yere sahiptir. Karacahisar da elde edilen buluntular, kuruluş dönemini anlamlandırma aşamasında değerli görülmektedir. Özellikle Aktimur, Balabancık ve Taz Ali Kaleleri ile Yenişehir gibi Osman Gazi'nin inşa ettirdiği yerlerde kazıların yapılabilir olması, elde edilebilecek veriler ışığında Osmanlı Kuruluş Dönemi ile ilgili yeni bilgilere ulaşma imkânı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530), Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1995.
- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilayeti Anadolu Defteri (937/1530) II, Hazırlayanlar: Ahmet Özkılınç - Ali Coşkun - Mustafa Karazeybek - Abdullah Sivridağ - Murat Yüzbaşıoğlu, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 1994.
- Ahmedi; *Dâstân ve Tevârîh-i Mülûk-i Al-i Osman*, Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Ahmedi; *İskendername*, Çeviren: Furkan Öztürk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Anonim Osmanlı Kroniği [*Osmanlı Tarihi (1299-1512)*], Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, Yayına Hazırlayanlar: Ersin Kırca vd., İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Yayın No 144, 2016.
- Âşıkpaşaoğlu Ahmed Âşıkî; *Tevârîh-i Âli Osman*, Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- Bursa Vakfiyeleri-I, Hazırlayanlar: Hasan Basri Öcalan – Sezai Sevim – Doğan Yavaş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- DERNSCHWAM, Hans; *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çeviren: Yaşar Önen, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn Battuta Tancî; *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Cilt: 1, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Hadidi; *Hadidi Tarihi*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015.
- Heredotos; “*Histories*”, VI. 52, Çeviren: Muntekim Ökmen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I; Hazırlayanlar: Ömer Lütfü Barkan – Enver Meriçli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Kemal; *Selatinname [Manzum Osmanlı Tarihi (684-895/1296-1490)]*, Hazırlayan Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.
- Mevlana Mehmed Neşrî; *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Oruç Bin Adil; *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Şihabeddin b. Fazlullah El Ömerî; *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım Mesaliku'l Ebsar*, Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Şikari; *Karamanname*, (Hazırlayanlar: Metin Sözen – Necdet Sakaoğlu), İstanbul: Karaman Valiliği - Karaman Belediyesi Yayını, 2005.
- Şükrullah; *Behcetüttevârîh*, Düzenleyen: Çiftçioğlu N. Atsız, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949.
- T.C. Resmi Gazete; *Bursa Kültür Varlıkları Koruma Belge Kurulu Kararı*, Sayı:29409, Ankara: Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğünce Yayımlanır, 2015.

Araştırma Eserler

- ALP, Sedat; *Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyoroglif Yazılı Kaynaklar*, İstanbul: TÜBİTAK yayınları, 2000.
- ALTINSABAN, Erol-Zeliha Demirel Gökalp-vd.; “2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Editör: Özcan Bayrak, Sayı:10, İstanbul: The Journal of Academic Social Sciences, 2015, ss. 621-633.
- AKTEPE, M. Münir; “Çimbi”, *DİA*, Cilt: 8, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, ss. 317-318.
- AYAZ, Kağan; Bursa Yenişehir Tarihi Yapıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: b.y., 2022.
- AYVERDİ, H. Ekrem; *İstanbul Mimari Çağının Menşe’i Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 1966.
- BALGAMIŞ, Abdülkadir; “Divriği”, *DİA*, Cilt: 9, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 452-454.
- BATMAZ, Ş. Eftal; “Osmanlı Devletinde Kale Teşkilatına Genel Bir Bakış”, *OTAM*, Sayı: 7, Ankara: 1996, ss. 1-10.
- BAYKARA, Tuncer; *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu’nun İdari Taksimatı*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2019.
- BAYKARA, Tuncer; *Aydınoğlu Gazi Umur Bey*, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1990.
- BORAN, Ali; Anadolu’daki İç Kale Cami ve Mescitleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Van: b.y., 1997.
- BORAN, Ali; “Türk Sanatında Kale Mimarisi”, *Türkler*, Cilt: 7, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 876-890.
- BOSTAN, İdris; “İzmit”, *DİA*, Cilt: 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 536-541.
- CANTAY, Gönül; “Anadolu Türk Beylikleri Sanatı”, *Türkler*, Cilt 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 24-46.
- ÇELİK, Baran Gülbahar; “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Aydos Kalesi 2010 Yılı Kazı Çalışmaları”, *Aydos Kalesi ve İstanbul’un Fethi Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul: Sultanbeyli Kültür Yayınları, 2011, ss. 47-55.
- ÇETİNASLAN, Mustafa; “Orta Çağ’dan Günümüze İnegöl ve Çevresi”, *2019-2020 Yüzye Araştırmaları*, Editör: Candaş Keskin, Cilt: 2, Ankara: Kültür Varlıkları ve Turizm Genel Müdürlüğü Yayınları, 2022, ss. 385-400.
- DARGA, A. Muhibbe; *Hitit Sanatı*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 1992.
- DERKOT, Besim; “Bilecik”, *İslam Ansiklopedisi (MEB.)*, Cilt: 2, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1986, ss. 611.
- DOĞANCI, Kamil; “Prusa (Bursa) Kentinden Geçen Antik Yollar”, *Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri”*, Editör: Cafer Çiftçi, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, 2005, ss. 169-186.
- EKEN, Galip; Fiziki Sosyal ve İdari Açından Divriği (1775-1845), *Doktora Tezi*, b.y., Ankara: 1993.
- EMECEN, Feridun; “Bergama”, *DİA*, Cilt: 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 492-495.
- EMECEN, M. Feridun; *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- ERKEN, Sabih; *Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler II*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1977.

- ERMİŞ, Melda; *İznik ve Çevresi Bizans Devri Mimari Faaliyetinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: b.y., 2009.
- ESER, Erdal; “Divriği Kalesi”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 1, Sivas: 2009, ss. 38-42.
- EYİCE, Semavi; “Edirne”, *DİA*, Cilt: 10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 431-442.
- EYİCE, Semavi; “İznik”, *DİA*, Cilt: 23, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 543-545.
- EYİCE, Semavi; “Kale”, *DİA*, Cilt: 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 234-242.
- FOSS, Clive; *The Beginnings of The Ottoman Empire*, Oxford: Oxford University Press, 2022.
- GABRIEL, Albert; *Bir Türk Başkenti Bursa*, Çevirenler: Neslihan Er-Hamit Er-Aykut Kazancıgil, İstanbul: y.y., 2010.
- GIBBONS, Herbert Adams; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Çeviri: Ragıp Hulusi Özden, Ankara: Altınordu Yayınları, 2017.
- GÖGER, Veysel; *16. Yüzyıl Osmanlı Kale Kuşatmaları (Strateji, Taktik, Kuşatma Aşamaları ve Teknolojisi)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: b.y., 2014.
- GÜMGÜM, Güven; “Uluabat’ın Batı Yakası Lopadion’dan Milletoupolis’e”, *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, Cilt:1, Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: y.y., 2016, ss. 173-186.
- GÜNAY, Kürşat; *Gazan Mahmud Han Döneminde Anadolu’da Meydana Gelen Moğol İsyamları (1295-1304)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: b.y., 2003.
- GÜNAY, Vehbi; *XV-XVI. Yüzyıllarda Bergama Kazası*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir: b.y., 1999.
- GÜRBÜZ, Ahmet; “XVI-XVII. Yüzyıllarda Alâiye Kalesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 10, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2001, ss. 207-226.
- HACIGÖKMEN, Mehmet Ali; “Selçuklular Döneminde Alanya”, *Alaiye’den Alanya’ya*, Editörler: Ekrem Kalan-Mahmut Demir, Alanya: Alaaddin Keykubat Üniversitesi Yayınları, 2021, ss. 1-42.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Osmanlı Araştırmaları II*, Editörler: Halil İnalçık-Nejat Göyünç-Heath W. Lowry, İstanbul: 1981, ss. 123-132.
- HOUT, Theo P.J. Van Den; “Hitit krallığı ve İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: Meltem Doğan Alparsalan-Metin Alparsalan, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 2019, ss. 11-29.
- İLGÜREL, Mücteba; “Balıkesir”, *DİA*, Cilt: 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 12-14.
- İLKİŞİK, O. Metin - Muhammet Yazar - Sait Başaran; “Bursa Hisar Bölgesi’nde Yeraltı Radarı ile Arkeo-Jeofizik İncelemeler”, *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 7, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2011, ss. 12-19.
- İNALCIK, Halil; “Bursa”, *DİA*, Cilt: 6, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, ss. 445-449.
- İNALCIK, Halil; *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

- İNALCIK, Halil; “Osmanlı Beyliği’nin Kurucusu Osman Beg”, *Kuruluş Osmanlı tarihini Yeniden Yazmak*, İstanbul: Hayykitap Yayıncılık, 2018, ss. 109-178.
- İNALCIK, Halil; “Osman Gazi’nin İznik (Nicea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı”, *Osmanlı İmparatorluğu Sultan ve Siyaset*, Cilt: 2, Editör: Can Uyar, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, ss. 51-73.
- İNALCIK, Halil; “Osmanlı Fetih Yöntemleri”, *Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, ss. 443-472.
- KAPLANOĞLU, Raif; *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, İstanbul: Avrasya Etnografya Vakfı, 2000.
- KÖPRÜLÜ, Fuad; *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi, 1991.
- LANGER, L. William – BLAKE, P. Robert; “Osmanlı Türklerinin Doğuşu ve Tarihsel Arkaplanı”, *Söğütten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu üzerine Tartışmalar*, Derleyenler: Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2019, ss. 177-224.
- MERÇİL, Erdoğan; “Anadolu Beylikleri”, *DİA*, Cilt: 3, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991, ss. 138-139.
- NİCOLLE, David; *Osmanlı Kaleleri 1300-1810*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- NİCOL, M. Donald; *Bizans’ın Son Yüzyılları 1261-1453*, Çeviren: Bilge Umar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- OĞUZOĞLU, Yusuf; “Dizdar”, *DİA*, Cilt: 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, ss. 480-481.
- OĞUZOĞLU, Yusuf; “Yenişehir’i Dış Dünyaya Bağlayan Yol Şebekesi” *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı)*, Editörler: Mefail Hızlı-Sezai Sevim, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 2014, ss. 91-96.
- OKUMUŞ, Gökhan - A. Güliz Bilgin Altınöz; “Sürdürülebilir Koruma İçin Değişimi Anlamak Ve Yönetmek: Karmaşık Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Alanı Olarak Gölyazı (Apolyont) / Bursa Örneği”, *“DeğişKent” Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, İstanbul: İTÜ Yayınları, 2018, ss. 517-537.
- OSMAN, N. Tuna; “Kelimeler Arasında”, *Türk Dili*, No:117, Ankara:1961, ss. 642-646.
- ÖTÜKEN, S. Yıldız; “Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, cilt: 4, sayı: 4, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988, ss. 89-99.
- PACHYMERES, Georges; *Bizanslı Gözüyle Türkler*, Çeviren: İlcan Bihter Barlas, İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, 2019.
- PARMAN, Ebru; “Eskişehir-Karacahisar Kalesi 2001 Yılı Kazı Çalışmaları”, *24. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Yayına Hazırlayanlar: Koray Olşen, Haydar Dönmez, vd., Cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 69-80.
- PARMAN, Ebru; “Eskişehir (Merkez Karacaşehir Köyü) Karacahisar Kalesi 2002 Yılı Kazı Çalışmaları”, *25. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Yayına Hazırlayanlar: Koray Olşen, Haydar Dönmez, vd., Cilt: 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2003, ss. 365-370.
- POLAT, Mustafa; *Arşiv Kayıtlarına Göre XIX. Yüzyılda İnegöl’de Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Hayat*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: b.y., 2017.

- RAMSAY, M. William; *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çeviren: Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1960.
- SENNETT, Richard; *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden Ve Şehir*, İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- SEVİM, Sezai; “İnegöl’de Kulaca Kalesi”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt:1, Editörler: Doğan Yavaş-Sezai Sevim, İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017, s. 33-47.
- SEVİM, Sezai; “Osmanlı Döneminde Karyağmaz Köyü ile Paşalar Köyü ve Çevresi Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, Cilt: 1, Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: Mustafakemalpaşa Yayınları, 2016, s.1-11.
- SEVİM, Sezai; “Osmanlı’nın Kuruluş Devri Saray Anlayışı ve Bursa Sarayı”, *Bursa’da Zaman*, Sayı: 10, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2014, s.18-23.
- SEVİM, Sezai; “Yenişehir’in Kuruluşu ve Başkent Yenişehir Hakkında” *Tarihten Günümüze Yenişehir Sempozyumu (Bildiri Kitabı)*, Editörler: Mefail Hızlı-Sezai Sevim, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 2014, ss. 29-40.
- SEVİM, Sezai; “XVI. Yüzyılda Karesi Sancağı (Tahrir Defterlerine Göre)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: b.y., 1993.
- SEVİN, Veli; *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul: Der Yayınları, 2003.
- SÖYLER, Nurşen; *Güneydoğu Anadolu’da Roma Kaleleri ve Savunma Sistemi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: b.y., 2019.
- SÜMER, Faruk; “Selçuklular”, *DİA*, Cilt: 36, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 380-384.
- SÜMER, Faruk; “Karamanoğulları”, *DİA*, Cilt: 24, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 454-460.
- ŞAHİN, Gülseren Kan; “Roma ve Bizans Devirlerinde İnegöl Arkeolojisi ve Tarihi”, *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, Cilt: 1, Editörler: Doğan Yavaş-Sezai Sevim, İstanbul: İnegöl Belediyesi Yayınları, 2017, ss. 269-277.
- ŞAHİN, Mustafa; “Nikaia Sur Duvarında Aziz Tasvirli Fresk”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 9/1, Bursa: 2020, ss. 440-454.
- ŞAHİNALP, Mehmet Sait-Veysi Günal, “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Lokasyon ve Çarşı İçerisinde Kademenlenme Yönünden Mekansal Analizi”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 93, 2012, ss. 149-168.
- TABAK, Ramazan; *Roma Dönemi’nde Hadrianopolis (Edirne) Kent Surları* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: b.y., 2018.
- TANSEL, O. Selahattin; “Bursa (Kentinin Kuruluşu)”, *Bursa Ansiklopedisi*, Cilt: 1, İstanbul: BURDEF Yayınları, 2002, ss. 287-291.
- TANINDI, Oğuz - Özgen Kurt; *Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008 Marmara Bölgesi Bizans Dönemi*, İstanbul: TAY, 2009.
- TEXIER, Charles; *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi, Arkeolojisi*, Cilt: 1, Çeviren: Ali Suat, Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı, 2002.
- TURANİ, Adnan; *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Toplum Yayınları, 1975.
- Türkçe Sözlük 2*, Hazırlayanlar: İsmail Parlatır-Nevzat Gözaydın-Hamza Zülfikar-Belgin Tezcan Aksu-Seyfullah Türkmen-Yaşar Yılmaz, Türk Dil Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

- YAVAŞ, Doğan; “Bursa Kalesi”, *Savunma Hatlarından Yaşam Alanlarına Kaleler*, Editör Doğan Yavaş, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2010.
- YAVAŞ, Doğan; “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Mustafakemalpaşa’da İmar Faaliyetleri”, *Uluslararası III. Mustafakemalpaşa Sempozyumu*, Cilt: 1, Editörler: Sezai Sevim-Mustafa Eren-Murat Çubukçu-Halil Ergöz, Bursa: y.y., 2016, ss. 13-22.
- YILDIRIM, Fahri; *Sakarya Kaleleri*, Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2004.
- YILMAZ, Hakan; “Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg Sarayı’nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gazi Döneminde İnşa Edilen İlk Bölümleri”, *Taç Mimarlık Arkeoloji Kültür Sanat Dergisi*, Sayı: 7, İstanbul: Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayınları, 2016, ss. 54-65.
- YILMAZ, İbrahim; “Bursa Sur Kapıları ve Taht-ı Kale Kapısı Rekonstrüksiyonu”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 26, 2014, ss. 87-105.

İnternet Kaynakları

<https://atlas.harita.gov.tr/#14.73/40.08158/29.57893>

<https://www.belekomahaber.com/belecoma-kalesi-restorasyonu-ne-zaman-yapilacak/>

<https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/kite-kalesi-498/>

<http://www.decgorselsanatlar.com/bursa-hisar-kaleici-haritasi/>

<https://www.google.com.tr/intl/tr/earth/>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/golyazi-c-kale-ve-kent-surlari>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/bursa-surlari>

<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/kestel-kalesi>

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/bergama-akropol-oren-yeri>

<https://kulturenvanteri.com/tr/yer/lopadion/#16.21/40.203092/28.438897>

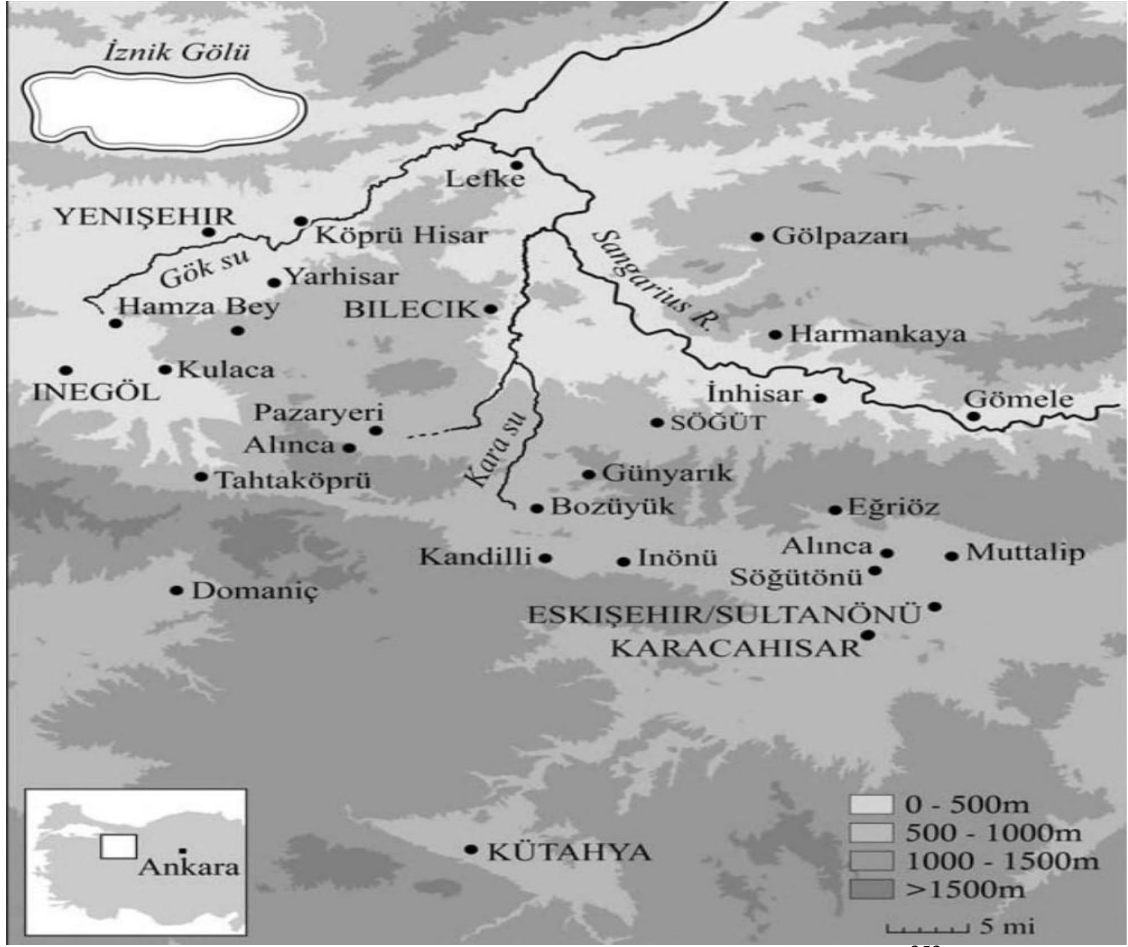
<https://osmangazi.bel.tr/tr/proje/bursa-kalesi-sur-ve-kapilari>

<http://www.pamukova.gov.tr/pasalar-kalesi>

<http://www.sultanbeyli.gov.tr/aydos-kalesii>

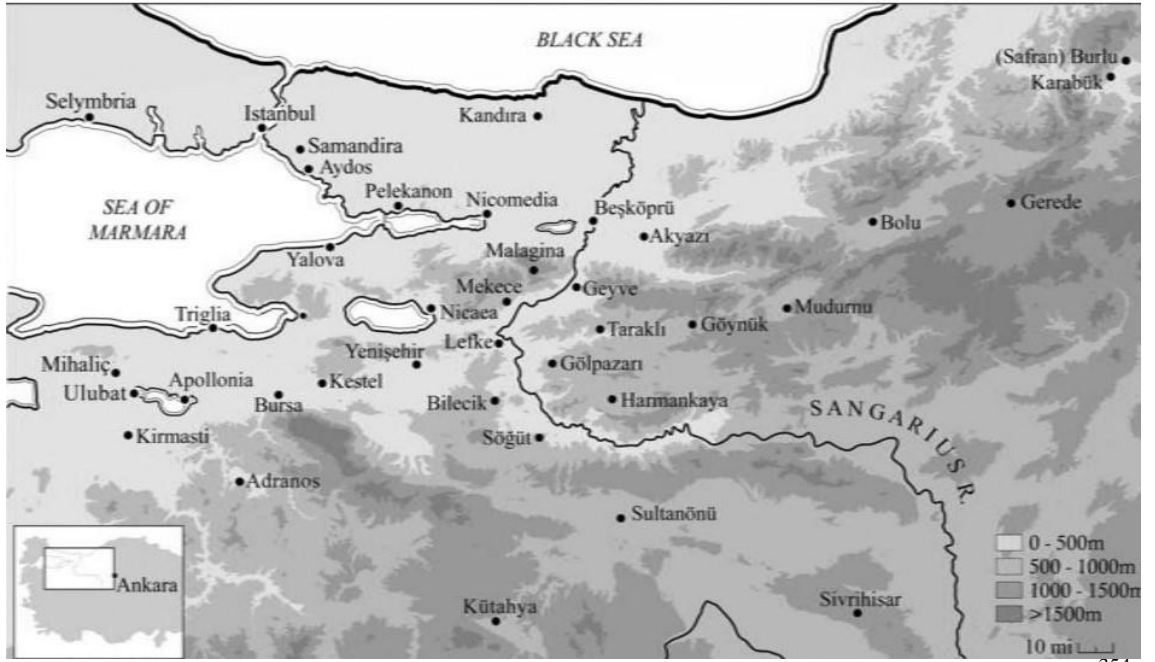
<http://www.yildirim.gov.tr/balabanbey-kalesi--balabancik-hisari>

EKLER

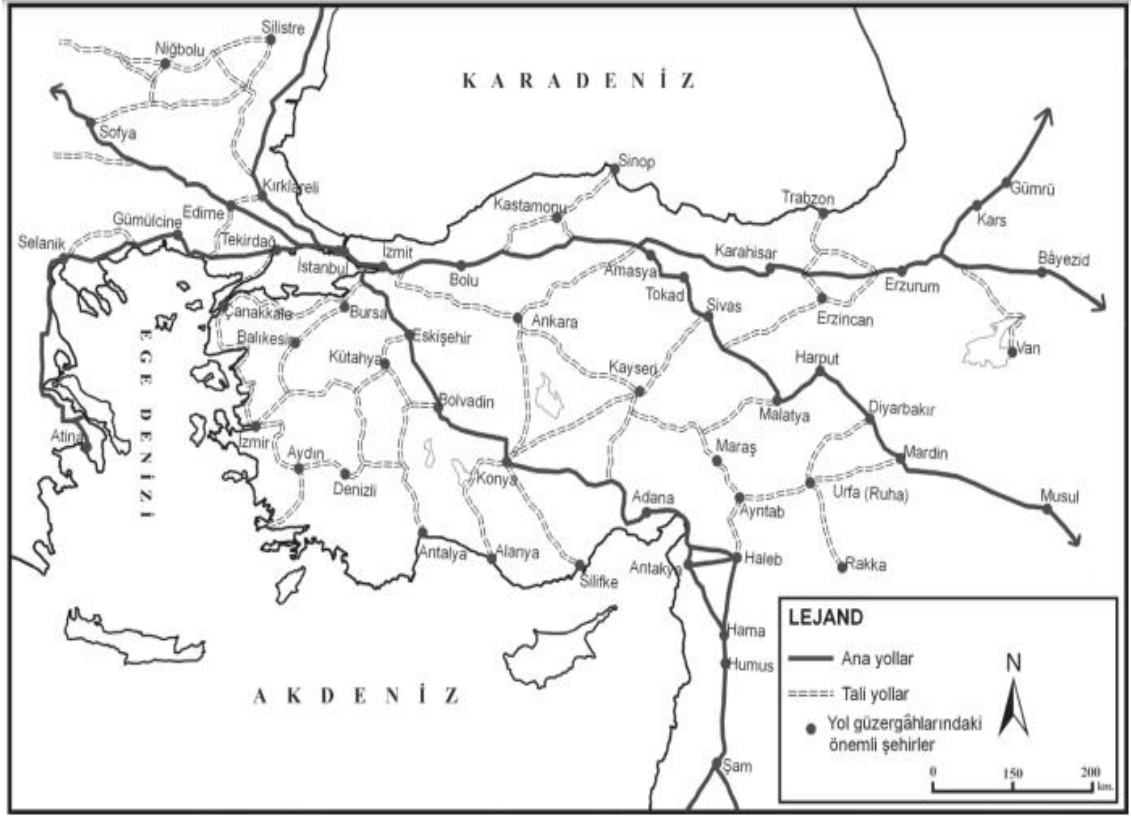
Harita 1: Osmanlı Devleti Kuruluş Dönemi Coğrafyası³⁵³

³⁵³ Clive Foss, *The Beginnings of The Ottoman Empire*, s. XV.

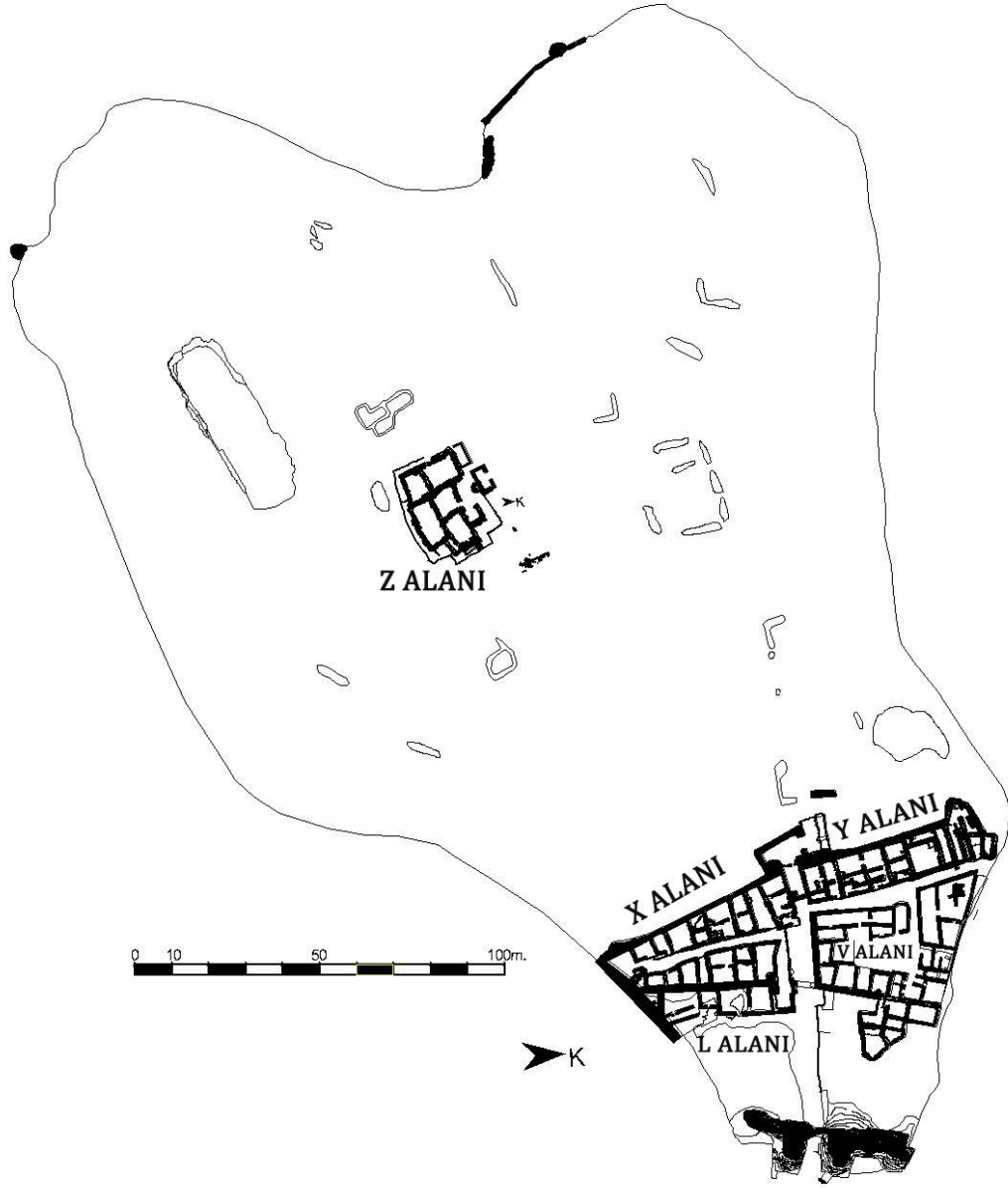
Harita 2: Kuruluş Döneminde, Osmanlı Devleti'nin ele geçirdiği kalelerin bir kısmı³⁵⁴

³⁵⁴ Clive Foss, *The Beginnings of The Ottoman Empire*, s. XVI.

Harita 3: Osmanlı Dönemi yol güzergâhlarını gösteren harita³⁵⁵

³⁵⁵ Mehmet Sait Şahinalp-Veysi Günel, “Osmanlı Şehircilik Kültüründe Çarşı Lokasyon ve Çarşı İçi Kademelenme Yönünden Mekansal Analizi”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 93, 2012, s. 152.

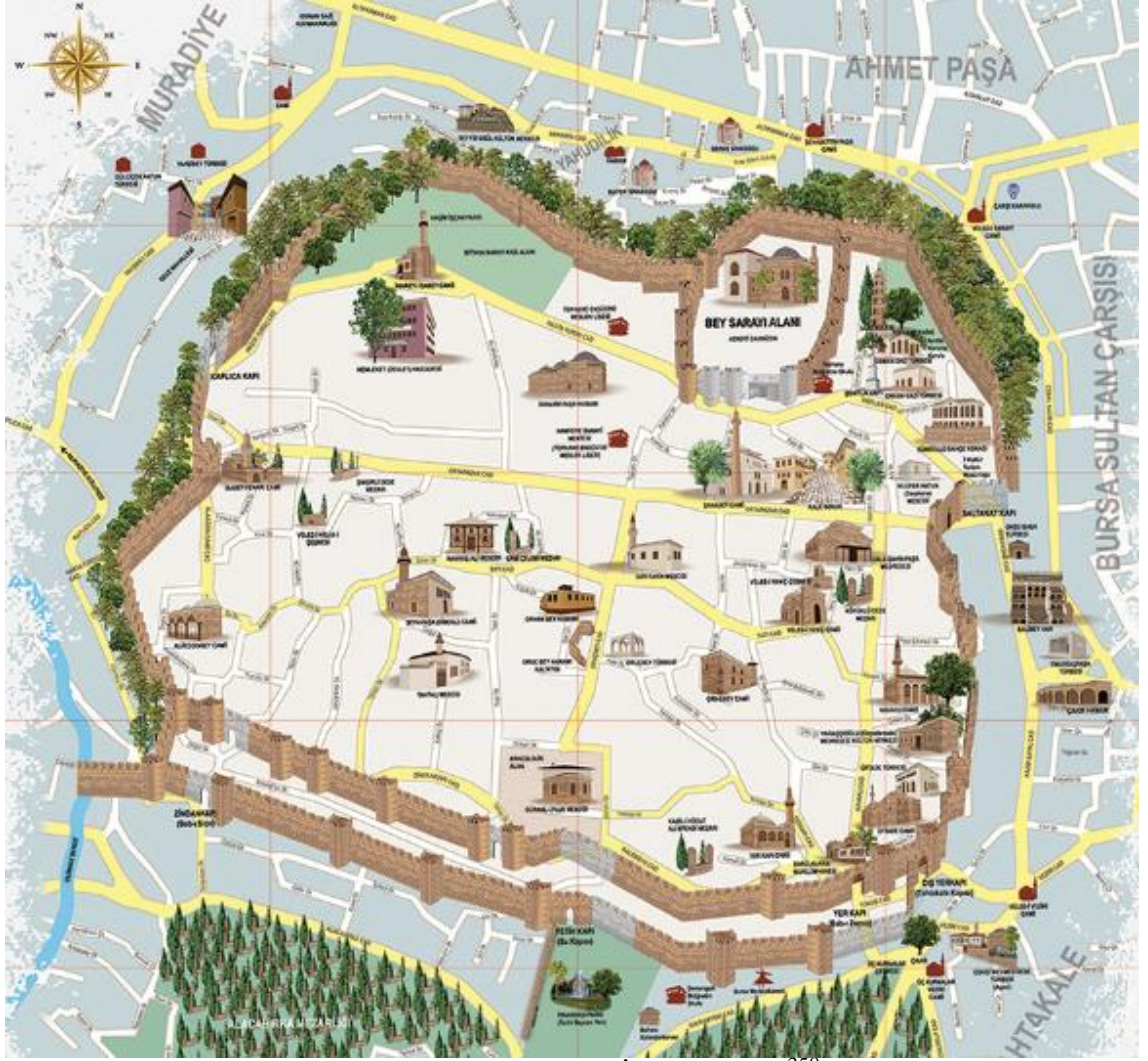
Çizim 1: Karacahisar Kalesi planı³⁵⁶

³⁵⁶ Erol Altınsaban "2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi", s. 630.

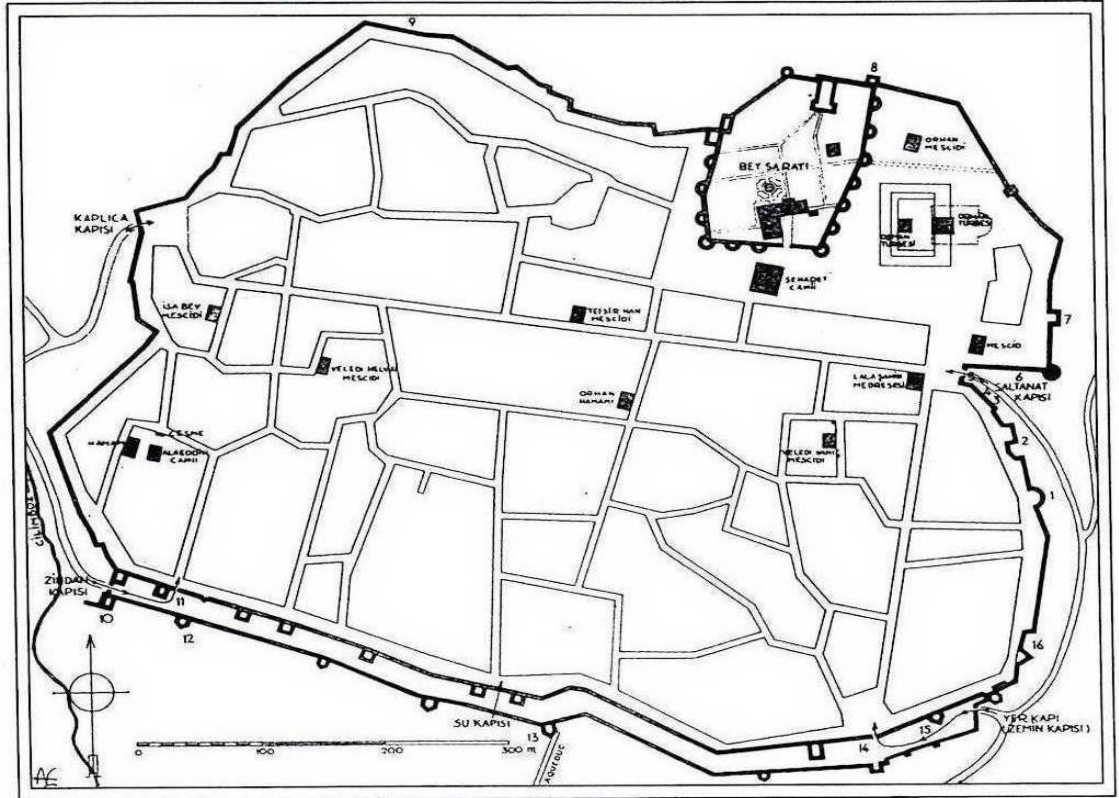
Çizim 2: Bilecik Kalesi İllüstrasyonu³⁵⁷

³⁵⁷ <https://www.belekomahaber.com/belekoma-kalesi-restorasyonu-ne-zaman-yapilacak/>

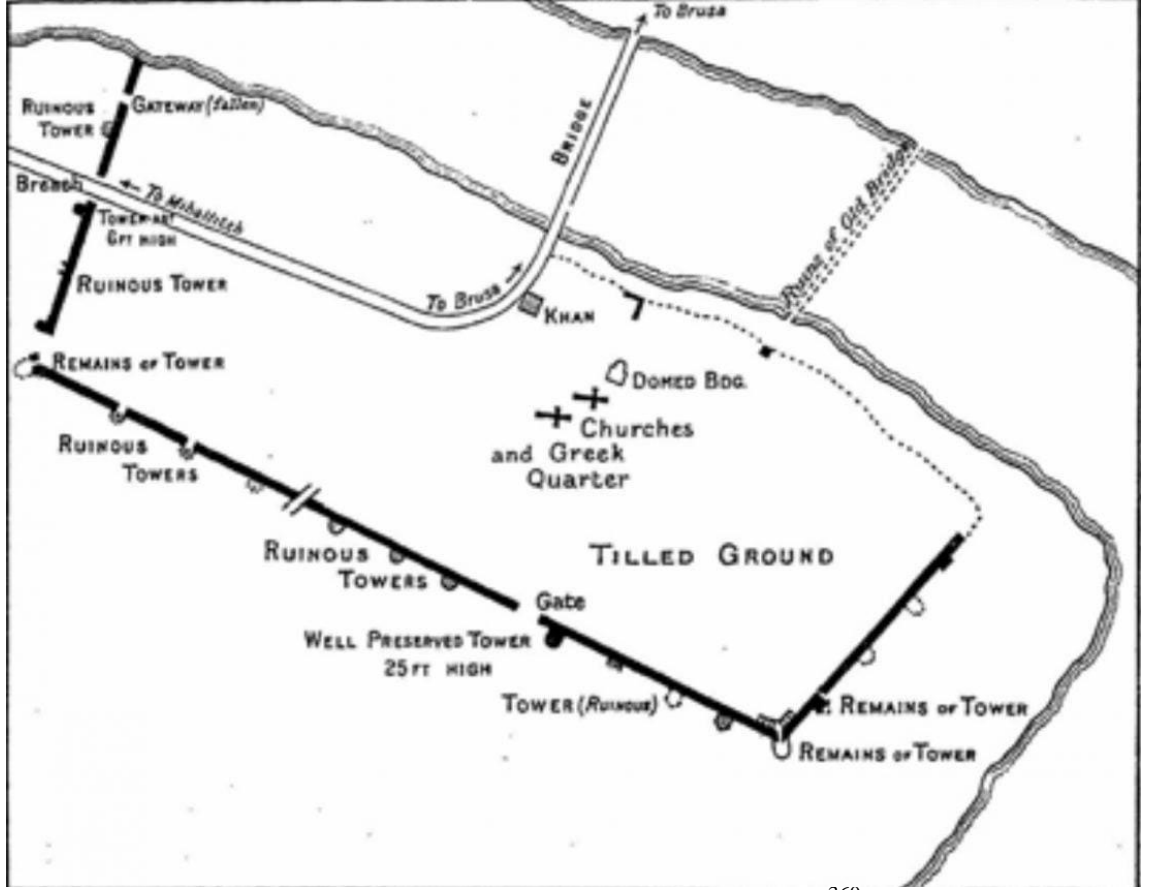
Çizim 3: Bursa Kalesi İllüstrasyonu³⁵⁸

³⁵⁸ <http://www.decgorselsanatlar.com/bursa-hisar-kaleici-haritasi/>

Çizim 4: Bursa Kalesi planı³⁵⁹

³⁵⁹ Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, Çeviren: Neslihan Er-Hamit Er-Ayut Kazancıgil, İstanbul: 2010, s. 25.

Çizim 5: Uluabat (Lopadion) Kalesi Planı³⁶⁰

³⁶⁰ <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/lopadion/#16.21/40.203092/28.438897>

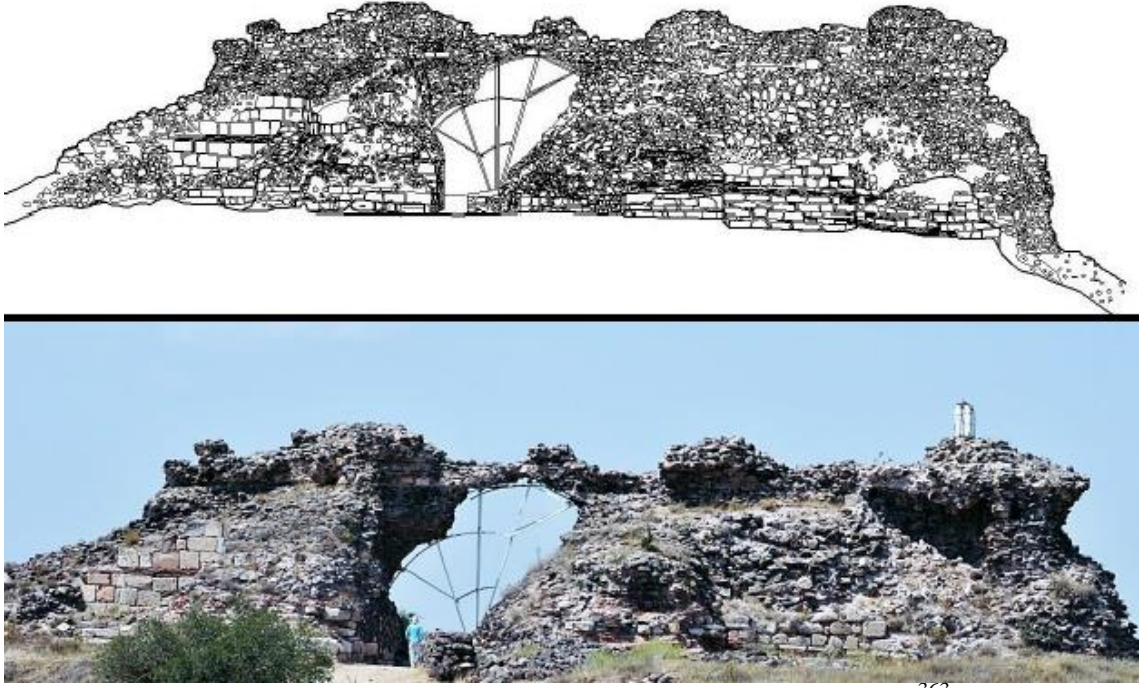
Resim 1: Kulaca Hisari'nın yer aldığı düşünölen alan.³⁶¹

³⁶¹ <https://atlas.harita.gov.tr/#14.73/40.08158/29.57893>

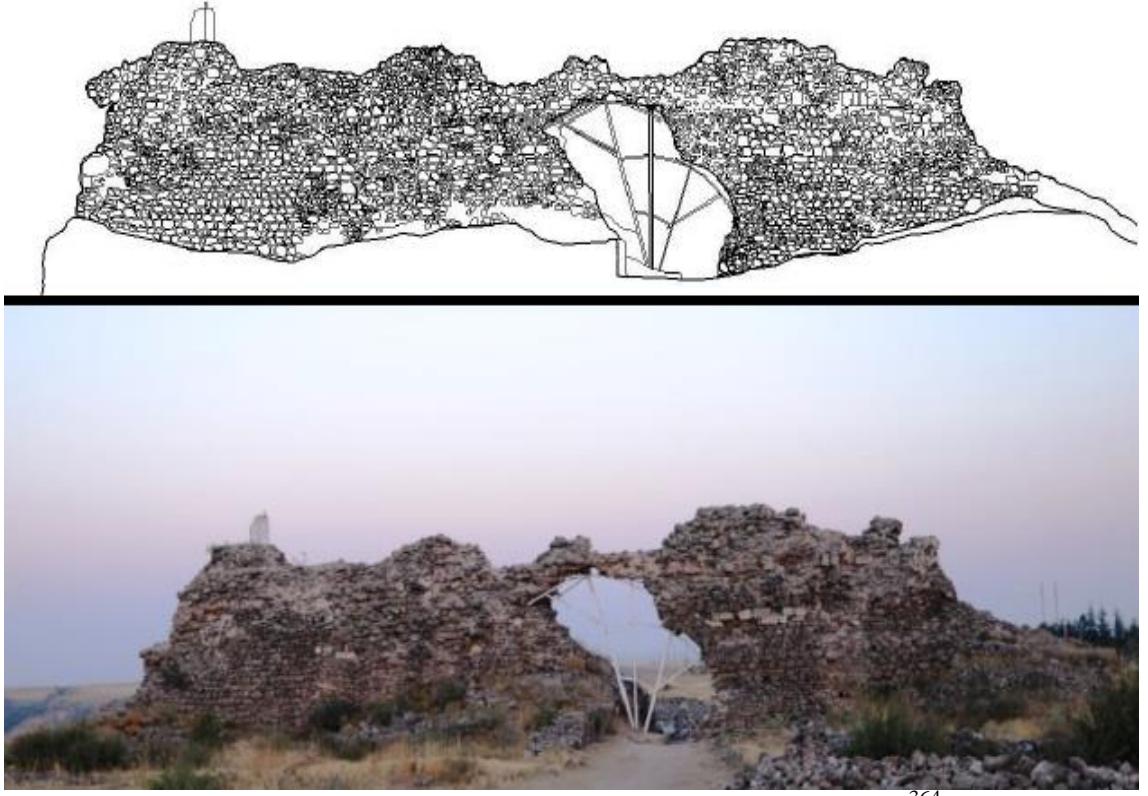
Resim 2: Kulaca Köyü ve Kulaca Hisarı'nın yer aldığı düşünülen alan³⁶²

³⁶² <https://atlas.harita.gov.tr/#14.73/40.08158/29.57893>

Resim 3: Karacahisar Kalesi Giriş Kapısı Doğu Cephesi³⁶³

³⁶³ Erol Altınsaban, “2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi”, s. 633.

Resim 4: Karacahisar Kalesi Giriş Kapısı Batı Cephesi³⁶⁴

³⁶⁴ Erol Altınsaban, “2011-2014 Kazıları Işığında Eskişehir Karacahisar Kalesi”, s. 633.

Resim 5: Bilecik Kalesi kalıntısı olduğu düşünölen alan³⁶⁵

³⁶⁵ <https://www.belekomahaber.com/belekoma-kalesi-restorasyonu-ne-zaman-yapilacak/>

Resim 6: Kestel Kalesi³⁶⁶

³⁶⁶ <https://kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/kestel-kalesi>

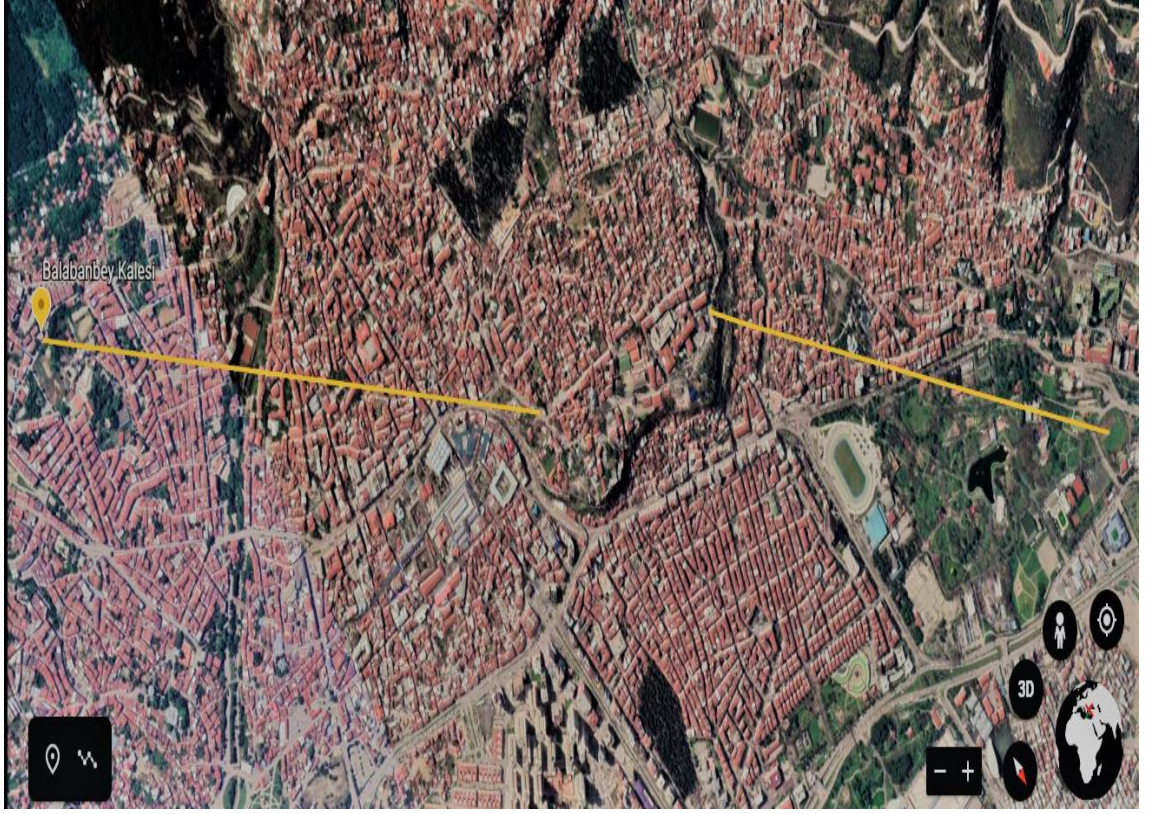
Resim 7: Aktimur Hisari'na ait olduğu düşünölen kale duvarı

Resim 8: Aktimur Hisarı'na ait olduğu düşünölen kale duvarı üzerinden çekilmiş detay fotoğrafı

Resim 9: Aktimur Hisarı'na ait olduğu düşünölen kale duvarı yakın çekimi

Resim 10: Bursa Kalesi ile Aktimur ve Balabancık kalelerinin yerlerini gösterir uydu fotoğrafı³⁶⁷

³⁶⁷ Yer tespit çalışması Google Earth uygulaması ile yapılmıştır. <https://www.google.com.tr/intl/tr/earth/>

Resim 11: Balabancık Hisari sur fotoğrafı³⁶⁸

³⁶⁸ <http://www.yildirim.gov.tr/balabanbey-kalesi--balabancik-hisari>

Resim 12: Balabacık Hisarı sur kalıntısı³⁶⁹

³⁶⁹ <http://www.yildirim.gov.tr/balabanbey-kalesi--balabancik-hisari>

Resim 13: Bursa Kalesi sur kalıntıları³⁷⁰

³⁷⁰ <https://osmangazi.bel.tr/tr/proje/bursa-kalesi-sur-ve-kapilari>

Resim 14: Bursa Kalesi surları³⁷¹

³⁷¹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/bursa-surlari>

Resim 15: Kite Kalesi'ne ait olduğu düşünölen sur kalıntısı³⁷²

³⁷² <https://www.bursa.com.tr/tr/me kan/kite-kalesi-498/>

Resim 16: Ak Hisar (Metabole) olabileceği düşünölen kale kalıntısı³⁷³

³⁷³ <http://www.pamukova.gov.tr/pasalar-kalesi>

Resim 17: Ak Hisar (Metabole) Kalesi olabileceği düşünölen kale kalıntısı detayı³⁷⁴

³⁷⁴ <http://www.pamukova.gov.tr/pasalar-kalesi>

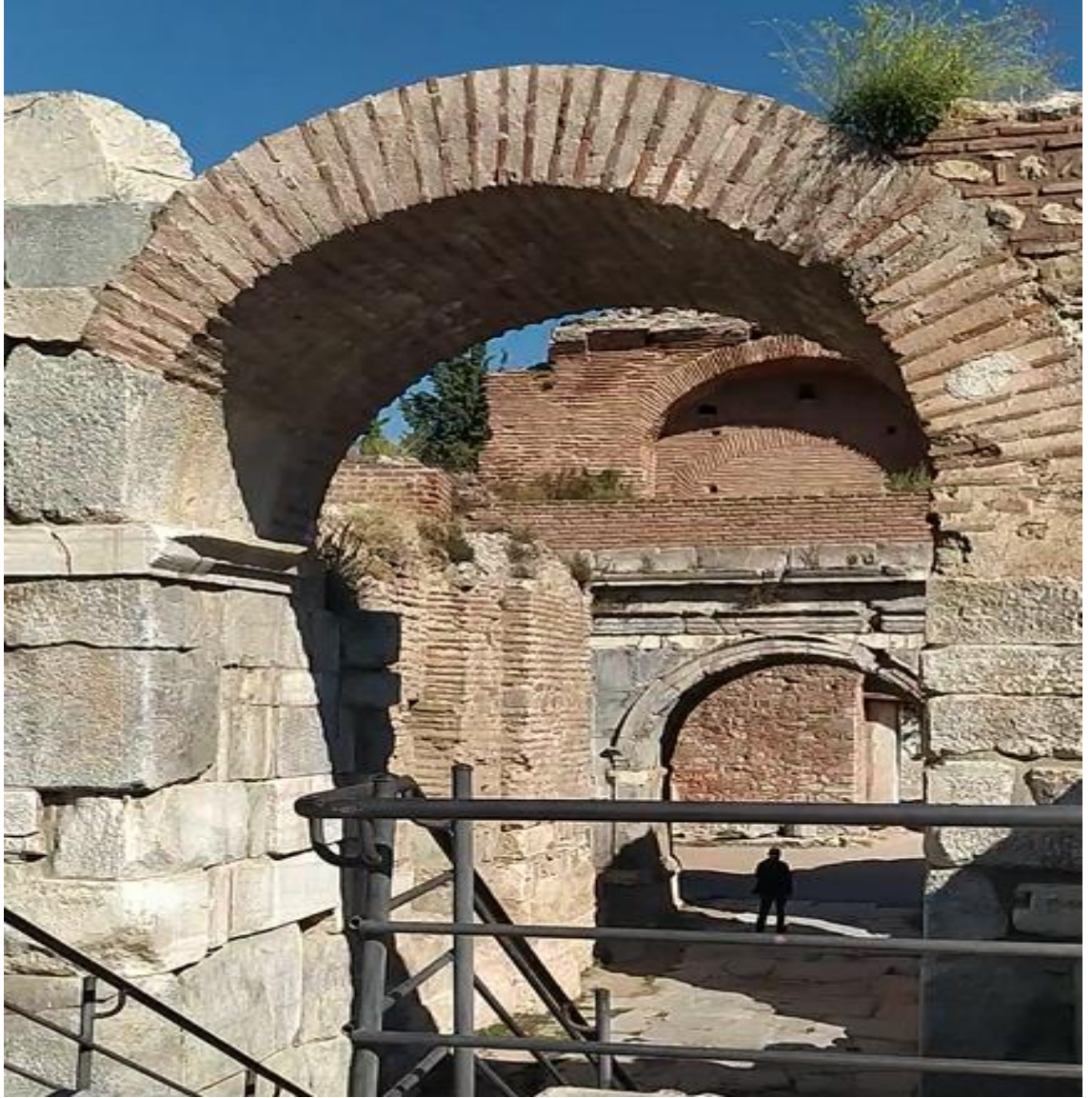

Resim 18: Ak Hisar (Metabole) Kalesi olabileceği düşünölen kale kalıntısı görünümü³⁷⁵

³⁷⁵ <http://www.pamukova.gov.tr/pasalar-kalesi>

Resim 19: İznik surları detay fotoğrafı

Resim 20: İznik Kalesi Lefke Kapısı görünümü

Resim 21: İznik Surlarında plansız yapılaşmayı gösteren fotoğraf

Resim 22: Aydos Kalesi³⁷⁶

³⁷⁶ <http://www.sultanbeyli.gov.tr/aydos-kalesii>

Resim 23: Uluabat (Lopadion) Kalesi kalıntısı³⁷⁷

³⁷⁷ <https://kulturenvanteri.com/tr/yer/lopadion/#16.21/40.203092/28.438897>

Resim 24: Uluabat (Lopadion) Kalesi kule kalıntısı³⁷⁸

³⁷⁸ Güven Gümüm, “Uluabat’ın Batı Yakası Lopadion’dan Milletoupolis’e”, s. 184.

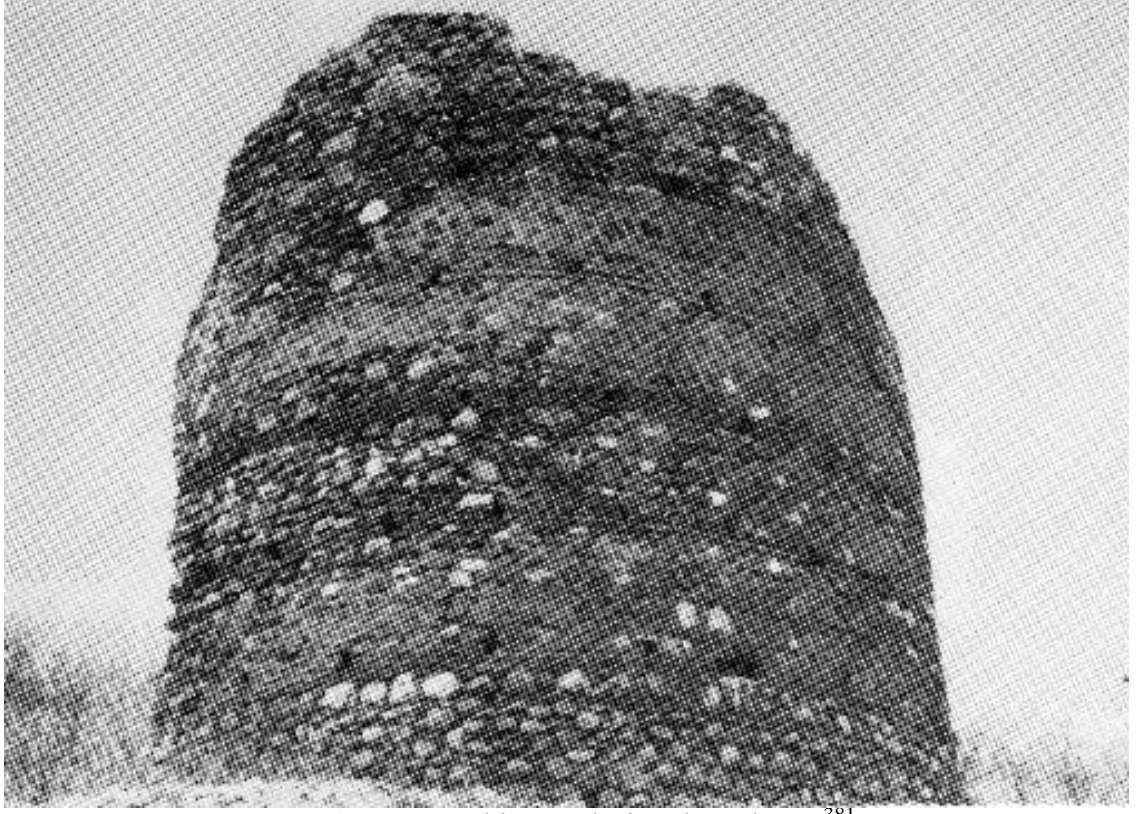
Resim 25: Gölyazı Kalesi iç sur kalıntıları detayı³⁷⁹

³⁷⁹ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/golyazi-c-kale-ve-kent-surlari>

Resim 26: Bergama Akrapolü³⁸⁰

³⁸⁰ https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecek_yer/bergama-akropol-oren-yeri

Resim 27: Tophisar Kalesi Kule Kalıntısı³⁸¹

³⁸¹ S. Yıldız Ötüken, “Karacabey İlçesindeki Tophisar Köyünün Ortaçağdaki Önemi ve Tarihi Eserleri”, s.99.